František Šťastný

Opustené kostoly Horného Spiša

ViVit

JÁN TUREK IHLANY f3

František Šťastný

Opustené kostoly Horného Spiša

VIVIT

Táto kniha vychádza aj vďaka pomoci sponzorov, ktorým sa aj touto cestou chcem poďakovať. Sú nimi (v abecednom poradí):

Baran Marián

Bednár Michal

Berezný Jozef, PO-CAR s.r.o. Prešov

Dlugolínsky Ľubomír, ALD MOBIL s.r.o.

ECAV – Tatranský seniorát, Kežmarok

Frank Norbert

Jaš František

Kolodzej Jaroslav

Majirský František

Mňahončák Milan

Molčan Miroslav

Rengevič Alexander, Pneumat trading, s.r.o.

Smoleň Miroslav

Velecký Zdeno

Vell Jozef

Poďakovanie

Táto kniha uzrela svetlo sveta aj vďaka pomoci mnohých vzácnych ľudí. Dovoľte mi ich teraz predstaviť:

Mgr. Roman Porubän, Mgr. Ľubica Sobanská, Mgr. Mária Kováčová, Mgr. Martin Fečko, Alžbeta Šťastná, Mgr. Lucius Kováč, Ing. Mikuláš Lipták, PhDr. Zuzana Kollárová, PhD, ako aj pracovníci Lyceálnej knižnice ECAV v Kežmarku, o. Ľubomír Novák a Ing. Ján Gurník.

Moje ďakujem im patrí za poskytnutie rôznych písomných podkladov, cudzojazyčných kníh, fotografií, ale aj osobných rád a námetov. Neodmysliteľné boli aj pripomienky, korektúry a odkazy, kde mám hľadať zdroj informácií. Vám za to všetko patrí zo srdca úprimné

ďakujem.

Obsah

Úvod ... 7
Horný Spiš ... 9
Čo sú to opustené kostoly ... 12
Horný Spiš – príchod a odsun Nemcov ... 15
Šľachtické rody a opustené kostoly ... 24
Bušovce – evanjelický kostol v strede obce ... 26
Huncovce – evanjelický neskoro klasicistický kostol z roku 1853 ... 33
Ihľany – kostol na konci sveta ... 42
Jurské – opustený kostol v holumnickej doline ... 49
Lomnička – ruina evanjelického kostola ... 55
Mlynica – Múzeum starých áut v evanjelickom kostole ... 65
Podhorany – evanjelický kostol z roku 1819 ... 78
Rakúsy – klasicistický evanjelický kostol z roku 1797 ... 85
Stráne pod Tatrami – tolerančný kostol z roku 1802 ... 91
Tatranská Kotlina – evanjelický kostol z roku 1906 ... 97
Toporec – evanjelický artikulárny kostol ... 101
Tvarožná – neskorobarokový evanjelický kostol ... 117
Vrbov – klasicistický kostol z roku 1784 ... 124
Výborná – klasicistický kostol z roku 1833 ... 130
Žakovce – pôvodný evanjelický kostol z roku 1793 ... 136
Niekoľko príbehov pred záverom ... 144
Miesto záveru ... 147
Poďakovanie, spomínanie a venovanie ... 151
Nemecko-slovenské názvy obcí na Hornom Spiši ... 152
Použitá literatúra ... 156
O autorovi ... 159
Obrazová príloha ... 161

Motto:

Nieto väčšej a svätejšej pravdy pre život jednotlivých ľudí a národov celých nad tú: Kto sa sám neopúšťa, nebýva opustený.

Ľudovít Štúr

Úvod

Téma o opustených kostoloch vznikla pri písaní mojej predošlej knihy *Kostol na konci sveta...* Ten sa nachádza v Ihľanoch, predtým Majerka, a už vtedy som ho zaradil medzi takzvané opustené. V tejto obci niet evanjelických veriacich, museli nedobrovoľne zanechať svoju domovinu, ktorú si po stáročia budovali, včítane krásneho kostola. Vedel som, že nie je jediným v oblasti Horného Spiša. Tento kraj ma zaujal a cítil som, že to asi bude aj téma ďalšej knihy. Môj zámer sa naplnil a ja len dúfam, že vás zaujme aj osudovosť doby, do ktorej je položená.

Murované *opustené kostoly* nedostali toto prídavné meno samy od seba. Nie ony sa stali tými, ktoré zo dňa na deň opustili svoje miesto. Ale fakt, že stoja tam, kde ich postavili tamojší veriaci, svedčí o tom, že to bol niekto iný, kto nedobrovoľne odišiel. A je slovo *opustený* správne? Vystihuje podstatu toho, čo sa stalo? Pri prípravnom rozhovore so seniorom Tatranského seniorátu Romanom Porubänom sme sa v debate o tom, ako a o čom chcem písať, zhodli, že tento výraz je výstižný. Kostoly niekto opustil – *sú teda opustené!* Za dišputu iste stojí to, či ten niekto odišiel dobrovoľne, alebo bol k odchodu prinútený.

Odsun zo Slovenska bol oganizovaný podľa smerníc číslo 5000/46 zo dňa 21. marca 1946. Podľa týchto smerníc boli z odsunu vyňaté:

1. Zmiešané manželstvá.
2. Muži nad 65, ženy nad 60 rokov a osoby práceneschopné, pokiaľ nemôžu byť odsunuté s ich živiteľmi.
3. Osoby, ktoré preukážu, že ostali verné Československej republike, nikdy sa neprevinili proti národu českému a slovenskému a buď sa činne zúčastnili boja za oslobodenie, alebo trpeli pod fašistickým alebo nacistickým terorom.
4. Pri výbere a odsune osôb podľa dohody so sovietskymi a americkými vojenskými úradmi musela byť mimo iného bezpodmienečne zachovaná aj podmienka, že rodinné zväzky nesmú byť rozlúčené a že v odsunovej jednotke nesmie chýbať živiteľ rodiny.
5. Osoby nepostrádateľné.

Tí, ktorí sa s kostolom museli rozlúčiť, konali tak so slzami v očiach, bolo im ťažko na srdci. Veď z mozoľov rúk a potu na čele ich postavili predkovia sami. A dnes, keď sa nad týmto procesom zamýšľam, neviem, či máme dosť síl, financií a iných injekcií k tomu, aby sme ich vedeli zachrániť. Potrebovali by sme entuziazmus našich predkov pre zachovanie ich diela. Nepostačí iba samotný zápis do listín pamiatok. Zaujalo ma stanovisko Ľudovíta Štúra: *...Kto sám neopúšťa, nebude opustený.* Kostoly ostali na miestach, kde ich naši predkovia postavili. Ony nás neopustili. Ak máme identifikovať, koho mám na mysli, jedným dychom musím spolu so Štúrom konštatovať, že aj nás raz dejiny označia za opúšťajúcich.

Dajme si ruku na srdce a odpovedzme: čo robíme pre ich záchranu. Už počujem hlasy, ktoré budú oponovať – *robíme toľko, koľko máme síl.* Predpokladám, že k silám

rátajú peniaze. Lomnička a jej kostol je ráznou odpoveďou! Nehľadajme osobu, ktorú postavíme pred pomyselný súd, ale spolu so Štúrom konštatujme, že je to vizitka nášho národa! Viem, že mne sa ľahko píše o problémoch, ale koniec koncov tých „prečo?" je omnoho viac, ako by sme si vedeli rýchlo spomenúť. Peniaze som už spomenul, nepochybne, ale celý postup komplikuje dynamická zmena demografie obyvateľstva, úbytok veriacich a rad ďalších objektívnych príčin.

– *Ale národ svoju reflexiu musí dokázať skutkami, aby sme sa nehanbili za slabú starostlivosť o kultúrne a ostatné bohatstvo našich predkov,* – súhlasím opäť so Štúrom. To je dokonca naša povinnosť, s akou by sme k ich dielu mali pristupovať.

Horný Spiš

Pokým som si nezaistil letné sídlo na Hornom Spiši, nevedel som, že na mape Slovenska má svoje miesto čarovný Spiš. Navštívil som ho viackrát. Moje túlavé topánky v sprievode rodiny, alebo turistov, spoznali Slovenský raj, Poráčsku dolinu, Mlynky a Gelnicu. Mám mnoho fotografií z miest Levoča, Spišská Nová Ves, zablúdili sme k priateľom na ich chatu do Zahury pri Spišských Vlachoch, viackrát som sa ocitol na majestátnom Spišskom hrade. Vymenovávanie miest, kam som sa zatúlal, by zabralo dosť priestoru, ale ja predsa chcem predstaviť Horný Spiš. Priznávam, dlho som nevedel, že Spiš je delený. Väčšina materiálov hovorí o dvoch: o Dolnom a Hornom. Ale dnes už viem aj o existencii Stredného Spiša.

Po každoročnom pobyte na našom letnom sídle sa po odchode do dôchodku začal napĺňať môj dlho plánovaný sen písania kníh. Od začiatku som navštevoval blízke okolie chaty. Rokmi pribúdali miesta, ktoré som prešliapal, ale stále ostávali aj tie neprebádané. Čím viac sa drali moje vibramy, tým viac som objavoval nové a nové miesta. Sprevádzali ma neodmysliteľné turistické palice – samorasty z lesa, neskôr ich nahradili teleskopické. Niekde som sa dočítal, že Horný Spiš môže konkurovať aj krásam Švajčiarska. Súhlasím, a rád.

Zdá sa mi, že teraz je ten priestor, ktorý chcem využiť na predstavenie *Raoula Francého* – známeho prírodovedca, ktorý niekoľkokrát navštívil tento kraj. Nazýva ho domovinou nielen tu žijúcich obyvateľov, ale aj tých, ktorých dejinné udalosti roztrúsili po celom svete. A spolu s Raoulom sa pýtam:

– Kde nabral tento kúsok zeme svoju úžasnú mágiu? S pokorou a obdivom po príchode som vždy a znova očarený krásou tohto malého kúska zeme na severovýchode Slovenska. Pri prechádzkach po zelených lúkach, v dolinách, pri riekach či potôčikoch, krásnych výhľadoch, prosto všade tam, kde nachádzam krásu, sa hlboko klaniam.

Tak vnímam túto čarovnou krajinou aj ja a iste aj každý návštevník. Asi aj vás poteší vyznanie spomínaného prírodovedca, ktorý ocenil krajinu Horného Spiša ako to pravé orechové a na ňu nedá vraj nikdy dopustiť. Rád sa pridávam k jeho konštatovaniu:

– Táto malá časť Spiša sa stáročiami vybudovala na východné Švajčiarsko. A práve jeho krása po tisícročia pritúlila mnoho ľudí, ktorí tu žili a dodnes žijú v družných priateľských vzťahoch.

Horný Spiš síce nemá presne vyhradené hranice, ale vo viacerých zdrojoch sa dočítame, že na severe je tou medzou Poľsko a na juhu Levočské vrchy. Kým na východe je prirodzenou deliacou čiarou Ľubovnianska vrchovina, na západe zase východná časť TANAP-u. Sem patria okresy Stará Ľubovňa, Kežmarok a Poprad. Mestá, ktoré boli aj v minulosti okrasou tohto rajónu, sú: Podolínec, Spišská Stará Ves a Spišská Belá. Horný Spiš má viacero na vodu bohatých riek, menších i väčších potokov, bystrín a všetky putujú do Severného mora prostredníctvom riek Poprad a Dunajec. Krajina je hornatá s vrcholmi Vysokých Tatier, ktoré prekonávajú hranicu 2 000 metrov nad morom. Ale Spišská Magura je tým, čo obdivujú nielen domorodci, ale i návštevníci z iných krajín.

Hrebeňovka tohto pohoria je krásnou vyhliadkovou trasou pre pohľady tak na sever, ako aj na juh. Turistove oči zachytia na severe Pieniny a Pieninský národný park – PIENAP so známymi Troma Korunami a raritou – splavom po rieke Dunajec. Južný pohľad ponúka okrem širokých dolín aj dlho nedostupné, ale turisticky atraktívne Levočské vrchy. Nemôžeme nespomenúť, že tento kraj má aj svoje vzácne kúpele Vyšné Ružbachy a Červený Kláštor. A kto by nevedel, že sem patrí – a nielen polohou, ale najmä svojou krásnou prírodou – známe a navštevované Zamagurie, ten nech tam čím skôr zablúdi. Veľkým lákadlom sú dedinky, ľudová architektúra drevenïc vás očarí a doma budete na ne spomínať pri prezeraní toho, čo zachytil váš fotoaparát. Jezersko, Osturňa, Veľká i Malá Franková vás nesklamú.

A nezabúdajme, že veľkou devízou Horného Spiša sú pracovití, skromní ľudia, vždy ochotní pomôcť, ktorých goralské kroje a spevy poznajú aj vo svete. Stretnete sa tu na každom kroku s miestnou goralskou pohostinnosťou. Tento kraj sa oplatí navštíviť, sem sa budete radi vracať.

Centrom Horného Spiša je mesto Poprad, ktoré leží na križovatke železničných, ako aj cestných ťahov. Poprad – *Deutschendorf* sa rýchlo budoval a postupne tu pribudli hotely, múzeá a iná potrebná infraštruktúra. Pritom rástol aj počet obyvateľov, ktorí službami postupne zvyšovali jeho atraktivitu v oblasti turistiky a cestovného ruchu v Tatrách a jeho okolí. Neskutočným marketingom bolo už v roku 1932 to, a trvá to dodnes, že pohľad na naše veľhory z mesta je kulisa, ktorá priláka nejedného návštevníka. K Popradu patrí historicky vzácna štvrť *Spišská Sobota – Georgenberg,* leží vo výške 683 m.n.m. *V* roku 1932 mala 1 200 obyvateľov, včítane nemeckej menšiny. Z pamiatok by návštevník nemal vynechať prehliadku katolíckeho kostola. Ranogotické domy námestia nie sú iba fotogenické, ale poskytujú návštevníkom mnohé služby, počnúc ubytovaním a stravovaním. Na konci námestia sa oplatí pozrieť aj evanjelicky kostol. Ďalšou časťou, ktorú doporučujeme navštíviť, je štvrť *Poprad-Veľká – Felka.* Tieto sídla, ktoré boli v minulosti samostatnými celkami, sú dnes súčasťou Popradu.

V iných literárnych podkladoch sa za centrum Horného Spiša vyhlasuje Kežmarok. Nemienim robiť sudcu, lebo aj toto mesto má čo návštevníkom ponúknuť. Samotný hrad, všadeprítomná renesancia, vzácne evanjelické kostoly s historickým lýceom, ale aj katolícky kostol majú čo ukázať. Mne veľa o histórii mesta povedala prehliadka miestneho cintorína.

Pre komplexnosť vás teraz stručne oboznámim s ďalšími mestami a obcami, v ktorých sa pokúsim odhaliť *opustené evanjelické kostoly.*

Chcem hneď na úvod poznamenať, že najviac opustených svätostánkov patrilo nemeckým prisťahovalcom do Horného Spiša. Okrem nich pri našich špacírkach by sme nemali obísť tieto dedinky:

- Matejovce – *Matzdorf* – 659 m, 2 000 prevažne nemeckých obyvateľov (1932), pekne a plne zorganizovaná obec. Vtedajší starosta *Cochalcus von Rycolphus* už v roku 1285 našiel na Lomnických lúkach pri rieke Poprad 24-karátové striebro. Súčasťou obce je aj ev. kostol z roku 1787. Obec teraz patrí k Popradu.

- Huncovce – *Hunsdorf* – 639 m, 1 300 nemeckých obyvateľov (1932), svoje meno jej poskytli Huni, ktorí sa tu na určitý čas usadili. Ev. kostol z roku 1853 je dominantou obce. V roku 2007 mala obec pri sčítaní 2 503 obyvateľov.
- Rakúsy – *Roks* – 756 m, 700 obyvateľov, miestami aj nemeckej národnosti (1932), ev. kostol z roku 1797. Po sčítaní v roku 2007 mala obec 2 316 obyvateľov.
- Toporec – *Topportz* – 600 – 750 m. 1 200 nemeckých obyvateľov – najstaršie nemecké osídlenie na Spiši, bolo darované v roku 1257 kráľom Bélom IV. synovi miestneho prefekta. Pôvodný ev. kostol z roku 1538 sa stal neskôr katolíckym a evanjelici svoj nový, ktorý stojí dodnes, postavili v roku 1770.
- Výborná – *Bierbrunn* – 620 m, 800 nemeckých obyvateľov, toho času je počet obyvateľov 964 (2007). Meno má obec po znamenitej kyselke, ev. kostol pochádza z roku 1833.
- Bušovce – *Bauschendorf* – 622 m, 1 100 nemeckých obyvateľov (1932) a 313 z roku 2007, ev. kostol z r. 1878.
- Stráne pod Tatrami – *Forberg* – v roku 2007 je počet obyvateľov 1 434.
- Tvarožná – *Durelsdorf* – počet obyvateľov 638 (2007).
- Žakovce – *Eisdorf* – 782 obyvateľov (2007).
- Ihľany – *Meierhofen* – 706 m, 1 430 obyv. (2011).
- Vrbov – *Menhardsdorf* – 1 314 obyvateľov (2007).
- Mlynica – *Mühlenbach* – 688 m. 394 obyvateľov (2007).
- Tatranská Kotlina – 760 m.
- Jurské – *Sankt Girgen* – 640 m, 1 041 obyvateľov (2011).
- Lomnička – *Kleinlomnitz* – 615 m, 2 754 obyvateľov (2011).

K dnešnému dňu je na Hornom Spiši evidovaných celkom 13 takýchto kostolov. Ba podľa iných zdrojov ich počet možno zvýšiť na 15.

Čo sú to opustené kostoly

Motto: Len tá vec je stratená, ktorej sa vzdáme.
Freiherr von Stein

Keď sa hovorí o opustenosti kostolov, každý si o tom vytvorí sám svoju predstavu. Opustenými môžu byť aj mnohé iné kultúrne pamiatky – hrady, kaštiele, kúrie, ale aj budovy kultúrne, športové. No nemusia to byť iba objekty na pevných základoch, opustenými sa stávajú aj predmety dennej spotreby či veci, ktoré slúžili, ale doslúžili. A takými sa môžu za určitých okolností stať aj ľudia. Spomínaný jav ma navádza k tomu, že sa niečo alebo niekto stal nadbytočným. Ak ide o predmety, sú nedostatočne využívané. To platí aj pri objektoch na pevných základoch. Ak sa mi do týchto úvah dostal výraz *nadbytočný,* viem, že ich stav zapríčinil čas a zmeny pod jeho plynutím. Už ich nepotrebujeme, nemáme dosť síl a peňazí, aby sme ich racionálne využívali, alebo sa zmenili celospoločenské podmienky. Spoločnosť má významný vplyv na to, ako skončia niektoré hrady, kostoly, alebo kultúrne či športové stánky. Ona je v týchto definíciách často nahrádzaná pojmom *národ.* Ak si niekto nectí svoju históriu, v prevažnej väčšine za to viníme práve jeho. A tu mi prišlo na myseľ hodnotenie známeho národovca *Martina Hamuliaka,* ktorý napísal: *Národ, ktorý sa sám neopúšťa, nebýva opustený.* Opúšťa sa teda národ aj tým, že sa nestará o svoje kultúrne pamiatky? Tvrdím, že áno.

Zanechajme v tejto chvíli všeobecné meditovanie a skúsme sa venovať kostolom, teda téme, ktorú som vybral. Prečítal som si článok *Ohrozené kostoly kresťanských denominácií na Slovensku* od autora *Róberta Erdélyiho* uverejnenom v 7. – 8. čísle Cirkevných listov (r. 2013). Všimnite si, že sa tu objavil výraz *ohrozené.* Tak čo, sú opustené, alebo ohrozené? V podstate aj, aj. S ohrozenými sa teoreticky niečo dá urobiť, aby neboli, ale čo sa dá robiť s opustenými? Vrátime im veriacich do ich lavíc? Sám Erdélyi hovorí, že na Slovensku je všeobecná mienka o nedostatočnom využívaní sakrálnych stavieb. Je to následkom toho, že niet veriacich. Ale dnes je tu nový fenomén – budujú sa nové a nové kostoly, tak asi odmietneme názor, že opustenie je aj výsledkom nedostatku peňazí.

V niektorých iných pracovných materiáloch priamo z ECAV sa dozvedáme, že tieto kostoly dostali mnoho ďalších prídavných mien. Tak tu vraj máme chátrajúce, málo používané svätostánky. Osobne ma potešilo, že sa o túto problematiku začíname zaujímať. Pred rozhodnutím, že sa touto témou budem zaoberať, navštívil som brata seniora Tatranského seniorátu Romana Porubäna so zámerom získať jeho názor. Už niekoľko rokov mám pocit, že je to človek, ktorý nielen veľa vie, ale aj ochotne poradí. Nebolo tomu ináč ani tentoraz. V cirkvi dostal za úlohu preveriť stav kostolov, ktoré sú málo používané. Zároveň má urobiť analýzu príčin a vymenovali ho za predsedu komisie. Vedel som o jeho úlohe a dúfal, že mi poskytne vzácne informácie pre knihu. Stalo sa. Okrem toho, že sme zotrvali vo viac ako hodinovej diskusii o tejto téme a vysvetlili vzájomné názory, obdržal som pracovný materiál, ktorý veľa vecí otvorene pomenúva. Medzi

hlavné príčiny opustenosti kostolov patrí nedobrovoľný odsun Nemcov – evanjelikov po skončení druhej svetovej vojny. Ale, a to už nie je iba špecifikum Slovenska, sú to aj štrukturálne zmeny obyvateľstva, odliv veriacich z cirkvi a následný zánik celých spoločenstiev. Ako príčina – a teraz hovorím o kostoloch, ktoré sa pomenúvajú ako ohrozené – je totálny nedostatok finančných zdrojov na ich údržbu a opravu. Nahlodanie životaschopnosti svätostánkov za bývalého režimu sa vyznačilo tým, že sa z ideologických dôvodov z nich stávali sýpky obilia a skladištia rôznych výrobkov a tovarov. Všetky tieto zásahy iba urýchľovali rozklad a následne aj ich statickú stabilitu. Na opravy, samozrejme, nešli ani drobné, nebolo to v programe podpory. Tento zničujúci proces sa netýkal iba týchto objektov tvoriacich základné atribúty kultúrnych pamiatok. To by nikdy nemalo byť výsledkom nijakého spoločenstva a národov ako takých. Tu mi napadá myšlienka, ktorú som si prečítal pri návšteve mesta Modra, napísaná na jej hornej bráne ako citát z Biblie: *Ak Hospodin nestavia dom, márne sa namáhajú stavitelia; ak Hospodin nestráži mesto, márne bdie strážnik – Žalm 127,1.* Ak Boh nechráni mesto, zbytočne bdieť strážnym. Chráňme si teda naše mestá a ich kultúrne pamiatky a o zbytočnosti nech rozhodne ten, kto na to má svoje postavenie. Koľko ľudí už prešlo okolo pamiatok a ani si nevšimli, že chátrajú a všetci si myslia, že sa ich to netýka. Omyl!

Ale nechajme polemiku polemikou a poďme in medias res – k centru problému. Ako je to teda s dnes už opustenými kostolmi v evanjelickej cirkvi? Ak si kladiem túto otázku, priznám sa, že ma prenasleduje už od prvých viet mojej knihy *Kostol na konci sveta…* Zisťujem, že nenachádzam uspokojujúcu odpoveď. Je tento status, toto moje poznanie výsledkom nedostatku vedomostí? Nepopieram aj takúto možnosť, ale napriek všetkému si myslím, že nemáme v tejto veci ucelený prehľad o stave a pravdepodobne ani solídnu koncepciu, ako to riešiť. Veľmi ma potešilo zistenie, že v celej cirkvi práve prebieha inventarizácia. Už z prvého čítania, ktoré som dostal do rúk, sa mi potvrdzuje moje poznanie o tejto závažnej tematike. Stále ma prenasleduje duch akejsi bezradnosti. Preto je našou povinnosťou hľadať cesty, ako tvrdý oriešok riešiť. Ak ešte aj dôjdeme ku koreňu problémov, ktoré tento proces sprevádzajú a dokážeme formulovať postupy, ako ich koncepčne riešiť, budeme môcť vysloviť spokojnosť. A tu sa pridávam k Róbertovi Erdélyimu, že pre odvrátenie rizika dopadu následkov súčasného vývoja je potrebné hneď a zaraz začať s pravidelným a systematickým monitorovaním stavieb a mobiliárov.

Ale paralelne s touto evidenčnou a štatistickou činnosťou je nevyhnutné – s vážnym akcentom na začatie a intenzívne pokračovanie – *spracovanie koncepcie riešení!* Nechcem rozdávať rady, ako preberať skúsenosti zo sveta. Moja snaha smeruje skôr k nabádaniu zvýšiť aktivity na všetkých frontoch. Nemožno vysloviť spokojnosť s tým, že každý čaká na to, ako konať – k dielu musíme priložiť ruku všetci. Myslím tým v prvom rade vládu, vedenie jednotlivých cirkví, ustanovizne starajúce sa o kultúrne pamiatky, mestá, obce – prosto všetci. Ako som sa dočítal, na Slovensku máme 5 639 kostolov rôznej bonity a z nich je celkom 2 073 zapísaných v Pamiatkovom fonde. Prekvapením je pomerne vysoké percento kostolov, tvoriacich kultúrne hodnoty. Je to celkom 36,76 %. Predpo-

kyho – slabšie chránené. V roku 1431 bol veľkým zlomom príchod husitov. O dva roky neskôr dostali do rúk mesto Kežmarok a Spišský hrad. Postupne sa pánom celého územia stal Ján Jiskra a jiskrovci potom vládli nad oblasťou až do roku 1460. Ak preskočíme podrobnosti budúceho obdobia, nemožno nespomenúť, že sa na tomto území uplatňoval silný vplyv poľských vládcov. Za pôsobenia Márie Terézie (1772) sa dotknuté mestá vymanili spod poľských rúk a vládu nad nimi prevzali hrad Stará Ľubovňa, Hniezdne a Podolínec.

História celého Spiša bola poznačená v priebehu celého 15. storočia neustálymi vojnami medzi Ferdinandom Habsburským a Jánom Zápoľským a v tomto dueli sa spišské mestá rozdelili na dve teritóriá. Medzi oboma stranami prebiehali partizánske súboje o moc (1531 – 1538) a viac-menej o obchod a jeho rozdelenie.

Farári, ktorí študovali vo Wittenbergu, priniesli v roku 1529 ako prví na Spiš, a najmä do miest a obcí Horného Spiša, učenie Martina Luthera. Za 40 rokov postupne zaviedli na tomto území výsledky reformácie a následne sa zasadili za budovanie evanjelickej cirkvi. Koncom 16. storočia sa objavili protireformačné hnutia, ktoré v 17. storočí vyvolali ozbrojený odpor evanjelickej šľachty. Na jej čele stáli Stephan Bocskay, Gabriel Bethlen, Georg Rákoczy, Emmerich Thököly a Ferenz Rákoczy. Rekatolizačné hnutie potom na základe Tolerančného patentu postupne slablo, až nakoniec zaniklo. Nepokoje sa tak skončili a bol utvorený široký priestor pre uplatnenie protestantizmu. Spišskí Nemci boli vo väčšine poľnohospodári, v priemysle sa uplatnili najmä v baníctve.

Pri štúdiách dejín Spiša, o jeho obyvateľoch a rôznych národnostiach, ma zaujal dialóg o tom, ako a prečo vznikol názov tohto malého kúta Slovenska. Tak som sa dozvedel o jednom učencovi menom David Fröhlich, ktorý sa v roku 1639 domnieval, že názov Spiš pochádza z latinských výrazov *Gepusia – Chepusia, Scephusium, Sepusia* – čo sa časom premenilo na nemecké Zips a v slovenčine na Spiš.

Od roku 1869, odkedy sa robili vedecké demografické štatistiky, sa dozvedáme, že nemecká časť obyvateľov mala neustále rastúcu krivku. Niekde sa dokonca stali majoritnými. V tomto roku ich bolo celkom 61 361. Väčšinovou národnosťou na Hornom Spiši ako celku bola však slovenská. Pri poľskej hranici bolo možné stretnúť goralov, kde aj dnes nás potešia ich kroje, zvyklosti a spevy. V obci Kamionka spoznáme rusínsku národnosť. Počnúc 15. storočím sa tu pomaly usídľovali aj Rómovia a dnes niektoré dediny a mestá dosahujú skoro 100-percentné zastúpenie tejto komunity (Lomnička).

Odsun Nemcov

Prv, než došlo k nedobrovoľnému odsunu Nemcov z územia bývalého Československa, prišlo k rozpadu spoločného štátu a v roku 1938 sa na mape Európy objavil nový miništát Slovensko. Táto významná udalosť sa vykonala na základe známej *Mníchovskej dohody* z 29. a 30. septembra 1938. V zmysle dohody musela sa Praha v prospech tretej ríše vzdať oblasti pripadajúcej sudetonemeckej časti Nemecka. Na Slovensku v tom čase žilo celkom 150 000 Nemcov. Na základe Žilinského manifestu zo dňa 6. októbra 1938 Slovenská ľudová strana prevzala moc v štáte a na jeho čelo postavila prezidenta Dr. Jozefa Tisu. Ten potom po návšteve Hitlera v Nemecku 13. marca v Berlíne vyhlásil Slovensko

za nezávislú republiku. Následne 23. marca 1939 podpísali predstavitelia oboch krajín zmluvu o ochrane Slovenska. Dejinné udalosti až po obdobie oslobodenia Slovenska a obnovenie spoločného štátu Československa nebudú súčasťou tejto knihy. Poslúžia však ako východisko ku následkom po oslobodení a ďalšom postavení Nemcov, ktorí boli nútení svoje domovy nedobrovoľne opustiť.

Vedenie nového štátu, na čele ktorého po skončení vojny stál Dr. Edvard Beneš, sa rozhodlo rázne a jednoznačne riešiť nemeckú otázku. Tak vznikli *Benešove dekréty,* ktorých hlavným obsahom bolo odsunúť z územia Slovenska, resp. Československa, Nemcov. K tomu, samozrejme, boli spracované aj vykonávacie predpisy. Tie jasnejšie definovali práva a povinnosti víťaza.

Práve tento moment sa stal jablkom sváru uplatnením tzv. *kolektívnej viny.* A tá v prvom dekréte z 19. mája 1945 deklarovala, že *kolektívna vina musí byť aj kolektívne potrestaná.* Zjednodušene to znamenalo: *si Nemec, tak si vinný!* V dejinách ľudstva sa s podobným stretávame vždy, keď sa v boji jasne predstaví víťaz a jedine ten rozhoduje, kto je vinný a ako sa má potrestať. Niet akejkoľvek pochybnosti o tom, že hitlerovský režim a jeho expanzia do východnej Európy bol vysoko nehumánny a správne ho dejiny nakoniec odsúdili. Fašizmus sa stal, a navždy takým aj zostane, najväčšou zlobou ľudstva v jeho dejinách. Už samotný cieľ, ktorý Hitler predstavil vo svojej neslávnej knihe *Mein Kampf* pod mottom *Drang nach Osten,* bol zvrhlý. Nik, kto akokoľvek nazrel do kuchyne tohto vodcu a organizátora druhej svetovej vojny, nemôže ináč, ako ho rázne odsúdiť. Tento súd nad ním vyniesli historici, ale aj ľudia na celom svete. Hitlerova osobnosť veľmi negatívne ovplyvnila vývoj dejín tak v Európe, ako aj na celom svete. Nekladiem si za cieľ zapodievať sa osobou Hitlera, jeho odsúdenie je aj mojím odmietnutím toho, čoho sa tento fanatik dopustil. Za činy museli a stále musia byť súdení konkrétni ľudia, konkrétni Nemci. Ale uplatnenie kolektívnej viny ani tu nie je namieste.

Vráťme sa však k aktu nedobrovoľného odsunu Nemcov, a to najmä z priestoru Horného Spiša. Tento severný kraj na východe Slovenska bol najviac postihnutý. Ale kým sa pristúpilo k výkonu trestu, Slovenský štát reagoval neadekvátne a nepriamo stál na strane Nemecka. Jeho obyvatelia však vyjadrili svoj odpor v Slovenskom národnom povstaní. Postupom frontu a prechodom cez Duklu sa aktivizovala každá strana na prípravu, ako a čo je potrebné urobiť pre evakuáciu. Samozrejme, išlo o nedobrovoľný odchod ľudí s nemeckou národnosťou. Samotné prevedenie prinieslo do procesu odsunu mnoho problémov. V každej dedine išlo totiž o mnohé rodiny so zmiešanou národnosťou. Čisté jednofarebné nemecké rodiny boli vyzývané ustupujúcim nemeckým velením, aby sa rozhodli dobrovoľne odísť do Nemecka. Očakával sa jednoduchý proces odchodu – úmyselne nepíšem o odsune. Tí, čo boli vybraní, sa však často nevedeli rozhodnúť. Ak váhali, ustupujúci hitlerovci ich strašili. Vraj postupujúce vojska Červenej armády budú vraždiť a odsúvať Nemcov na Sibír. Niekde to zabralo, inde nie. Známym prípadom bol takýto „návrat domov" rodiny evanjelického farára Schwartza z Toporca.

Evakuácia slovenských občanov nemeckej národnosti sa začala prípravou už v priebehu druhej svetovej vojny. Nemecké vojská boli v tom čase Červenou armádou porážané a museli ustupovať smerom na západ. Tak sa vyvinul dramaticky proces pre etnických

Nemcov žijúcich na území Slovenska. 150 000 týchto obyvateľov, z ktorých mnohí boli proti konaniu hitlerovcov a skôr sa cítili občanmi Slovenska, sa museli plánom Nemecka podvoliť. Do nich sa zapojil a dosť aktívne v nej aj pôsobil známy Franz Karmasin (2. septembra 1901 – 25. júna 1970) už na jar 1944. Bol štátny sekretár pre nemeckú menšinu na Slovensku a počas druhej svetovej vojny bol činný v strane *Deutsche Partei.* Karmasin sa neskôr stal aktívnym šíriteľom veľkonemeckej nacistickej ideológie na Slovensku. Postaral sa o likvidáciu KdP-Karpaten-deutsche Partei a premenoval stranu na Deutsche Partei in der Slowakei. Stanovil si za cieľ nacifikáciu nemeckej komunity na Slovensku, čo sa mu však na Spiši nepodarilo. V DP sa v roku 1940 vytvorila frakcia, ktorej snahou bolo do strany priniesť prvky demokracie. Karmazin to s pomocou slovenských pronemeckých politikov veľmi rýchlo a brutálne vyriešil. Jeho snahou a cieľom bolo zavedenie nacistických ideí do strany, čo sa však nestretlo s názormi viacerých jej členov. Všetci tzv. demokrati boli uväznení a odvelení do Nemecka. Svedkami tohto hnutia boli napríklad *Rudolf Melzer, Paul Brosz a Rainer Rudolf,* ktorým táto Karmasinova cesta bola od začiatku cudzia. Z kontaktov so staršou generáciou tejto minority sa získalo poznanie, že najmä na Spiši bola ideologizácia nacizmu odmietaná. Tunajší Nemci nepodporovali zámer Karmasinovcov, ba archívne dokumenty dokázali, že mnohí vystúpili z DP.

Išlo sa až do takých detailov, že pre každú obec na Hornom Spiši, kde bývali Nemci, sa spracoval podrobný plán odsunu. Ten stanovil, koľko bude potrebné zaistiť vagónov a kto má čo na starosti. V máji 1944 bol tento plán dokonale pripravený a následne aj odsúhlasený. Po vzniku SNP vytvoril Karmasin ozbrojenú zložku *Heimatschutz – domobrana.* Jej cieľom bolo aktívne potláčať prejavy povstania i odpor civilného obyvateľstva. V apríli 1945 utiekol do Rakúska a v jeho neprítomnosti bol bratislavským Národným súdom odsúdený na trest smrti, ale spravodlivosti unikol.

Spomínaný plán evakuácie sa postupne realizoval. Dotknutým územím sa stali najprv mestá a obce západne od Štrby a Dobšinej. Začalo sa to odsunom nemeckých žien, detí a starých ľudí so snahou ich ako prvých dostať do bezpečia. Jednalo sa o rodiny čisto nemeckej národnosti, a tie utekali pred príchodom vojsk Červenej armády s obavou o svoje životy. Pravda, išlo o dobrovoľný odchod pod dozorom nemeckých vojakov a na nákladných autách smerom do Poľska. Prvou stanicou, kde sa kolóna zastavila, bolo pohraničné mesto Zakopané. Celé evakuačné dianie sa nedalo uskutočniť naraz, preto naplánovali aj tábor v poľskej Rabke. Boli to síce pre človeka menej dôstojné priestory, ale predsa len sa tu dalo na krátky čas prežiť. Následne pokračovala evakuácia cez Krakov až do Nemecka. Konečnou stanicou boli Sudety. Plán rátal s viacerými formami odsunu. Zatvárali sa nemecké školy, medzi ne patrilo aj gymnázium z Kežmarku.

Študenti odchádzali vo vlakových transportoch z Podolínca do Rakúska. Tu sa pre nich zriaďovali tábory. V improvizovaných školách mohli žiaci pod vedením nemeckých učiteľov pokračovať v štúdiách. V zmysle spomínaného plánu smerovali presuny z rôznych kútov Slovenska s tým, že končili na viacerých miestach Nemecka. Jednou z takto likvidovaných škôl a následným odsunom žiakov bola Ľudová škola v Toporci. Ich odchod sa uskutočnil 7. septembra 1944. Rodičia i deti boli veľmi smutní a bez akej-

koľvek možnosti tomu zabrániť. Táto toporecká evakuácia nakoniec skončila v mestečku Zöbing ležiacom severne od mesta Krems v Rakúsku. Akciu organizoval člen Deutsche Partei *Adalbert Wanhof.*

Proces násilne organizovaného odsunu prinášal so sebou mnohé ľudské tragédie a osudy. Dotknuté rodiny, najmä deti, všetko sledovali so strachom a ťažko oplakávali to, čo museli opustiť. Podľa vtedajších odhadov išlo o 200 000 prípadov nehnuteľného a hnuteľného majetku, ktorý tu mal ostať a byť pridelený Slovákom. Skoro však došlo k zastaveniu celej akcie. Pred Vianocami ustupujúce velenie nemeckých armád riadilo okrem svojej výzbroje aj presun vecí rabovaných z jednotlivých obcí. Zahájili demontáž strojov vo fabrikách, na zberných železničných staniciach sa zhromažďovali mobilné poľnohospodárske stroje. Pristavených bolo celkom 200 vagónov na prepravu do Nemecka. Ale tým sa to nekončilo. Pripravených na odvoz bolo aj veľké množstvo obilia, zemiakov, 5 000 hospodárskych zvierat a 6 000 oviec.

V roku 1945 sa skončil najhroznejší svetový vojnový konflikt v histórii ľudstva. Milióny životov vyhasli na vojenských kolbištiach, vo fašistami organizovaných a vedených likvidačných koncentračných táboroch. Keď na Reichstagu v Berlíne vojak Červenej armády vztýčil na znak víťazstva a skončenia nezmyselnej vojny zástavu, nastal čas zúčtovania. Predstavitelia víťazných mocností rozhodli, ako sa má naložiť s porazenými. Na základe toho pokračovali jednotlivé krajiny podľa individuálnych programov. Ako už bolo spomínané, v Československu problém vysporiadania sa s výsledkami vojny prebiehal na základe prijatých Benešových dekrétov. Tentoraz išlo o nedobrovoľný odchod občanov nemeckej národnosti z územia nášho štátu. Odchádzali potomkovia a z toho, čo si ich predkovia svojou prácou postavili, si mohli zobrať iba batôžky vážiace 30, podľa iných zdrojov 70 kilogramov. Maximálna peňažná hotovosť, ktorú si mohli so sebou vziať, bola 1 000 mariek.

2. Odsun Nemcov – perokresba

Nedobrovoľný odsun Nemcov, ako z historických dokumentov vyplýva, najviac postihol práve Horný Spiš. Stáročiami pribúdali nemeckí imigranti, ktorí tu budovali svoje bydliská, a nakoniec v mnohých z nich tvorili väčšinu obyvateľstva. Ich odchodom sa nielen domy, ale celé osady úplne vyľudnili. Noví osadníci, ktorých do opustených domov priviedli miestne orgány samospráv, tu našli zariadené byty, obrobené polia i zvieratá. O všetkom dianí sa toho v dobových materiáloch v našich archívoch zachovalo iba torzo. Mnohé archiválie si odniesli Nemci a veľa ich podľahlo likvidačnému procesu pri prechode frontu. Pri spracovaní tejto pohnutej doby sa musel každý autor opierať o zahraničnú literatúru, najmä nemeckú. Bolo možné použiť aj spomienky ľudí, ktorí to všetko zažili a radi sa s nami podelili o svoje zážitky. Z toho, čo som od nich získal alebo našiel v archívoch, ma upútali rôzne popisy osudov ľudí, osád, kostolov. Nechýbali ani bizarné príhody, ako sa všetky tieto udalosti diali.

Pri tejto príležitosti nedá mi o jednej takejto udalosti nenapísať. Zvláštnosťou sa mi javil najmä fakt, že odsun bol skoro kópiou židovskej tragédie. Slovenský štát podporil Nemcov pri budovaní táborov za účelom sústredenia Židov pred odvlečením do koncentračných likvidačných táborov. Tá bizarnosť bola v tom, že tu teraz zhromažďovali Nemcov pred nedobrovoľným odsunom z Československa.

Na takýto tábor v Novákoch si spomína mladá žena z Veľkého Slavkova:

– Odsun sa začal v januári 1945 a uskutočnil sa nákladným vlakom cez Žilinu, kde sa musel každý so svojou 70-kilogramovou batožinou prihlásiť a podrobiť prísnej prehliadke. Odobrali nám všetky cennosti a šperky. Pamätám si, že bol krásny slnečný deň a tak nás to slniečko sprevádzalo na ceste do žilinských kasární. Keď sa po niekoľkých dňoch nazhromaždilo viacero evakuovaných ľudí, vlak sa opäť vydal na cestu smerom na Nováky. Cez lesy, dediny sme mohli „slobodne" sledovať za hlasných nadávok ozbrojených vojakov krásu „našej" krajiny. Neprisvojovali sme si ju, my sme tu vyrástli, teda aspoň väčšina. Jeden z dozorcov zbadal na staršej pani čižmy a škaredo zakričal: „Die deutsche Hure trägt Stiefel und der slowakische Soldat muss barfuss gehen! Nemecká kurva nosí čižmy a slovenský vojak musí bosý chodiť!" Čižmy samozrejme skončili podľa „befelu" tam, kde si to vojak želal.

Do Novák náš vlak dorazil až večer. Vysvetlili nám, že ostatným drôtom oplotené rady drevených barakov boli počas vojny dočasným sídlom Židov. V mysli mi doteraz rezonuje zážitok, na ktorý pri opise tejto evakuácie nemôžem zabudnúť. Vedľa tábora Nováky stáli rodinné domy, celkom nové. Z jedného z nich prišla k nášmu plotu ku mne jedna slovenská pani s tým, že ona vie, ako máme málo jedla v tábore, preto nám chce niečo ponúknuť ona sama. Povedala, že bola zadobre s jedným nemeckým vojakom a preto chce nám, Nemcom, pomôcť. Pozvala ma k sebe a dala mi tri pecne chleba s masťou. Pochutili sme si na tomto jedle, ako keby to boli koláče. Na jar 1946 sme opustili tento tábor a smer našej cesty bolo konečne Nemecko. Naša skupina pochádzala väčšinou práve z Horného Spiša, z okolia Holumnice. Rozmiestnili nás v oblasti Würzburgu a tak 1.8.1946 sa skončilo naše vysídlenie.

Takto vyrozprávala mladá žena svoj príbeh, ale jej podobných bolo omnoho viac. V inom článku o pobyte transportovaných Nemcoch som sa dočítal od autora a priameho účastníka *Alexiusa Mosera*. Ten v roku 1966, teda 20 rokov po nedobrovoľnom transporte opísal, aké neľudské bolo správanie voči dospelým osobám, deťom, ženám

i starcom v tomto tábore. Až sa to človeku veriť nechce. Staré drevené baraky ešte z čias internovaných Židov dožívali, a tak sa rozhodli spáliť ich. Na zhorenisku sa našli obhorené kosti ľudí. Chcem veriť, že nedošlo k odplate za milióny upálených Židov. Ale podobných článkov v dejinných dokumentov nájdeme viac.

Nedávno som čítal v Evanjelickom východe zaujímavý článok od *Nory Baráthovej: Farár záchranca*. Uznávaná historička sa dlhodobo venuje dejinám Kežmarku. Veľa som od nej čítal aj o tom, ako sa usadila nemecká komunita, prevažne evanjelikov, v tomto meste. Vo veľkej časti tohto článku opisuje, čo a ako sa dialo okolo židovskej komunity a bolo to skutočne tiež veľmi smutné čítanie o neľudskosti voči občanom mesta. A rovnako profesionálne dokázala načrieť aj do historického obdobia Kežmarku spojeného s nedobrovoľným odsunom Nemcov. Potvrdilo sa, tak ako skoro na celom území Horného Spiša, že tento odsun vyľudnil mnohé dediny a úplne zanikali jeden evanjelický cirkevný zbor za druhým. A v tejto súvislosti sa v jej článku objavuje meno evanjelického farára slovenskej národnosti *Ondreja Spišáka* (1915 – 1979). Ten veľa vykonal pre záchranu Židov – pokrstil ich za evanjelikov spolu 153. Nuž a po skončení vojny opäť ukázal, že má srdce na správnom mieste a pustil sa do záchrany nedobrovoľne odsúvaných obyvateľov Slovenska nemeckej národnosti. Tento farár naplnil svoje poslanie a staral sa nielen o Slovákov, ale aj o Židov i Nemcov. Dovolím si teraz citovať jeho list zo dňa 31. júla 1945 adresovaný Biskupskému úradu v Košiciach, ktorý pani Baráthová uverejnila v tomto článku:

– Matriky a cennejšie archiválie všetkých nemeckých farských úradov boli odvezené do Nemecka, ale nevie sa kam. Ostatné spisy, ktoré zostali, poväčšine horliví vojaci a civilisti spálili. V Tvarožnej kultúrni kresťania vykradli kostol, zlodejov sme zistili, ale nesmie sa im nič stať, – píše farár Spišiak. – *Do nemeckých vyľudnených obcí navozili (vtedajší novodobí všemocní) nových obyvateľov, pred ktorými nie je nič sväté. Tu niet ľudí, ktorí by mali pochopenie pre pamiatky a ich záchranu. Za nimi, žiaľ, ostáva iba nehorázne barbarstvo, aké nepoznajú dejiny.*

V ďalšom liste z 18. septembra 1945 popisuje farár Spišák situáciu z tejto doby takto:

– Pomery sú tu hrozné. Ľudáci slávia svoj triumf pod červenou zástavou. Pri kolonizácii nechcú pripustiť evanjelikov, ba snažia sa zhabať cirkevné majetky. Nasťahovali sem samých zlodejov a darebákov. Títo zlodeji sa nestarajú o to, čo bude. Rozkrádajú všetko a odvláčajú to do svojich domovov.

Už z týchto emotívne písaných listov vidno, že bojoval z veternými mlynmi. Nakoniec nevyhovel vtedajšej novovybudovanej vládnej garnitúre, dočkal sa pokarhania aj súdenia a v roku 1952 mu odňali i to posledné – štátny súhlas na pôsobenie v Kežmarku.

Odsun Nemcov sa týkal, ako už bolo napísané, všetkých bez ohľadu na to, ako sa správali a kam patrili. Pre vyjasnenie, ako máme vnímať Nemcov podľa toho, kam patrili, treba vedieť, že existovala Evanjelická cirkev a.v. na Slovensku a Nemecká evanjelická cirkev a.v. na Slovensku. A práve existencia týchto dvoch cirkví spôsobila rozkol, ktorý nakoniec po skončení vojny nastupujúca politická generácia využila a prijala rozhodnutie o nedobrovoľnom odsune Nemcov.

Evanjelická cirkev na Slovensku počas druhej svetovej vojny

Postavenie evanjelickej cirkvi na Slovensku nebolo jednoduché. Do čela štátu sa dostali príslušníci víťaznej HSĽS, ktorí sa priklonili ku katolíckej ideológii, a tak evanjelická cirkev musela zvádzať boj o kresťanský postoj v postavení oboch cirkví na malom Slovensku. Podľa vládneho nariadenia č. 220/1939 zo dňa 5. septembra 1939 všetci muži slovenskej národnosti vo veku od 6 do 60 rokov museli povinne vstúpiť do Hlinkovej gardy. Spočiatku evanjelická cirkev nemala námietok, ale po zistení, aký bol nekresťanský prístup ku spoluobčanom iného vierovyznania, svoj postoj zmenili. Spolok evanjelických kňazov prijali „Pamätný spis" ako protest proti povinnému členstvu.

V dňoch 18. februára – 2. marca 1940 sa konala synoda v Tatranskej Lomnici, kde prijali dodatok cirkevnej ústavy. Synodu navštívili predstavitelia Nemeckej evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku pod vedením seniora Hajtsa z Kežmarku. Predstavil svoju ústavu, ktorá bola skoro totožná s ústavou Slovenského štátu. Tento moment sa stal rozkolom Evanjelickej cirkvi na Slovensku. Nemecká evanjelická cirkev vznikla na synode v Kežmarku v dňoch 26. – 27. júna 1939. Ich členmi sa stali: Matejovce (732 duší), Poprad (500), Spišská Sobota (217), Stráže (150) a Veľká (300). Biskupským administrátorom sa stal bratislavský senior Scherer.

Biskupský úrad Nemeckej evanjelickej cirkvi v Bratislave dal v októbri 1944 príkaz všetkým nemeckým evanjelickým zborom, aby matriky, cenné archívne dokumenty, zápisnice, účty, vklady, kostolné kalichy, cennosti a bohoslužobné rúcha evakuovali do Nemecka. Nemecké farské úrady tomuto príkazu vyhoveli a zabalené veci odoslali orgánom Deutsche Partei v Kežmarku. Tí to potom presunuli do Nemecka na adresu *Burgermaisteramt im Bad Kunersdorf, Post Oschitz, Bahnstation Griesdorf bei Reichendorf, Sudetengau.* Tieto veci mali veľkú hodnotu, a preto bola na mieste žiadosť všetkých cirkevných orgánov na Slovensku o zastavenie tohto odsunu. Nepodarilo sa to, a tak sa dnes odsudzuje chovanie tejto pronemeckej cirkvi. Nekresťanské správanie sa ich funkcionárov bolo neakceptovateľné. Samotní kňazi boli tak naviazaní na Slovenský štát i Nemeckú ríšu, že si mnohí veriaci i fukcionári Evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku nevedeli zvyknúť na ich politickú oddanosť fašistickému režimu. Stávalo sa na bohoslužbách, že kňaz na kancli dokonca „hajloval"!

Takto vyzeral výmer, ktorým nariadili Nemcom úrady povinnosť opustiť svoje domy.

Okresný národný výbor v Kežmarku.

Číslo: 7408/46. Kežmarok, dňa

Výmer.

Na základe smerníc vládneho zmocnenca pre odsun Nemcov zo Slovenska čís. 5000/1—V/5—1946 určuje sa ku odsunu:

1. obyvateľ
2.
3.
4.
5.
6.
7.

Tieto osoby musia sa shromaždiť v obci na miesta a v čase, ~~ktorý bude hlbnovaním určený.~~

Každá odsunovaná osoba môže si vziať so sebou 70 kg batožiny, včetne potravín nepodliehajúcich skaze na 7 dni. Do tejto batožiny možno vziať odev, periny, prádlo, domáce náradia a nástroje ku osobnému vykonávaniu povolania.

Je nepripustné brať so sebou:

a) hotové peniaze v korunách, prípadne v iných menách, výjmuc rišske marky, najviac však 1000 mariek na osobu,
b) vkladné knižky,
c) cenné hodiny, fotoaparáty, rozhlasové prístroje a písacie stroje,
d) cenné koberce a cenné kožušiny.

Odsunované osoby musia mať so sebou osobné doklady ako: krstný list, domovský list, zelený evidenčný listok a občiansku legitimáciu.

Pri odchode z bytu odsunovaná osoba je povinná uzamknúť vchody do obytných miestnosti, prípadne do živnostenských miestnosti a kľúče odovzdať na miestnom národnom výbore.

Veci, ktoré nesmú byť vyvezené a, ktoré podľa platných predpisov majú byť odovzdané, odsunovaná osoba prinesie so sebou v balíku so soznamom obsahu: balík nech je označený plným menom a adresou majiteľa.

Neuposlúchnutie nariadení o odsune, najmä poškodenie, zničenie alebo ukrytie zanechaného majetku, ktorý má byť odovzdaný, ako i napomáhanie takémuto činu bude prísne stíhané.

O tom sa upovedomuje:

1. obyvateľ v
2. Sústredovacie stredisko v Kežmarku.

Dr Savka v. r.
prednosta ÚONV

Devečka v. r.
predseda ONV

3. Výmer

Šľachtické rody a opustené kostoly

Téma opustených kostolov je úzko spätá s konkrétnymi mestami a obcami. A nakoľko sa hovorí o Hornom Spiši, budeme teda písať práve o nich. Opustené však neboli všetky na tomto území, ale iba tie, kde po stáročia žili nemeckí imigranti a tí museli po druhej svetovej vojne odísť z miest, kde sa narodili. A v ďalšej súvislosti nemôžeme obísť fakt, že to boli práve evanjelici, ktorí sa medzi prvými hlásili k reformácii, zakladali si cirkevné zbory a stavali si svoje svätostánky. Niekoľko generácií potomkov ich potom museli opustiť a zostali osamotené – opustené.

Keď sa budeme postupne s nimi oboznamovať, dovedie nás to do obcí, kde teraz stoja bez veriacich a chátrajú. Avšak nezaškodí vedieť, kto stál za zrodom týchto malých dediniek. Tie sa pomaly rozrastali do krásy a s nimi aj ich kostoly. Ešte sa budeme môcť presvedčiť, že mnohé dediny sú dnes ruinami. Nezvratným faktom je, že pod vplyvom dejinných udalostí sa zmenila aj štruktúra veriacich. Kto teda bol na samom začiatku? Nie je potrebné zdôrazňovať fakt, že dedinky vznikali postupne s imigráciou Nemcov. Najprv to boli malé osady na pokraji lesov a postupne k nim pribúdala aj poľnohospodárska pôda. Na jej časti si budovali svoje obydlia až po stav, kedy vznikali stále väčšie a väčšie obce a s nimi rástla aj infraštruktúra. Najprv to bola malá skupina ľudí, ktorá mala „modrú krv", nejaké tie peniaze, fortieľ a na Hornom Spiši pôsobili najmä v oblasti poľnohospodárstva, lesníctva a živočíšnej výroby.

Zuzana Kollárova hovorí o *dedinskej šľachte.* Ak študujeme patričnú literatúru, zisťujeme, že počiatky tejto šľachty spájajú s kolonizáciou Horného Spiša v 11. – 12. storočí. Pri čítaní a zoznamovaní sa s jednotlivými kostolmi a ich sídlami budeme postupne spoznávať mená zakladateľov. Najviac som sa stretával s mnohými rodinnými šľachtickými menami. Patrili medzi ne *Berzevickí, Mariášovci a Hrehovskí (Görgey).* Na viacerých miestach sa objavovali príslušníci drobnej šľachty. V polovici tridsiatych rokov 19. storočia bolo evidovaných celkom 220 šľachtických rodov.

Budem sa zaoberať najmä tými rodmi, ktoré sa týkajú dedín, kde sú „naše" opustené kostoly. Stručne niekoľko viet o tých hlavných:

Mariášovci – ich rod patril medzi najväčšie a zrejme pôvod, ako už naznačuje samotné meno *Máriássy,* má svoje korene v Maďarsku. Spomínajú sa už v roku 1264, a to najmä v spojitosti s lesmi Chetenye pod Tatrami, teda medzi Popradom a Červeným potokom. Získal ich vlastne syn kráľa Bélu IV. *Batyz* – tam sú asi aj korene Batizoviec. Jeho syn *Marek* dostal tiež časť spomínaného lesa a podľa neho sa dnes volá aj obec Markušovce. Rod Mariášovcov sa zapodieval do konca 16. storočia statkami, od 17. storočia pôsobil vo vojenstve a neskôr dokonca v politickom živote Uhorska. Avšak treba konštatovať, že väčšina tohto rodu sa hlásila k evanjelickej cirkvi.

Rod *Berzevických – Berzevici* – sa v dokumentoch objavuje v období medzi rokmi 1209 až 1246, kedy *Ondrej I.* daroval prepoštovi *Adolfovi* rozsiahle územie pod Vysokými Tatrami severne od rieky Poprad. Tu vzniklo aj prvé sídlo rodiny *Berzevic-*

kých – Veľká Lomnica. V roku 1763 sa v obci narodil jeden z ich rodu – jeho meno je *Gregor František Berzevici – Berzeviczy.* Pôsobil na viacerých miestach a svoju púť skončil v Lomničke v roku 1822. Veľká Lomnica mala viacerých zemepánov, začiatkom 70. rokov 18. storočia ich bolo celkom 22. Tento počet rástol a začiatkom 19. storočia ich už bolo 25. Okrem pozemkov, ktoré vlastnil, z roka na rok viac a viac sa do jeho majetku dostávali aj kaštiele, ktoré reprezentatívne vynovoval.

Rod Hrehovských – Görgeyovcov sa najviac objavoval v severovýchovnej oblasti Horného Spiša. Najstaršia zmienka o ich pôsobení je z roku 1297, kde sa objavili v obci pod terajším názvom *Hrhov.* Tento významný kolonizačný rod svoje meno získal podľa obce, ktorú pomohol zakladať. Obec sa volala v tom období *Gergew,* alebo *de Gyrgow.* Rod de Gyrgow si neskôr svoje nemecké meno pomaďarčil na *Görgey.* Im patrila obec Toporec, najmä oba kaštiele, ktoré sami postavili. Neskôr v staršom z nich zriadili humanistickú šľachtickú školu, kde sa vyučovala okrem iného gréčtina a latinčina. Pôvod rodiny treba hľadať medzi šoltýsmi a mešťanmi. Najstarším z ich rodu bol gróf spišských Sasov *Arnold.* V roku 1256 dostal jeho syn *Jordán II.* majetky v oblasti Toporca až po Zamagurie. Práve jemu patrí titul prvého grófa v provincii 24 spišských miest. Významným členom tohto rodu bol *Artur Görgey,* ktorý sa narodil 30. januára 1818 v Toporci. Jeho kariéra bola plná úspechov a neustáleho rastu postavenia nielen v rode, ale aj v spoločnosti. Časť svojho života strávil ako vojak v maďarskej armáde a dosiahol až hodnosť generála. Dá sa teda povedať, že tento rod bol najväčším na Hornom Spiši a pôsobil aj na západ od rodu Berzeviciových. Ale jeho hlavné teritórium bol severovýchod Spiša. Spomínajú sa medzi inými obce Haligovce, Lipník, Lesnica a od roku 1276 Spišský Hrhov. Z nižšie popisovaných kostolov sa rod Hrehovských objavuje najmä v Jurskom, Lomničke, Podhoranoch a Toporci.

Bušovce
– evanjelický kostol v strede obce

Národná kultúrna pamiatka – kostol – súp. č. 77, č. ÚZPF 11339

Bušovce ležia 4 kilometre od Spišskej Belej na sútoku rieky Biela s Popradom. Okrem hlavnej cesty prechádza obcou aj železničná trať Poprad – Stará Ľubovňa. Dedina leží v nadmorskej výške 593 metrov n.m. Od Holumnice ju oddeľuje Kežmarská pahorkatina s vrcholom Hlinné – 742 m.n.m. Archeologické nálezy potvrdzujú, že osídlenie tu prebiehalo už od doby kamennej. Pôvodný názov bol *Stragar* – toto pomenovanie dostala od kráľa Ladislava IV. v roku 1286, vtedy tu žili predkovia rodiny Švábiovcov. Išlo o nemecké rody, a tak ich zbor si prisvojil nemecký názov – teda *Bussundorf (1345).* Meno obce sa neustále menilo, a tak sa dozvedáme, že v jednotlivých rokoch to boli:

- 1345 *Bussendorf,*
- 1348 *Busson,*
- 1350 *Bosafala,*
- 1414 *Buschon, Busson,*
- 1564 *Busocz,* alebo *Buschendorf,*
- 1773 *Buszocz, Bausendorff,*
- 1786 *Bauschendorf, Bussowvce,*
- 1863 – 1873 *Bussóc,*
- 1877 – 1913 *Busóc,*
- 1920 *Bušovce,*
- 1927 – 1948 *Bušovce, Bauschendorf.*

Od roku 1948 platí terajší názov *Bušovce.* Počnúc rokom 1345 obec rástla a v roku 1787 v 91 domoch žilo 589 obyvateľov. V roku 1828 bývalo v 98 domoch už 730 obyvateľov. Ich hlavným zamestnaním bolo poľnohospodárstvo, tkanie a bielenie plátna. Prevažná časť obyvateľstva boli Nemci, slovenská menšina pracovala iba v poľnohospodárstve. Väčšina sa delila na bohatých a chudobných. V obci žili aj Židia, tí patrili medzi najchudobnejších. Živili sa najmä obchodovaním, skupovali a predávali zvieratá, najmä ovce a ich deti navštevovali rímskokatolícku ľudovú školu. Bola tu však aj evanjelická ľudová škola, ale do nej chodili iba evanjelické deti. Obecný cintorín stál a aj dnes stojí na tom istom mieste. V začiatkoch existencie obce sa pochovávalo pri rímskokatolíckom kostole, čo potvrdzujú pozostatky pochovaných, nájdených pri oprave kostola. Do roku 1940 v obci pracoval aj liehovar. Dnes má obec 299 obyvateľov.

V obecnej pečati nachádzame štyri písmená: B.S.C.S. – *Busocence Sigillum-Comitatus Scepusiensis (Pečať Bušoviec, Spišská župa).* Začiatkom 19. storočia už tieto písmená vyjadrovali: *BUSHOVIENSIS:SIGILVM:COMITATVS:SEPUSIENSIS.* Ako ochrancu prijali sv. Štefana Prvomučeníka.

Najvýznamnejšou pamiatkou v obci je rímskokatolícky kostol sv. Vavrinca Diakona.

O obci píše starostka Ľubomíra Šmáliková:

4. Ľubomíra Šmalíková starostka obce Bušovce

Bušovce ležia pri hlavnej ceste vedúcej zo Spišskej Belej do Podolínca. Chotár sa rozprestiera v severovýchodnej časti Kežmarskej pahorkatiny a v Ľubickom predhorí Levočských vrchov. Archeologické nálezy potvrdzujú nepretržité osídlenie už od staršej doby kamennej. Obec vznikla pod názvom Stragar, ktorý v roku 1286 dostali od kráľa Ladislava IV. predkovia rodiny Švábiovcov. Obec Bušovce sa v písomných prameňoch vyskytuje pomerne neskoro. Prvýkrát sa spomína v roku 1345. Vtedy sa však jedná o záležitosť farára, čo svedčí o tom, že v tej dobe to už bola obec organizovaná, ktorá mala samostatnú faru. Obec osídlili nemeckí kolonisti v druhej polovici 13. storočia. V roku 1367 patril desiatok obce špišskému kanonikovi – lektorovi. Asi začiatkom 19. storočia si dala obec zhotoviť druhú pečať. Opäť je tu postava svätca, teraz v diakonskom oblečení, ktorá má v rukách tie isté symboly: guľu a hada. Písmená v pečatnom poli sú tie isté. Ide o postavu sv. Štefana Prvomučeníka. Guľa symbolizuje kameň, ktorým bol ukameňovaný. Had je „hadom večného kruhu", ktorý bol prastarým symbolom už v starom Egypte. Kresťanská mystika v ňom vidí symbol večnosti, ale aj symbol Božstva. Súčasný erb obce Bušovce bol vytvorený na ich základe: na červenom štíte uprostred strieborná guľa, okolo nej v kruhu zlatý had.

Do roku 1940 tu fungoval liehovar. Obec sa vyvíjala normálne, ako všetky spišské dediny. K vážnej zmene došlo po druhej svetovej vojne, kedy boli tunajší Nemci vysídlení a obec bola osídlená novým obyvateľstvom z rôznych obcí: Krížovej Vsi, Jurského, Ždiaru, Slovenskej Vsi, Ružbách, Jakubian, Oravy, Ruskinoviec, Toporca, Lesníckej Huty, Haligoviec, Matiašoviec, Lomnice, Huncoviec, Štvrtka. V roku 1940 mala obec 491 obyvateľov, z toho 134 Slovákov, 338 Nemcov, 19 Židov. V roku 1947 tu žilo 320 obyvateľov, 300 Slovákov a 20 Nemcov. V roku 1940 sa k rímsko-katolíckemu náboženstvu hlásilo 211 obyvateľov, grécko-katolíckemu 14, evanjelickému augsburského vyznania 245, izraelitov 19.

Rozvoj obce a jej súčasný stav výrazne ovplyvnila skutočnosť, že na jej území bola plánovaná výstavba vodného diela, ktorá vyjadrením Ministerstva životného prostredia SR bola až v roku 2004 vyradená zo zoznamu výhľadových vodohospodárskych diel. V obci v období rokov 1960 až 2004 bola stavebná uzávera a v obci nebol možný akýkoľvek rozvoj. V roku 1976 bola zrušená základná škola a v roku 2010 aj materská škola. V obci nie je vybudovaný vodovod, kanalizácia a nie je ani plynofikovaná. Dnes má obec 300 obyvateľov. Veľká časť obyvateľstva patrí do staršej vekovej kategórie a máme veľmi malý pomer detí do 15 rokov. Podľa údajov z posledného sčítania obyvateľov sa väčšina z obyvateľstva hlási k slovenskej národnosti, k nemeckej len jeden obyvateľ. K rímsko-katolíckej cirkvi sa prihlásilo 94,5 % obyvateľov, k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania 1,9 %, ku grécko-katolíckej cirkvi 0,32 % a k náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia 0,32 %. Po zrušení stavebnej uzávery sa obec pomaly začína zveľaďovať. Pribudlo 10 nových rodinných domov. Sú tu prevádzky drevárskej a strojárenskej výroby. V obci sa nachádza Vidiecky dom, ktorý pre milovníkov prírodných krás, historických pamiatok, rybárstva a vodáctva ponúka zaujímavé netradičné útulné ubytovanie v drevenici z roku 1823, ako aj možnosť

zakúpiť si výrobky z dreva: reliéfy, fujary, drobné darčekové predmety vyrezávané z dreva. Obec je v procese spracovania územnoplánovacej dokumentácie, ktorej hlavným cieľom je vytvorenie podmienok pre zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja obce. V obci je potrebné veľa investovať do rekonštrukcie verejných budov, miestnych komunikácií, revitalizácie zelene ako aj úpravy miestneho potoka. No dnešná finančná situácia takých malých obcí, ako je naša, je veľmi zlá.

V obci sa nachádzajú tri vzácne kultúrne pamiatky zapísané v registri nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok. Najvýznamnejšou pamiatkou je rímskokatolícky kostol sv. Vavrinca Diakona. Pôvodne gotický kostol bol postavený v 14. storočí. Bol zasvätený sv. Štefanovi Prvomučeníkovi. V 17. storočí bol barokovo prestavaný. Z gotického zariadenia sa zachovala socha Panny Márie z roku 1400 (je v zbierkach Slovenskej národnej galérie), gotické sochy Madony, sv. Štefana a sv. Vavrinca. V presbytériu je gotická krstiteľnica zo 14. storočia a neskorogotický oltár. V dvojloďovom kostole je umiestnený obraz sv. Vavrinca, neskorogotický bočný oltár s obrazom sv. Mikuláša.

Ďalšou významnou pamiatkou je evanjelický kostol. Bol postavený v roku 1818, neogotický, upravený koncom 19. storočia. V súčasnosti sa využíva na bohoslužobné účely jedenkrát v roku. Vnútorná časť kostola je zachovalá, je bez elektrickej prípojky. Vonkajšia omietka na kostole je poškodená.

Významnou pamiatkou je aj kúria – borokovo-klasicistická z 90-tych rokov 18. storočia, v ktorej bol Poľnonákup a dnes je tu sklad a poľnohospodárska výroba.

Evanjelický kostol sa zaradil do kategórie opustených, tak ako všetky ostatné na Hornom Spiši po druhej svetovej vojne a nedobrovoľnom odchode Nemcov. Dnes môžeme vidieť kostol pri ceste č. 77 medzi Podolíncom a Spišskou Belou, ak sa obzrieme vľavo, alebo vpravo – podľa toho, z ktorej strany prichádzame.

5. Bušovce – ev. kostol

Ak ideme z Podolínca, tabuľa nám oznamuje, že práve sme vstúpili do obce Bušovce – predtým *Bauschendorf.* Majoritu si tu dlhodobo hájili Nemci. Vždy, keď sa uberám touto cestou smerom na západ a miniem spomínanú tabuľu, hľadím viac naľavo, lebo zrakom sledujem, kedy sa mi objaví silueta evanjelického kostola. Než ho zbadám, môj zrak – či chce alebo nie – zachytí nočný klub. Keď to bolo po prvýkrát, šokovalo ma to. Napravo stojí obecný úrad, napadá mi myšlienka, že obec na daniach z tejto podnikateľskej činnosti profituje. Je to tak? Ale hneď ma „kučeravé" myšlienky opúšťajú a konečne

vidím stavbu môjho dlho vyhľadávaného objektu – evanjelického kostola. Je dominantou obce, aj keď jeho fasáda má značne opadanú omietku. Opäť to zapríčinili peniaze!

Pri štúdiách rôznych dostupných materiálov som sa dozvedel, že v obci Bušovce na prelome 17. – 18. storočia sa najčastejšie objavovali mená ako Weber, Sonak, Dinda, Jurdík, Frank. Zistil som podrobnosti o roľníkovi *Michaelovi Weberovi,* narodenom 10. júla 1864, zomrel a pochovaný bol v Bušovciach 25. októbra 1924 vo veku 60 rokov. S *Máriou Dindovou* (1871 – 1962) mali 5 synov a dve dcéry.

Odbočujeme teda konečne do obce a mierime k hľadanému opustenému kostolu. Pred jeho vstupom už parkuje čierna škodovka. Tá sem doviezla pána farára *Fečka* zo Spišskej Belej, kam tento kostol patrí. Pána farára sme spolu s manželkou a s mojím švagrom navštívili viackrát. Švagor mi robí fotografie, ktoré knihy obohacujú. Sídlo cirkevného zboru v Belej je pekne a profesionálne prevedená rekonštrukcia, ktorú riadil brat farár Martin Fečko. Nezvyčajné, ako sa dajú spojiť takéto odlišné profesie. Prezreli sme si dobre zorganizovanú výstavku o kostole v Bušovciach. Všetko to nakoniec skončilo v našom fotoaparáte.

Ale teraz stojíme pred otvorenými dverami kostola, o ktorom bude v tejto kapitole reč. Sme pozvaní na prehliadku. Je postavený v neorománskom slohu, dominantou interiéru je oltár s obrazom od Ladislava Medňanského – *Uzdravenie Jairovej dcéry.* Ku kostolu patria aj zvony: ten starší a menší je pravdepodobne z roku 1877 a novší z roku 1925. Práve tento podľa pamätníka Friedricha Guldena zakúpili v Prešove, kde ho aj uliali a vážil 350 kilogramov. Sumu 15 000 Kčs venovali americkí rodáci z Bušoviec. V roku 1890 poskytla rodina Krempaských iný zvon, ale ten počas prvej svetovej vojny zobrali pre vojenské účely. Veriaci za ním smútili. Kostol je, samozrejme, opustený a tak z vonkajšej, ako aj z vnútornej strany značne poškodený. Opadané omietky, ale aj nefunkčný organ, ktorý po odchode Nemcov vandali rozobrali, sa podpísali pod súčasný nepekný pohľad. Žiaľ, krádeží bolo viac. V kostole nefunguje elektrina, preto keď sa raz ročne konajú slávnostné bohoslužby na počesť posvätenia kostola, prinesú náhradu za organ a kostol sa provizórne napojí aj na elektrinu.

Na vstupných dverách do kostola sa dočítame o historických dátach tohto svätostánku:

Drevený evanjelický chrám v Bušovciach po Tolerančnom patente bol postavený a posvätený na II. veľkonočnú slávnosť v roku 1818. Chrám bol celý z dreva a nachádzal sa na inom mieste ako ten terajší. Dňa 2. júla 1877 bol v obci veľký požiar, pri ktorom za 3 hodiny celkom zhorel. V obci sa zachovali iba 3 domy. O dva roky po zbierke dobrovoľní darcovia zaistili dostatok peňazí na to, aby mohli základný kameň nového neogotického – terajšieho chrámu položiť. Stalo s tak 2. mája 1879.

Veriacim sa tri roky, ktoré plynuli pri výstavbe ich kostola, zdali nekonečné. Nakoniec sa predsa dočkali, slávnostne „vyštafírovaní" radostne oslavovali, aj počasie im žičilo. Slniečko sa prišlo pozrieť, ako veriaci prežívajú tohtoročné veľkonočné sviatky. Červená strecha kostola harmonizovala s neskutočnou kulisou Vysokých Tatier. Dedina sa tiež prispôsobila a upravené chodníky s rozkvitajúcou zeleňou to celé podporili. Darmo, posviacka kostola nie je každodennou udalosťou. Všetci boli už v plnom

napätí, kedy sa konečne dočkajú, aby na vlastné oči uvideli svoj kostol. K uzamknutej bráne sa pomaly blížili tí, ktorí mali vďačnú úlohu – *uskutočniť akt posvätenia.* S váž-nymi tvárami, ale dobre naladená, prichádzala skupina farárov, učitelia aj inšpektor. Pred dverami ich čakal murársky majster s kľúčom, ktorý im slávnostne odovzdal. Ale potom nastal zmätok, lebo každý z návštevníkov sa chcel do kostola dostať ako prvý. Lavice boli rýchlo obsadené ešte pred posvätením. O 10,00 hod. sa po prvýkrát ro-zozvučali zvony oznamujúc svetu, že je tu nový kostol. Slávnostné bohoslužby začali piesňou *Nech je Tvoja milosť s nami,* ktorú zaspieval zmiešaný zbor. Slávnosť posvä-tenia uskutočnil konsenior *Schönwisner.* Priebeh tohto aktu popísal neznámy autor pod písmenami M. N. Na obrázku si môžete pozrieť originál napísaný v nemčine a švabachom.

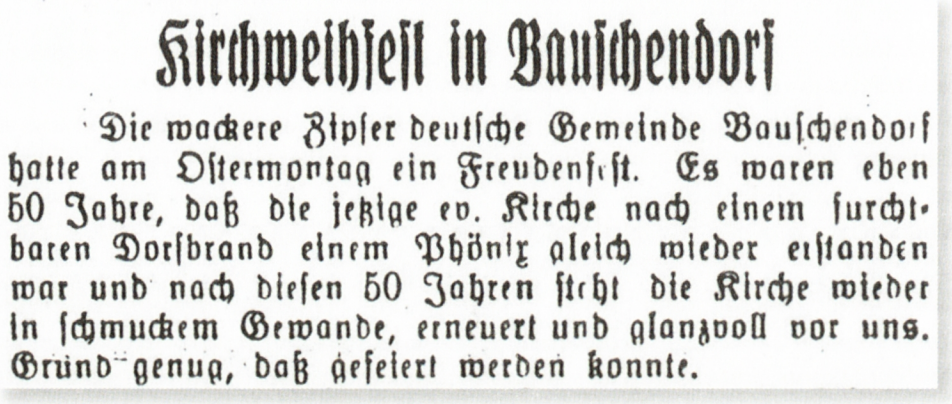

Kirchweihfeſt in Bauſchendorf

Die wackere Zipſer deutſche Gemeinde Bauſchendorf hatte am Oſtermontag ein Freudenfeſt. Es waren eben 50 Jahre, daß die jetzige ev. Kirche nach einem furchtbaren Dorfbrand einem Phönix gleich wieder erſtanden war und nach dieſen 50 Jahren ſteht die Kirche wieder in ſchmuckem Gewande, erneuert und glanzvoll vor uns. Grund genug, daß gefeiert werden konnte.

6. Posviacka v Bušovciach – časť článku

Prepis nemeckého textu do latinky:

Kirchweihfest in Bauschendorf

Die wackere Zipser deutsche Gemeinde Bauschendorf hatte am Ostermontag ein Freudenfest. Es waren eben 50 Jahre, daß die jetzige ev. Kirche nach einem furchtbaren Dorfbrand einem Phönix gleich wieder erstanden war und nach diesen 50 Jahren steht die Kirche wieder in schmucken Gewande, erneuert und glanzvoll vor uns. Grund genug, daß gefeiert werden konnte.

Preklad nemeckého textu:

Posviacka v Bušovciach

Odvážny spišsko-nemecký zbor v Bušovciach prežíval na veľkonočný pondelok radostnú slávnosť. Uplynulo práve 50 rokov, odkedy sa terajší evanjelický kostol po hroznom dedin-skom požiari ako fénix znovu zrodil. Po týchto 50 rokoch stojí pred nami kostol znovu v ozdobnom šate, obnovený a žiarivý. To je dostatočný dôvod k oslave.

Cirkevný zbor z Bušoviec – podľa materiálov, ktoré máme k dispozícii – bol veľmi aktívny, jeho vedenie pracovalo precízne a zodpovedne. Zachoval sa aj denník o činnos-

ti presbyterstva, ktorý som mal možnosť preštudovať. Je to skutočne skvostný archívny materiál, po odchode Nemcov ostal v našich archívoch. Uvediem teraz niekoľko protokolov z denníka.

V prvom rade musím poznamenať, že sú písané v nemčine a prevažne švabachovým písmom. Pri ich čítaní konštatujem, že pisári dobre ovládali obsahové zameranie a mali aj krásny rukopis. Hlavným obsahom tejto kroniky sú jednotlivé protokoly, ktoré vždy boli podpísané tromi overovateľmi. Témami týchto rokovaní boli ekonomické otázky, ročné závierky, ale nechýbali ani personálne riešenia.

Protokol, napísaný 30. decembra 1927, mal na programe tieto body:

- záverečný ročný výsledok hospodárenia farnosti v Bušovciach,
- voľba kurátorov,
- zvýšenie daní,
- eventuálne návrhy.

Zasadaniu predsedal miestny inšpektor *Johann Scholtz*. Po privítaní udelil slovo účtovníkovi *Adalbertovi Makovitsovi* a ten oznámil, že ročný príjem zboru bol vo výške 13 908,74 Kčs, pričom výdavky po prekontrolovaní páni *Adámy Jacob* a *Johann Stoszke* schválili vo výške 12 574,91 Kčs. Záverečný stav na účte koncom roku teda bol 1 333,83 Kčs.

Potom nasledovala voľba nových kurátorov. Evanjelické spoločenstvo sa odstupujúcim za ich doterajšiu prácu poďakovalo a do nových funkcií zvolili *Michaela Adámyho s 10 hlasmi a Michaela Rennera so 7 hlasmi,* a to na dobu 3 rokov.

Nasledovalo odôvodnenie potreby zvýšenia daní kvôli investovaniu do opráv kostola a ostatných budov. Na osobu pripadalo teda od 1 do 5 Kčs. Nakoľko nové iné návrhy neboli, zasadanie skončilo. Zapisovateľom bol *Adalbert Makowits.*

Podľa protokolu zo dňa 24. januára 1931 sa dozvedáme, že došlo k voľbe nových presbyterov. Po sčítaní hlasov boli zvolení títo:

- Mathias Nitsch jednomyseľne s plným počtom hlasov
- Johann Glatz 23 hlasov
- *Jakub Adámy* 21 hlasov
- *Johann Spitko, č.d. 79* 21 hlasov
- *Johann Spitko, č.d. 49* 21 hlasov
- *Michael Krempasky sen.* 20 hlasov
- *Johann Noszke sen.* 19 hlasov
- *Michael Münnich sen. Grieger* 18 hlasov
- *Samuel Münnich* 18 hlasov
- *Johann Adámy, č.d.23* 18 hlasov
- *Michael Glatz, č.d. 71* 16 hlasov
- *Samuel Renner* 15 hlasov

Celá kronika je precízne spracovaná a jasne prezentuje činnosť cirkvi a jej jednotlivých orgánov. Možno sa v nej dočítať o menách osôb, ktoré v tom čase žili a v zbore aktívne pracovali. Je to cenný archívny materiál, ktorý sa zachoval vďaka Fricovi Guldenovi – bývalému dozorcovi v Spišskej Belej. Mne ho poskytol Mikuláš Lipták z vydavateľstva ViViT.

Okrem spomínanej kroniky som sa dostal do kontaktu s pani *Máriou Hradickou,* ktorá sa podujala spisovať udalosti o dejinách obce a zachytáva aj osobitné historky. Na podnet pani starostky mi terajšia obecná kronikárka poslala mail a v ňom zaujímavé príbehy a materiály o obci. Vyberám z neho tieto:

– *Katolícky farár žil z tzv. cerkevnej dane. Bola to daň pre farára, aby mal z čoho celý rok žiť. Nemal gazdovstvo, len jednu kravu a nejakú hydinu. Raz do roka musela každá katolícka rodina zaplatiť farárovi určitú sumu, evanjelici platiť nemuseli. V katolíckom kostole prebiehali omše latinsky, neskôr to bolo trikrát po nemecky a raz po slovensky. Od roku 1937 omše slúžil farár Augustín Novajovský.*

V tej dobe boli v obci dve osobné autá, jedno patrilo farárovi a druhé vlastnil majiteľ veľkého mlyna na konci dediny, pán Glatz. Ak niekto potreboval ísť na nákupy do mesta, alebo sa konala svadba, na dopravu sa používali bričky.

Cez Bušovce prechádzala aj železnica, ktorá spájala obec s okolitými mestami. Stanica bola na tom istom mieste ako dnes. Za prvej republiky lístky na vlak predávali Česi a neskôr jedna Nemka. Mali sme aj hasičskú zbrojnicu, ale bola omnoho menšia, ako je tá dnešná. Pri potoku stál malý dom, v ktorom býval pán Zentko, a ten sa staral o spomínanú zbrojnicu. So ženou mali dve dcéry, boli to Nemci. Jeho povinnosťou bolo dedinu strážiť aj v noci, s jedným chlapcom chodili a na trúbke plašili zlodejov aj bosorky. Mali to tak rozdelené, že jeden strážil do polnoci a druhý po.

Na hornom konci pri riečke Biela boli malé rybníčky. Do nich chodili miestne ženičky močiť ľan. Budovu, kde má teraz sídlo obecný úrad, postavili Nemci ako spoločenský objekt. Na prízemí bol obchod a samozrejme aj veľmi navštevovaná krčma. Krčmár prišiel z Medzeva. Hore boli kancelárie, pracovali tam notár a pisár. Notár pochádzal z Kežmarku, volal sa Heinz a pisár Jurský – tiež z Kežmarku. V obci sa nachádzal aj menší žrebčinec, sem vozili gazdovia kobyly z celého okolia – boli pripustené. Medzi Slovákmi a Nemcami neboli žiadne prieky, nažívali si spokojne.

Počas písania o obci a jeho opustenom kostole ma prekvapil list s troma známkami zaslaný priamo z Bušoviec. Odosielateľkou bola, ako ináč, pani Mária Hradická. Dve z nich predstavujú ohrozené kostoly a korešpondujú s obsahom tejto knihy. Na jednej je evanjelický kostolík zo Šivetíc, okres Revúca, z roku 1784 a na druhej románsky jednoloďový kostolík z Pominoviec, okres Ilava. Ďakujem, pani Hradická, že ste si dali robotu a aj takouto formou podporili tému knihy.

– *Tak toľko pre dnešok, pokračovanie nabudúce,* – ukončila svoje spomienky pani Hradická. Príjemným prekvapením pre mňa bolo aj to, že som dostal 9. číslo 6. ročníka obecného časopisu *Bušovčan.* Vychádza pravdepodobne raz do roka a toto číslo malo vo svojom záhlaví, že mapuje obdobie január – december roku 2013. Ocenil som tento počin miestnej samosprávy, jeho pridaná hodnota bude z roka na rok vyššia a budúce generácie ľahšie pochopia, čo a ako robili ich predkovia.

Huncovce – evanjelický neskoro-klasicistický kostol z roku 1853

Národná kultúrna pamiatka – kostol – súp.č. 297, č. ÚZPF 880

Ďalšia obec, ležiaca v Popradskej kotline juhozápadne od Kežmarku, sa volá Huncovce. Prvá zmienka o území, v ktorom sa táto obec nachádza, je veľmi starého dáta – rok 1209. Najznámejšie pomenovanie obce *Hunsdorf* je neklamným znakom toho, že aj tu sa usadili nemeckí imigranti. V tomto názve obce môže byť skryté pôvodné povolanie jej obyvateľov (Hund = pes), ktorým bol chov poľovníckych psov pre panovníkov a miestnu šľachtu. Nemeckou rečou tu hovorili nielen Nemci, ale i početná skupina Židov. Práve ich vplyvom sa v obecných dejinách často spomína činnosť chýrnej *ješivy,* vyššej židovskej školy pre výchovu budúcich rabínov. V lete 1943 však svoju činnosť skončila a pre nich nastala najväčšia apokalypsa svetových dejín organizovaná z Nemecka. Ale o dva roky neskôr aj obyvatelia nemeckej národnosti z Huncoviec museli podstúpiť potupné sťahovanie v rámci uplatnenia zásady o kolektívnej vine.

Obec leží v nadmorskej výške 639 m. a v roku 2013 tu žilo 2 758 obyvateľov. V dedine sa nachádzajú tri kostoly. *Rímskokatolícky* – pôvodne románsky z prvej polovice 13. storočia, v 14. až 15. storočí bol prestavaný v slohu gotickom a po ničivom požiari v roku 1825 znovu prestavaný, gotická ostala len sakristia. Z pôvodného kostola románska ostala iba veža.

Evanjelický – neskoro-klasicistický z roku 1853, o ňom budú v tejto kapitole ešte podrobnejšie informácie, a nakoniec *židovská synagóga* z roku 1821, v minulosti patrila k najkrajším klasicistickým stavbám. Po 2. svetovej vojne bola prestavaná na sklady textilu a tomuto účelu slúži doteraz.

7. Huncovce – ev. kostol spredu

8. Ing. Jozef Majerčák
starosta obce Huncovce

Dajme teraz slovo starostovi obce Ing. Jozefovi Majerčákovi:

Z histórie vieme, že naša obec Huncovce vďaka svojim obyvateľom bola známa na Slovensku ako i ďaleko za hranicami v tej v dávnejšej minulosti, v období budovania socializmu však nepatrila medzi preferované obce. Zo strany centrálnych orgánov sa jej nevenovala veľká pozornosť, čo sa prejavovalo na vybavenosti, infraštruktúre aj veľkej miere vo vzhľade obce.

Po roku 1990, kedy bola obnovená miestna samospráva, sa aj pre našu obec otvorili nové možnosti rozvoja. V počiatkoch sme skutočne nemali výhodnú štartovaciu pozíciu. Zdedili sme niekoľko starých nehnuteľností, prakticky žiadne pozemky alebo iné majetky, ktoré by do rozpočtu prinášali osoh, preto bolo v prvom rade potrebné investovať najprv do základných oblastí potrebných pre život občanov. Postupne sme budovali a modernizovali infraštruktúru v obci i v rómskej osade, v centre obce sme postavili polyfunkčný objekt, v ktorom sídli aj Obecný úrad, čím sme začali zásadne meniť vzhľad obce. V skrášľovaní a skvalitňovaní prostredia pokračujeme projektom Revitalizácia historického centra a ďalšími projektmi, v rámci ktorých boli rekonštruované miestne komunikácie, chodníky, verejné osvetlenie, parky, cintorín a všetky ostatné verejné priestranstvá.

Vedenie obce vždy výrazne podporovalo rozvoj individuálnej bytovej výstavby a aj schváleným novým územným plánom naďalej vytvára predpoklady a možnosti ďalšieho rozvoja. Snažíme sa vytvárať podmienky pre ďalšiu výstavbu, aby naši mladí obyvatelia neodchádzali, ale aby sa v nej usadili natrvalo. Chceme urobiť všetko preto, aby sa im v Huncovciach žilo dobre, aby v obci videli svoju budúcnosť, aby tu našli príjemné prostredie na bývanie, so zabezpečením predškolskej i základnej školskej výchovy svojich detí, s dostupnou zdravotnou starostlivosťou, s možnosťami pre rôzne služby i s dostatočne atraktívnymi podmienkami na športové i kultúrne vyžitie.

V súčasnosti myslíme aj na to, ako pomáhať a spríjemniť život našim seniorom, preto začíname uvažovať o vhodných sociálnych programoch, ktoré by sme v rámci našich možností začali realizovať. Chceme im umožniť stretávanie i poskytovať sociálnu pomoc, spájať ich i uľahčovať im život.

Uvedomujeme si tiež, že je potrebné vracať sa k minulosti, preto sa venujeme jej objavovaniu a dokumentovaniu. A Huncovce, ako súčasť Horného Spiša, majú bohaté dejiny. Informácie získavame postupne a prácne, pretože odchodom Židov a Nemcov – podstatnej časti pôvodného obyvateľstva – v dôsledku tragických udalostí počas 2. svetovej vojny a tesne po nej, bola kontinuita v živote obce prerušená. Naše objavy sú však o to zaujímavejšie a vzácnejšie, a je ich stále viac, že by bolo možné z nich vytvoriť už aj stálu expozíciu. Uvažujeme o vhodných priestoroch na tento účel, ako súčasť kultúrneho stánku v obci.

Všetky tieto myšlienky súvisia aj s Vašou myšlienkou, pán Šťastný, evanjelický kostol v Huncovciach je spolu s využívaným a udržiavaným katolíckym kostolom hlavnou dominantou obce a oba už neoddeliteľne patria k sebe nielen územne, ale aj v našich mysliach. Väčšina evanjelického obyvateľstva z obce nedobrovoľne odišla po 2. svetovej vojne, služby Božie sa v tomto kostole vykonávali čoraz zriedkavejšie a v súčasnosti sa

kostol bohužiaľ už vôbec nevyužíva. Máme v úcte všetky Božie stánky a chápeme Vašu starosť o opustené kostoly, aj potrebu vyriešiť tento problém. Ak bude záujem evanjelickej a. v. cirkvi diskutovať o zmene využitia kostola, ochotne sa pripojíme k hľadaniu optimálneho riešenia.

Ponúkame náš prvý príspevok do diskusie: budova, v ktorej by boli sústredené informácie o histórii a o osobnostiach nielen Huncoviec, ale aj širšieho okolia, v kombinácii s príležitostnými kultúrnymi podujatiami. Poloha našej obce a budova kostola s pekne upraveným a udržiavaným priestranstvom budovy je na tento účel veľmi vhodná a ak sa nájdu optimálne vlastnícke vzťahy a model spravovania, môže tento stánok v budúcnosti dôstojne slúžiť nielen kultúre našim obyvateľom, ale i veľkému počtu prichádzajúcich návštevníkov do tohto kúta severného Spiša.

Samotná obec so svojím chotárom vznikla rozdelením väčšieho územia medzi dvoch synov *Rudigera,* zakladateľa rodu *Berzeviciovcov* v roku 1257, o čom bola spísaná dohoda, dnes považovaná za prvú písomnú zmienku o obci. *Rikolf* dostal obec Lomnicu a jeho bratovi *Hermanovi* (inak aj Polan) pripadla obec Suphc, dnes Huncovce. Samozrejme tak, ako pri každej novovznikajúcej dedine na Hornom Spiši, aj tu existovali najprv malé osídlené osady či samoty. Dôležitosť tejto lokality umocňovala obchodná cesta európskeho významu. Dedina sa rozrastala a rokmi menila svoje pomenovanie, ako je to na Hornom Spiši už zvykom. Zrejme to súviselo aj s tým, akej národnosti sa tu usádzali noví majitelia či obyvatelia. Pokúsim sa podľa dostupnej literatúry predstaviť vám, kedy a aké meno si jej občania zvolili:

- 1257 – *Suphc,*
- 1290 – *Zopczfolua,*
- 1325 – 1326 *Zapchfalua, Zopchfalua,*
- 1345 – *Sepchalua,*
- 1360 – *Sopczfalua,*
- 1400 – *Sophfalua,*
- 1445 – *Zepsfalwa,*
- 1471 – *Honczdorf,*
- 1545 – *Villa Hunis.*

V novodobejších dejinách sa už názvy približovali k dnešnému pomenovaniu a veľmi ich ovplyvňovali maďarské, nemecké a neskôr slovenské názvy. Tak sme sa dočítali, že občania žili v Hunsdorfe, Hunfalu a nakoniec dodnes v Huncovciach. Ale mnohí učenci sa snažili vybádať aj iný význam pomenovania tejto obce. Tak napríklad *Géza Marzsó* uvádzal, že názov Hunsdorf pochádza od slova Huhn, teda sliepka. *J. Spöttl* vysvetľoval, že pisári v tom období nedbali na presnosť a tak Hunsdorf mal správny názov *Huntsdorf – Huntova dedina*

Trináste storočie privítalo na tomto území Nemcov z oblasti Saska a tí sa svojou dlhšou imigráciou stali v obci dominantnou komunitou. Aj ich aktivitou vzniklo Spoločenstvo spišských Sasov – písal sa vtedy rok 1271 a Huncovčania boli nielen pri tom, ale aj získali významné pozície. V roku 1317 už nemecké obyvateľstvo malo absolútnu väčšinu. Prítomnosť Nemcov spôsobila, že sa veľmi rýchlo pripojili k uče-

niu Martina Luthera a aj v tejto obci nastal proces reformácie. Veľkým šíriteľom tohto učenia sa stal, ako sme už uviedli v iných kapitolách, Levočan *Juraj Leudischer,* farár, pôsobiaci v rokoch 1530 – 1547. Prelomovým sa stal rok 1544, keď na stranu reformácie prešli Levoča aj spišský prepošt *Ján Horváth* z Veľkej Lomnice. Po vzniku *fraternity – Confessio Scepusiana* sa definitívne pripojili k evanjelikom augsburského vierovyznania. Všetci farári z Horného Spiša sa v roku 1590 na kongregácii v Žakovciach prihlásili k tejto novej vlne kresťanstva. Vlastnú organizáciu si evanjelici vytvorili na synode v Spišskom Podhradí, konanej v dňoch 22. – 23. apríla 1614. Huncovce sa pripojili k týmto zmenám. 18. októbra 1548 sa na ich fare uskutočnila kongregácia fraternity. V tom čase tu pôsobil farár *Georg Künasch*, ktorý bol 22. novembra 1552 zvolený za konseniora, neskôr za seniora.

V druhej polovici 16. storočia prešli na luteránsku vieru aj zemepáni z Huncoviec – *Berzeviciovci a Sekeľovci.* Medzi študentmi evanjelickej šľachtickej školy v Strážkach nachádzame aj mená *Valenta* a *Gregora* z rodu *Berzeviciovcov.* 30. októbra 1603 prebiehalo v Huncovciach dôležité zasadnutie fraternity, na ktorom senior *Joachim Goltz* nabádal k ostražitosti pred útokmi katolíkov na evanjelikov. Nakoľko obyvatelia Huncoviec sa vo väčšine prihlásili ku evanjelickej viere, získali chrám a školu, na ktorej potom učili *Martin Engel, Juraj Lany a Ján Székely.*

Mená huncovských evanjelických farárov v období rokov 1564 – 1583 nie sú známe.

Ďalšími boli:

- 1584 – 1609 *Vavrinec Ritter,*
- 1609 – 1635 *Ján Corvinus (Raab),*
- 1635 – 1646 *Izrael Leibiczer,*
- 1646 – 1672 *Šimon Bielik.*

Ku zmene došlo v roku 1672, kedy sa na území celého Spiša objavila a ostro zaútočila na evanjelikov rekatolizácia. Kostoly vracali do majetku rímskokatolíckej cirkvi a preberali aj tie, ktoré boli vybudované evanjelikmi. Ten huncovský zobrali 12. – 16. januára 1672.

Zaujímavá historka je okolo farára *Bielika.* Evanjeličky zo zboru ho v období rekatolizácie priviedli do chrámu, ktorý potom osobne strážili, tak ako aj jeho dom. No na zásah vojenských síl *Juraja Bársonyho* v protireformačnom hnutí sa ich obrana voči presile nepodarila. Bielik sa narodil v roku 1613 a študoval najprv v Kežmarku, neskôr v nemeckom Rostocku. Po skončení štúdií najprv pôsobil ako pokladník u hradného pána Thökölyho a okolo roku 1640 sa stal vychovávateľom v Strážkach. Dva roky bol kantorom v Kežmarku a od 7. septembra 1647 kazateľom popri nemeckom farárovi. Až po tejto funkcii sa dostal do Huncoviec ako samostatný farár. Po zákroku cisárskeho vojska odišiel do exilu a skrýval sa niekoľko rokov v chate pod Malou Svišťovkou, kam mu deti 5 rokov nosili stravu.

Po dočasnom navrátení kostola i slobodne vykonávanej činnosti evanjelikov sa v Huncovciach objavilo nové meno farára – *Melchior Birnstein.* Táto sloboda však netrvala dlho, opäť došlo k perzekúcii evanjelikov, a najmä jeho farárov. Voľnejšie to

mali iba kráľovské mestá, akým bol v tom čase Kežmarok. Tam sa uchýlili aj farári z iných evanjelických cirkevných zborov. V zozname takto ubytovaných sa nachádza v roku 1697 aj *Josephus Seltenreich,* huncovský evanjelicky pastor. Takéto bolo aj nasledujúce obdobie, raz bola sloboda a opäť nasledovala poroba a prenasledovanie evanjelikov.

Ak pozorne čítate riadky tejto knihy a prechádzate od jednej dediny k druhej, všade je priebeh úspechov i nešťastia skoro totožný. Nie je tomu ináč ani pri písaní o Huncovciach a jeho evanjelickom kostole. 14. apríla 1677 zasiahol obec ničivý požiar, pri ktorom vyhorela polovice obce. Veľkú pohromu priniesla v roku 1710 morová epidémia, ktorá skolila 450 obyvateľov Huncoviec. To však nebol koniec a v auguste 1696 postihol dedinu ešte ničivejší požiar. Zhorela viac ako polovica domov, popolom ľahla aj fara. O príbytok prišiel aj richtár *Juraj Weisz.*

Národnostné zloženie obyvateľov obce bolo pestré. V období 17. a 18. storočia bola tu prevaha nemeckého etnika, neskôr sa pomaly zvyšovali stavy Slovákov a Poliakov, a to najmä od druhej polovice 17. storočia, čo potvrdzujú mená v cirkevných, ako aj štátnych matrikách: *Lipko, Bulka, Slezák, Strasky* a v druhej etnike sa objavili *Kassinszki, Szmuda, Szmolina* a iní. Ojedinele sa objavili aj maďarské mená, ako napríklad *Feljess*, raritou bola jedna Turkyňa, ktorá slúžila u panstva a objavil sa aj prvý Róm – *Zingari.* Náboženské zloženie obyvateľov obce podľa archívov hovoria o Huncovciach ako o evanjelickej dedine, najmä do 70. rokov 17. storočia. V roku 1700 bol pomer evanjelikov ku katolíkom 368/112. Väčší rozdiel však bol vo filiálke Veľká Lomnica, kde evidovali podiel 522/170 v prospech evanjelikov.

Od roku 1682 bol dva roky evanjelickým farárom *Jozef Seltenreich*, po ňom sa striedali farári tak evanjelickí, ako aj katolícki:

- 1700 – 1710 *František Schmidt*,
- od 1. februára 1710 bol krátko na ev. fare *Dominik Paumeister*,
- po ňom až do roku 1711 sa na faru vrátil opäť *František Schmidt.*

Žiaľ, mená ďalších farárov až do roku 1847 nie sú známe.

Huncovce, podobne ako iné obce Horného Spiša, z pohľadu evanjelikov prešli aj bolestným obdobím rekatolizácie. Okrem toho, že rástol počet katolíkov, zvyšoval sa aj atak na život a pôsobenie evanjelikov. V konečnej fáze aj pomer katolíkov a evanjelikov sa úplne zmenil.

Rok 1781 bol stav: 425 katolíkov, 435 evanjelikov a pribudlo aj 384 židov. Evanjelici si síce udržali mierne vyšší počet veriacich, ale pomer sa každopádne zmenil. Obe kresťanské cirkvi v demografickom vývoji postupne zaostávali za židmi.

V období rekatolizácie a následnom uplatňovaní Tolerančného patentu prejavili veľkú aktivitu hlavne evanjelici vo fílii Veľká Lomnica. Po schválení výstavby svojho kostola pristúpili k jeho realizácii v rokoch 1784 – 1785. Tento potom slúžil aj evanjelikom v Huncovciach, ktorí sa pri jeho výstavbe významne podieľali. Vo Veľkej Lomnici mali aj svojho farára. V roku 1782 sa evanjelici z Huncoviec, Veľkej Lomnice a Starej Lesnej obrátili na Spišskú stolicu so spoločnou žiadosťou o povolenie stavby samostatných triviálnych škôl v týchto obciach.

Vizitácia v Huncovciach v roku 1803 ukázala, ako sa vyvíjal stav podľa jednotlivých cirkví. Prekvapujúco však nárast židov predstihol obe kresťanské. Nazrime teda do stavu podľa jednotlivých rokov:

Rok	katolíci	evanjelici	židia	spolu
1803	389	392	645	1 462
1819	519	638	813	1 970
1828	552	623	807	1 982
1839	502	604	700	1 806
1845	423	819	683	1 925

18. storočie znamenalo pre Huncovce oživenie a to sa prejavilo i rastom počtu obyvateľov. Zvyšoval sa počet obývaných usadlostí na úkor neobývaných. V roku 1754 bol pomer obývaných ku neobývaným 81/11. Tento trend pokračoval aj v 19. storočí. Huncovce sa rozmáhali aj čo do počtu obyvateľov, v roku 1787 už v tejto obci žilo 1 661 ľudí.

Charakteristickým rysom v tom období bol rast zemepánov. Ten nastal najmä tým, že sa dedili majetky medzi členmi zemepanských rodín. Objavujú sa tu *Sontágovci, Korponayovci* a ďalší. Majetkom si však neboli celkom rovní. V 19. storočí najbohatším bol *Juraj Okoličáni.* Jedným z najznámejších obyvateľov Huncoviec bol šľachtic *Ernest Bethlenfalvy,* ktorý sa narodil v Kežmarku v roku 1880. Oženil sa s *Máriou Görgey* z neďalekého Toporca. Po vojne ostali v Huncovciach, neboli odsunutí, ale majetok im skonfiškovali. Bethlenfalvy zomrel v Huncovciach 18. júna 1955.

Huncovce však v tomto období nemožno považovať iba za poľnohospodársku obec, začiatkom roku 1713 sa už tu objavovali remeselníci a obchodníci. Obchodovanie privialo do dediny aj Židov. Plynutím času sa menila štruktúra remesiel, niektoré zanikali, iné nanovo vznikali. Tak sa objavili remeslá murár, tesár, ktorí sa zdokonaľovali v profesii, na základe čoho boli pozývaní na stavby v Budapešti. To prinieslo do rodín nepokoj, lebo ich polovičky si prestali plniť povinnosti, neplatili na deti a niektoré rodiny sa takto aj rozpadli.

Významná zmena nastala v roku 1785, keď evanjelici bojovali nielen o vlastné kostoly, ale aj o školy pre svoje deti. V tomto roku bol stav 100/25 evanjelikov/katolíkov. Učebne na taký počet nestačili, a preto evanjelici oslovili Stolicu so žiadosťou, aby si mohli postaviť vlastnú školu. Pozemky poskytol Žigmund Berzevici a miestni cirkevníci vyzbierali 60 zlatých. Na základe toho stolica vydala v roku 1786 súhlas na výstavbu školy.

Prvým učiteľom bol *Andrej Bobak*, ktorý sa dostal do sporu so židmi, lebo porušili vzájomnú dohodu s evanjelickou cirkvou. Podľa nej sa totiž mohli vyučovania zúčastniť aj deti ich vierovyznania za poplatok 30 zlatých ročne. Tí však svoju povinnosť odmietli vykonať s argumentom, že učiteľ nevie dobre po nemecky. Ďalším učiteľom v tejto škole bol *Samuel Christmann* (1830 – 1848). Ten sa stal popri tejto funkcii na určité obdobie aj notárom.

Evanjelici dlho nemali svoj vlastný kostol. Postaviť si ho chceli už v roku 1825, ale ničivý požiar, ktorý zasiahol celú dedinu, tento ich zámer prekazil. Napriek početnosti Nemcov, a tým aj evanjelikov, boli Huncovce striedavo fíliou Veľkej Lomnice a Starej Lesnej. Až po spomínanom veľkom požiari sa mohli Huncovčania pustiť do výstavby vlastného kostola. To sa udialo v roku 1851 za pomoci urodzeného pána *Teodora von Sponera*. Základný kameň bol položený až v roku 1851 na sviatok sv. Trojice. Dozor nad prácami mali vlastní členovia zboru: *Mathias Renner, Mathias Loisch* – otec aj syn, *Michael Kunsch, Mathias Glaser, Johann Alexy, Jacob Behler, Johann Haitsch a Paul Fabry*. Výkonom stavebného majstra poverili *Johanna Forbergera* z Kežmarku, kameň na stavbu dodala urodzená pani *Terézia von Matyasovszky*. Pomoc na dodávku materiálov rôzneho druhu prichádzala z každého kúta Horného, ale aj ostatného Spiša. Spomínajú sa mená *Viktor von Okolicsáni, Mathias von Badányi, Donáth von Szakmáry* z Lučivnej. Nespomenúť majstrov, ktorí sa priamo podieľali na výstavbe kostola, by bol nielen hriech, ale najmä neúcta k ich fortieľu. Opäť v dejinných dokumentoch sa dočítame mnohé mená – stolársky majster *Martin Kellner, Andreas Zimmer* z Levoče – výrobca organu, *Jozef Czauczik* – autor oltárneho obrazu (ten Nemci zobrali a nik nevie, kde sa obraz nachádza). Ďalšími boli: *Johann Haberherr*, stolár zo Spišskej Belej, stolár *Johann Kotsch* z Veľkej Lomnice, zámočnícky majster *Johann Prokopy*. Stavba kostola stála celkom 13 936 zlatých. Dokončený a posvätený bol 16. januára 1853. Dnes by kostol potreboval väčšiu opravu, celkove treba opraviť maľby, sfunkčniť organ, ale aj fasáda už potrebuje zásah.

9. Huncovce – pôvodná evanjelická škola – 1953

10. Odtlačok pečiatky evanjelickej školy

Neskoro-klasicistickú stavbu vybudovali ako jednoloďový priestor zaklenutý troma poliami pruskej klenby.

Interiér chrámu je v klasicistickom štýle a oltár tvorí dominantu. V strede je obraz, pôvodný sa nezachoval. Pred oltárom je drevený chór aj krstiteľnica a za ním zachovaná zaujímavá drevená sakristia. V nej možno vidieť na drevenej stene ceruzou v nemčine písané záznamy, pravdepodobne o počte vyspovedaných veriacich. Ten sa viedol osobitne pre mužov i ženy. Záznamy začínajú rokom 1931 a končia rokom 1944. Vľavo vedľa

11. Krstiteľnica

12. Huncovce – pamätná tabuľa obetiam 1. svetovej vojny

oltára je pomerne stroho riešená kazateľnica. V strede kostola je osadená pamätná tabuľa obetiam prvej svetovej vojny z radov huncovských evanjelikov. Jedinou staršou pamiatkou je náhrobný kameň *Juraja Okoličániho.*

Evanjelicky kostol má tri zvony. Najstarší, malý zvon, vznikol v roku 1837 v zvonolejárskej dielni *Vavrinca Burgera* z Dobšinej. Stredný a veľký zvon boli odliate v Chabořoviciach v roku 1921.

Kostol však, ako aj celá obec, zažil príkorie prvej svetovej vojny. Medzi padlými boli i evanjelici, na ktorých si dnes spomíname: *Mathias Alexy, Jozef Lazusch, Samuel Frantz a Karol Krištof* i rada ďalších. Spustošená bola fara, a dokonca zrekvirovali zvony, ktoré použili na odliate kanónov.

V medzivojnovom období sa v obci diali zmeny najmä v štruktúre obyvateľstva. Najväčšou komunitou naďalej, aj keď s poklesom celkového stavu, zostala nemecká časť obyvateľstva. V roku 1940 ich počet bol 764, čo tvorilo celkom 63,6 %. Radikálne sa znížili počty Židov, už tvorili iba 7,0 %, ale objavili sa prekvapujúco aj Rómovia, v osade za železnicou ich žilo celkom 73, čo sa v percentách vyjadrilo číslom 6. Počet evanjelikov sa v zásade nemenil a spolu s katolíkmi sa stali stabilnou súčasťou obce. V tomto období bola evanjelická cirkev v Huncovciach fíliou cirkevného zboru vo Veľkej Lomnici, kde pôsobil farár *Dr. Július Mohr* (1916 – 1942). Vo vedení cirkvi boli obaja notári *Gretzmacherovci, Emil Emeritzy* a organista, dirigent cirkevného spevokolu aj učiteľ ľudovej školy *Adalbert Klug.* Po odsune Nemcov počet evanjelikov zásadne poklesol. V roku 1948 ich bolo už iba 40 oproti rímskokatolíkom s počtom 867.

Nuž a teraz je už čas na vymenovanie tých, ktorí sa starali o duševnú silu evanjelikov v pohnutom období filiálneho cirkevného zbo-

ru v Huncovciach. Boli to najprv farári z Veľkej Lomnice:

- 1847 – 1876 *Gustav Adolf Witchen (Wittényi)*,
- 1877 – 1883 *Karol Schreter*,
- 1883 – 1913 *Július Székely*,
- 1913 – 1914 *Karol August Ratz*,
- 1916 – 1942 *Dr. Július Mohr*,
- 1943 – 1944 *Adalbert Thinschmied*.

Potom tu slúžili farári z Kežmarku:

- 1945 – 1952 *Ondrej Spišák*,
- 1953 – 1973 *Alexander Kowarik*,
- 1976 – 1983 *Ondrej Ilenin*,
- 1984 – 1990 *Jozef Benka*,
- 1990 – 1998 *Ondrej Koč*,
- 1998 – doteraz *Roman Porubän*.

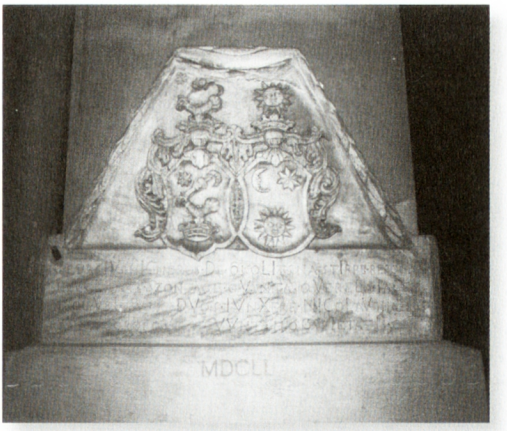

13. Náhrobok Juraja Okoličániho v Huncovciach

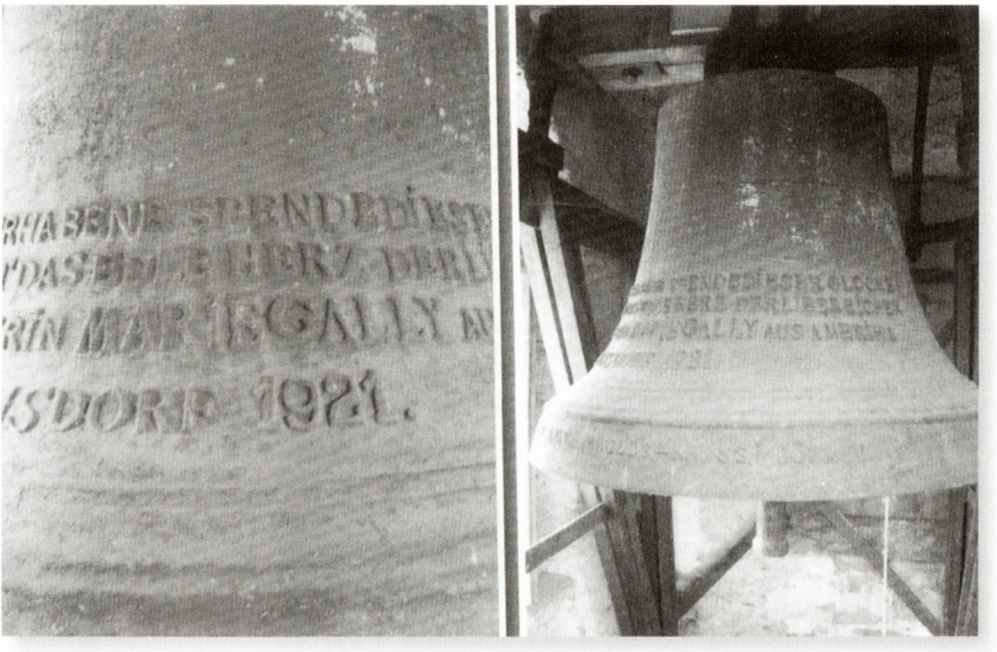

14. Stredný a veľký zvon – zľava

Život evanjelikov po odsune Nemcov postupne upadal a tak toho času bohoslužby sa tu konajú už iba sporadicky. A tak je toto ďalší z radu *opustených kostolov*.

Ihľany – kostol na konci sveta

Národná kultúrna pamiatka – kostol – č.ÚZPF 885

Tento kostol bol na počiatku mojej myšlienky preskúmať všetky *opustené* kostoly Horného Spiša. Jeho detailné spracovanie poukázalo na to, že ani dobre nepoznáme, aké skvosty nám tieto objekty ponúkajú. Jediné, čo nám pri nich evidentne chýba, sú veriaci. Po vypočutí kompetentných osôb, aký je stav v ostatných kostoloch v celom Hornom Spiši, som sa rozhodol, že toto bude téma mojej novej knihy. Kniha o kostole na konci sveta ma inšpirovala spoznať všetky chrámy s podobnými osudmi. Provokovala ma najmä sila toho, čo ich poznačilo a ako ovplyvnili dejiny.

15. Ján Turek
starosta obce Ihľany

Priestor pre starostu obce

Obec, ktorá sa nachádza v prekrásnom prírodnom prostredí na severozápadnom úpätí Levočského pohoria, je najmladšou obcou možno na Slovensku. Paradoxne aj napriek tomu, že prvá písomná zmienka o osídlení tohto priestoru človekom je už z obdobia spred viac ako 700 rokov. Obec Ihľany totiž v tejto dnešnej politickej podobe vznikla v r. 1960 zlúčením dovtedy existujúcich dvoch obcí Stotince a Majerka. Najprv sa volali Ihlanovce, podľa dominanty, vrchu Ihla, neskôr ju premenovali na Ihľany.

Obec v novodobých dejinách, najmä počas minulého 20. storočia, a hlavne počas obdobia pred ukončením a tesne po skončení II. svetovej vojny, prežila veľký odsun obyvateľstva do zahraničia. Kým nemecky hovoriaci obyvatelia Majerky boli nedobrovoľne vysťahovaní do Nemecka, Stotince opustilo množstvo obyvateľov, ktorí odišli hľadať lepší život na Ukrajinu. Dovtedy sa obyvatelia obidvoch obcí živili prevažne obhospodarovaním pôdy, či už ako poľnohospodári, alebo ako lesáci. Poľnohospodárske a drevárske výrobky slúžili hlavne pre vlastnú potrebu, ale tiež vo veľkej miere aj na predaj.

Po kolektivizácii počas socialistickej doby vzniklo v obci jednotné roľnícke družstvo, ktoré okrem katastra obcí Stotince a Majerka obhospodarovalo aj chotár obce Jurské. Lesy boli zahrnuté do vytvoreného Vojenského výcvikového priestoru Javorina. Práve vznik vojenského priestoru znamenal koniec rozvoja obce. V obci bola zriadená stavebná uzávera, čo pre mladých znamenalo hľadať si bývanie a prácu v blízkych mestách – Kežmarok a Poprad. Postupne rodáci opúšťali obec a ostávali iba starší a verní svojej pôde. V obci zostali aj Rómovia, ktorí síce nemali k pôde nijaký vlastnícky vzťah, no prakticky nemali kam odísť, ostávali v obci a tak sa postupne menil aj pomer obyvateľstva medzi Nerómami a Rómami.

Iná kapitola bolo jednotné roľnícke družstvo. Bolo to družstvo, ktoré bolo zamerané hlavne na chov hovädzieho dobytka a ovčiarstvo. Pestovali sa obilniny a sadili zemiaky.

Ostatná pôda slúžila na pastvu dobytka a oviec. Popri družstevnom hospodárení obyvatelia obce chovali doma ošípané, kravy, a tak počas takéhoto kombinovaného hospodárenia v chotári obce Ihľany bolo viac ako 250 ks hovädzieho dobytka v domácich stajniach a okolo 400 ks hovädzieho dobytka v stajniach JRD. JRD chovalo viac ako 600 ks oviec. Ak k tomu prirátame ošípané a hydinu, ktoré boli chované v domácich stajniach, tak je potrebné si uvedomiť, že práve toľko dobytka dokáže ihliansky chotár uživiť. Žiaľ, skutočnosť sa rapídne zmenila po transformácii poľnohospodárskeho družstva v r. 1992. Dnes v obci máme iba piatich odvážlivcov, ktorí chovajú po jednej krave. Asi dvadsať gazdov chová ošípané. Česť ihlianskeho poľnohospodárstva v dnešnej dobe hája dve ovčiarske spoločnosti, ktoré svojou činnosťou vo väčšej miere udržiavajú chotár v únosnom stave.

Obec Ihľany však aj napriek tomu, že zamestnanosť v obci po kolapse poľnohospodárstva úplne padla na dno a možnosti zamestnať sa sú iba v rozvinutejších regiónoch Slovenska, že drvivá väčšina obyvateľov žije zo sociálnych dávok, vybudovala veľmi dobrú infraštruktúru, ktorá slúži obyvateľom obce. Po vybudovaní vodovodu, kanalizácie a ostatných sietí obec začala postupne budovať miestne komunikácie a riešiť bytovú otázku. V minulosti to umožňovali príjmy z obecných lesov, no od r. 2006 obec získala pomerne veľa financií z fondov Európskej únie a tiež zo štátneho rozpočtu.

Veríme, že budúcnosť prinesie obci viac pozitívnych správ, že raz bude chotár obce vyzerať tak, ako počas fungovania JRD, že obyvatelia obce si nájdu aj doma prácu, ktorá ich bude živiť dlhšiu dobu, ako len počas sezóny pri obnove lesa, že raz sa začnú do obce vracať aj rodáci s ich skúsenosťami a pracovitosťou. Veríme, že obec sa stane zaujímavou aj pre cezpoľných, turistov, ktorí hľadajú oddych a krásnu prírodu.

Ihľany ležia na konci v 12 km dlhej Holumnickej doline a aj ona sama je dosť roztiahnutou dedinou. Meno jej pridelili podľa najvyššieho kopca nad obcou v Levočských vrchoch – *Ihla*. Uprostred dediny, hneď oproti obecnému úradu, svojou belobou víta návštevníkov evanjelický kostol a krásny interiér s nápismi vo švabachovom písme. Oplatí sa ho vidieť a zúčastniť sa na slávnostných bohoslužbách z príležitosti výročia posvätenia kostola. Zazvonia originálne zvony a krásne tóny vydá aj funkčný organ.

16. Ihľany – ev. kostol

Detailný popis interiéru spolu s mobiliárom spracovala historička architektúry Darina Petranská. Vydajme sa teda za informáciami o vnútrajšku viac ako 175-ročného chrámu spolu s mojimi sprievodcami. Nazrime do rodného listu evanjelického kostola s prídavným menom nemecký. O tom nás uistí nápis pri oltári, písaný v švabachu: *Ein feste Burg ist unser Gott – Hrad prepevný je Pán Boh*

náš. Keby ho nepoškodil požiar v dávnej minulosti a necitlivý prístup vtedajšej politiky, tento nápis by nás vítal aj na štíte nad vstupom do kostola. Horlivci bývalého režimu sa postarali o jeho zakrytie omietkou. Asi nik nepochopí, prečo. V evanjelických chrámoch sa pri slávnostných príležitostiach spieva táto hymnická pieseň na uvedený text. Vstupujeme teda do kostola s dátumom narodenia – posvätenia, a tým uvedenia do života – *8. november 1835.*

Tento zácny kostol radíme medzi stavby patriace do kategórie tolerančných barokovo-klasicistických stavieb slúžiacich pre cirkevné potreby. Má sieňový, polkruhovo zakončený priestor, preklenutý pruskými klenbami. Pod pruskou klenbou sa myslí to, že každé klenbové pole má v pôdoryse obdĺžnik a zaklenutie je pomerne plytké – nižšie ako polkruh. Tento architektonický sloh v stavbe kostolov sa datuje na prelomy 16. až 18. storočia.

Kým však k tomuto aktu mohlo dôjsť, história zaznamenala veľa udalostí, ktoré sprevádzali neľahký, ba až strastiplný priebeh stavebných prác. Už v roku 1824, kedy v Majerke pôsobil farár *Johann Wünschensdorfer*, položili základný kameň nového kostola. Výstavby sa zúčastnili obyvatelia obce nielen fyzickou prácou, ale aj finančnou pomocou. Zaslúžili sa o to rôzne zbierky, v ktorých sa, podľa údajov v knihe *Samuela Webera*, nazbieralo celkom 600 florenov.

Práce na výstavbe kostola pokračovali v pomerne dobrom tempe až do doby, kedy v obci vypukla cholera. Toto onemocnenie patrí medzi infekčné choroby s nepríjemnými následkami. Do Európy ju doniesli tatárske oddiely, ale svoj pôvod má v Egypte. V 17. a na začiatku 18. storočia ju nevedeli liečiť, a tak umieralo mnoho ľudí v celej Európe. V Majerke a okolí pôsobila veľmi ničivo v roku 1831 a podľahlo jej 300 obyvateľov z celkového počtu 500. Táto choroba zapríčinila, že sa práce nielen spomalili, ale na určitú dobu aj zastavili. Nakoniec sa dielo podarilo, ale doba výstavby z týchto dôvodov trvala skoro 11 rokov. Po nich už kostol začal slúžiť svojmu účelu a veriacim.

Mimo týchto problémov sa samozrejme prikmotrili aj peniaze, ktorých nebolo nazvyš. Tu nastúpila realita, že veriaci si dokážu navzájom pomôcť, a tak sa prihlásili evanjelici z Popradu. Podľa spomínanej knihy Samuela Webera *Zipser Gesichts- und Zeitbilder* z roku 1880 sa interiér previezol do Majerky zo starej drevenej modlitebne v Poprade. Táto sa podľa viacerých zdrojov nachádzala v centre mesta, jeden zdroj uvádza „pred poštou" a iný na mieste dnešnej krčmy menom Alfonz. Postavený bol v roku 1769, teda mal už 66 rokov. Interiér pozostávajúci z oltáru, lavíc a iných častí sa presunul do neďalekej Majerky a tam slúži dodnes. Má už 241 rokov.

Bolo však potrebné urobiť maliarske práce, a tak bielu farbu postupne nahradila dnešná imitujúca – prírodný mramor. Zub času ju samozrejme poznačil. Celú maliarsku prácu vykonal kežmarský maliar *Adolf Forscher,* o čom svedčí údaj uvedený v sakristii na zadnej strane oltára. Podľa zoznamu odvlečených židov zahynul tento maliar v roku 1942 v Osvienčime.

Tento kostol, označený ako tolerančná barokovo-klasicistická stavba, bol postavený bez veže a zvony umiestnili v susednej menšej zvonici. Jeho plná funkčnosť sa dostavila až po ukončení vnútorného interiéru. Priebeh tejto práce bol tiež spojený s viacerými

ťažkosťami. Jednoduchosť výzdoby evanjelických kostolov je všeobecne známa, a tak steny sa po dokončení hrubej stavby beleli nevtieravou farbou. Podlaha bola realizovaná z dreveného materiálu, ktorý pochádzal z miestnych zdrojov. Chudobný kraj si nemohol dovoliť a ani nechcel použiť tvrdý materiál z kameňa. Podobné riešenia možno vidieť aj v kostoloch z neskorších dôb. Realizátori teda pre prikrytie betónovej podkladovej vrstvy použili tvrdé drevo. Keď dnes návštevník tohto chrámu zamieri svoj zrak na podlahu a uvedomí si tie roky, ktoré uplynuli od jej položenia, musí postáť s obdivom nad umením vtedajších majstrov. Je síce trochu poznačená vekom, nie však poškodená a po mnohoročnom slúžení svojim veriacim nemá ani náznak opotrebovania. Neuvidíte nadmerný oder po stopách návštevníkov. Jednoducho úžasné a nám, niektorým súčasníkom, aj nepochopiteľné. A keď sa náš zrak lepšie zameria na spojenie jednotlivých dosák, hľadá, kde sú vlastne klince. Niet ich, darmo sa pokúšame nájsť čo len jeden. Veď už by mohli mnohé byť následkom korózie aj vypadnuté. Nič takého sa nestalo, lebo naši predkovia na tento účel použili opäť drevo, z ktorého vyrobili drevené spojovacie kliny. Tiež jeden z interiérových prvkov hodných zápisu do kultúrnych výdobytkov minulosti. A kostol ich má omnoho viac. Popis interiéru teraz poskytne pani Darina Petranská – historička architektúry:

– Začneme s oltárom. Je barokovo-klasicistický s rokokovými detailami z konca 18. storočia. V stĺpovej pilastrovej architektúre s rokajovou ornamentikou sú sochy apoštolov Petra a Pavla, ako aj Mojžiša a Árona. Pilastrové podpery sa vyznačujú tým, že vyčnievajú od stien a slúžia na podporu konštrukcií nad sebou. V strede oltára sa nachádza obraz kalvárie zo začiatku 20. storočia. Ústredný obraz má barokový tvar – obdĺžnik v hornej časti s polkruhovým ukončením. Po bokoch rámu vidieť rokajové ozdoby, aké sme uviedli na začiatku popisu oltára ako celku. Na obraze je znázornený ukrižovaný Ježiš na Golgote, vľavo je matka Božia s typickým modrým plášťom a vpravo Mária Magdaléna. Obe sú zobrazené v barokovom postoji. Hore vedľa nápisu INRI z oboch strán vidieť znázornené slnko a mesiac ako symboly dobra a zla, alebo neba a pekla. Dole pod krížom sú lebka a kosti, čo znamená, že sme na Lebečnej hore. Hlavný oltár je ambitového typu, po dvoch stranách sú vstupy do sakristie. Otvory sú ukončené rímsičkou, z ktorých visí záves zvaný lambrekýn – ide o dekoratívne zriasenú tkaninu. Ústredná časť je panelového typu konkávne zatočená s predsunutými stĺpmi a pilastrami. Pilastre sú hranaté a stĺpy kruhové. Obe majú na sebe kanelúry – to sú výžliabky s vloženými píšťalami v dolnej časti. Tak stĺpy, ako aj pilastre majú hlavice. Nad oboma vstupmi završujú pilastre po dve vázy, ktoré majú klasicistický tvar – nepatria teda do baroka. V nich sú uložené perá a tulipán.

Po stranách ústredného obrazu sú dve menšie barokové sochy – zľava doprava sú to apoštol Peter, ktorý drží kľúče a knihu, a jeho pandantom je apoštol Pavol s mečom v ruke, symbolom svojej smrti. Ako rímsky občan bol totiž šľachtický, nie ukrižovaný ako Peter. Obaja svätci teda zomreli mučenníckou smrťou. Po pravej strane je zobrazený Mojžiš s typickou tabuľou s desiatimi Božími prikázaniami a v druhej ruke drží palicu, s ktorou robili s bratom zázraky. Na druhej strane je jeho brat Áron, o ktorom sa píše, že bol hovorcom Mojžiša. Ten sa vraj nevedel dobre vyjadrovať a mal bázeň pred ľuďmi. Áron má na tele pripevnenú tabuľku s dvanástymi kameňmi, ktoré symbolizujú dvanásť izraelských kmeňov. Nad oboma

vstupmi do sakristie sú dve kazety ohraničené rokokovými ozdobami s biblickými textami. V nadstavci nad hlavným obrazom je výjav Svätej Trojice. Vpravo sedí na tróne Boh otec, oproti nemu Ježiš Kristus s krížom a nad nimi holubica symbolizujúca Ducha svätého. Pod nimi je zemeguľa, znak toho, že vládnu nad svetom.

Doplnkom tohto barokovo-klasicistického oltára tak, ako to býva zvykom, sú anjelici. V strede pod obrazom sa nachádza rokokový oltárny stôl – stipes s menzou, pred ním je ohrádka s balustrádami. Balustráda je z francúzskeho balustrade – zábradlie, hradenie. Táto ohrádka v skutočnosti pozostáva z nízkych stĺpikov – balustrových kuželkov, krytých väčšinou madlom. Na oltári sa nachádza viacero stavebných slohov, čo pravdepodobne vzniklo tým, že sa premiestňoval a pritom sa čo-to aj poškodilo alebo stratilo. Chýbajúce časti sa potom nahradili v čase existencie slohu, kedy sa práce vykonávali. Je potrebné dodať, že opravy sa udiali s veľkou dávkou profesionality a dobre zapadli do celkového rámca diela. Je to vidieť najmä na klasicistických vázach. Prelínanie slohov je časté najmä vtedy, keď sú obdobia ich tvorby v blízkej časovej etape vzniku.

Kazateľnica je barokovú s polygonálnym – mnohouholníkovým parapetom, ktorý je členený kazetami a točenými stĺpikmi z konca 18. storočia. Protestantská empora – vyvýšená časť, tzv. poschodie, ktoré býva často spojené s umiestnením organu, sa v tomto prípade predstavila ako drevený kazetový parapet s mramorovou úpravou povrchu. Ornamenty empory pravdepodobne vyrezal miestny ľudový rezbár.

Celý interiér kostola je farebne zjednotený imitáciou šedého mramoru.

Poďakujme sa za odborný exkurz do tajov vzácneho interiéru našej kvalifikovanej sprievodkyni, pani Petranskej. Poďme ďalej objavovať iné časti interiéru a samostatný objekt zvonice.

Zastavme sa pri organe, umiestnenom na spomínanej empore. I dnes tvorí funkčnú súčasť kostola. Slúži pri slávnostných bohoslužbách, a dokonca som mal tú česť vypočuť si pri takejto slávnosti umelecký prednes pani Johansen-Werner z USA. Táto pedagogička je aj skladateľkou diel pre organ a klavír, preto má na vizitke k menu pripojené slovo „Music". Je potomkom evanjelických predkov pochádzajúcich z tejto obce. Pri hre na organe, kde predstavila jednu zo svojich skladieb, som videl slzy dojatia v jej očiach. Ale objavovali sa aj u druhých účastníkov slávnosti. Organ vydával nefalšované tóny a predstavil sa v dobrej kondícii.

Pochádza z polovice 19. storočia a je vyrobený ako jednomanuálový v klasicistickom slohu. Kúpili ho od firmy Rieger Otto v roku 1899. Spomínaná firma bola v Budapešti zriadená ako dcéra spoločnosti Rieger Orgelbau, ktorá vznikla v Rakúsku. Stala sa známou v celej Európe i vo svete a postupne budovala svoje pobočky v Česku aj v Maďarsku. Zakladateľom bol Franz Rieger a v roku 1873 sa konštituovali ako spoločnosť Rieger & Söhne, aby v roku 1879 už existovali pod menom Gebrüder Rieger. Maďarská pobočka vznikla v roku 1875.

Keďže stavba kostola v Majerke spadá do obdobia platnosti Tolerančného patentu, jeho tvar spĺňal všetky jeho podmienky. Nemal vežu, vstup neústil do ulice a ani zvonica nebola jeho súčasťou, stála mimo neho. Ako vyzerala, dnes už nemôžeme vidieť, podľahla požiaru – tak ako kostol. Do pôvodného stavu už nebola nikdy

17. Ihľany – veľký zvon

dostavaná. Napriek tomu je i dnes plne funkčná a jej dva zvony pri slávnostných službách Božích oznamujú celej doline pekným tónom túto udalosť. Vyrobené boli v rokoch 1885 a 1886. Jeden, tzv. „veľký", má priemer 94 cm a menší zase 87 cm. Oba zvony vyrobila spoločnosť Bochumer Verein Gussstahlfabrik z mesta Bochum v Nemecku. Na oboch aj dnes vidieť odliate texty *„O, Land höre des Herrn Wort" – „Ó, krajina, počuj hlas Boží."*

Pri ich prehliadke s mojimi sprievodcami sa nám týchto „živých starčekov" podarilo dostať do fotoaparátov. Pomáhali mi pri tom Lucius Kováč a Darina Petranská. Slúžia už stodvadsaťpäť rokov a ich hlas teší ľudí v celej doline potoka Holumnica. Iste ich zvuk počujú aj ich predkovia či prapredkovia tam hore. A aby nebolo pochýb, pre koho to odlievači v Gussstahlfabrik odliali, adresa na zvonoch zreteľne majiteľa v nemeckej reči identifikuje. Tá znie – *Ev. Gemeinde Majeska.* Miesto „r" sa podarilo robotníkom pri odlievaní odliať písmenko „s".

V liste mi poskytuje p. farárka informáciu o tom, že získala *Výkaz o chrámových nádobách a iných cenných predmetoch cirkevných zborov na Spiši.* Tento bol zostavený na základe zápisnice o kanonickej vizitácii z rokov 1865 – 1866, 1872, 1879, 1885 – 1886, v ktorej sa, opäť v súvislosti s naším kostolom, uvádza:

Majerka 1886 – can. visit.:

- *železný krucifix, pozlátený na oltári,*
- *dva kovové a 4 drevené svietniky – všetko bez nápisu a značky* (kovové sú darom od Karla Melzera – poznámka autora knihy),
- *pozlátený kalich s patenou od kežmarského zboru,*
- *dva plechové krčahy na víno. Na jednom je vyryté „M.T". a rok 1798* – ide pravdepodobne o osobu s menom Tremba (opäť poznámka autora knihy),
- *malý cínový krčah od Zuzany Bartkovej.*

Pri hľadaní osobností spojených s cirkevným zborom v Majerke v týchto historických turbulenciách sa mi podarilo zoznámiť s mnohými, ktorí v tom období písali dejiny zboru. Medzi funkcionárov, ktorí sa zaslúžili o aktívny život v obci, patrili najmä evanjelickí farári. Ako to dejinné písomnosti udávajú, aj na týchto postoch sa diali dosť časté zmeny.

Postupne tu pôsobili títo farári:

1. *Samuel Czapkay* (1802 – 1806) – pochádzal z Jakubovian a v Majerke bol ordinovaný za farára 4.januára 1802. Cirkevný zbor opustil v roku 1806, kedy sa premiestnil do Smolníka.
2. *Jakob Meltzer* (1807 – 1811) – pochádzal z Popradu, študoval v Kežmarku, Bratislave a Jene a do Majerky prišiel v roku 1807 ako 25-ročný. Ale po 4 rokoch odišiel do Lomničky. Postaral sa o materiálne posilnenie majerského cirkevného zboru, preto na neho spomínali v dobrom. Bol významným etnografom.

3. *Johann Martin Höncz* (1811 – 1818) – narodil sa 11. novembra 1746 v Ľubici, študoval v Kežmarku a Halle. V roku 1785 bol superintendantom Johannom Rusinym ordinovaný za farára v Ruskinovciach a od roku 1811 pôsobil ako farár v Majerke. Tu dokonca slávil aj 300. výročie reformácie a zomrel vo veku 72 rokov.
4. *Johann Wünschendorfer* (1818 – 5. júna 1836) – narodil sa v Holumnici, vyštudoval v Kežmarku a nastúpil do učiteľského povolania vo svojej rodnej obci. 13. júla 1818 sa stal farárom v Majerke a tu pôsobil až do roku 1836. V roku 1832 sa mu na fare narodil syn *Carl Wünschendorfer*, neskorší následník farárskeho postu. Za jeho pôsobenia položili základný kameň nového kostola v roku 1824. Po veľkých komplikáciách a strastiach podarilo sa ho dokončiť a dňa 8. novembra 1835 aj vysvätiť. Počas pôsobenia v tomto cirkevnom zbore zažil aj veľkú tragédiu v podobe cholery, kedy z 500 vtedajších duší ostalo nažive iba 200. Táto udalosť bola príčinou meškania výstavby kostola. 5. júna 1836 opustil tento zbor a premiestnil sa do Lomničky.
5. *Friedrich Koc* (1830 – 1855) – do Majerky prišiel 30. októbra 1830. Býval v Kežmarku. Počas jeho pôsobenia došlo k úpadku tunajšieho zboru. Dedinu postihla už známa katastrofa, keď veľký požiar 18. júla 1846 zničil väčšinu domov. Obec i cirkevný zbor sa tak ocitli vo veľkej núdzi. Nakoniec farár konvertoval na katolícku vieru.
6. *Karl Maday* (1855 – 1861) – evanjelický farár z Belej, ktorý sa do r. 1861 o cirkevný zbor s láskou staral, usmerňoval ho a zabezpečil pre jeho existenciu finančnú podporu vo výške 300 florenov od Spolku Gustáva Adolfa.
7. *Karl Renner* (1861 – 1880) – narodil sa 2. októbra 1834 v Holumnici, študoval postupne v Kežmarku, Prešove, Blatnom Potoku a Budapešti. 16. februára 1861 ho superintendant Karl Maday ustanovil za farára v Majerke a poveril aj vyučovaním v miestnej škole. Zomrel v roku 1882 v Ľubici. O zbor sa potom staral Samuel Weber z Belej.
8. *Johann Nikelssky* – pôsobil ako farár od roku 1880.
9. *Samuel Weber* (1882 – 1908) – narodil sa 26.marca 1835 v Poprade v rodine garbiara, remenára a dlhoročného richtára Popradu Jána Samuela Webera a Jany, rod. Hirtovej. Po štúdiách v Mlynici a v Poprade pokračoval celých sedem rokov na lýceu v Kežmarku a od roku 1854 na gymnáziu v Levoči, kde aj maturoval. V období 1854 – 1857 študoval teológiu v Prešove. 3. novembra 1861 sa stal zborovým farárom v Spišskej Belej. Pôsobil aj v Tatranskej Kotline a od r. 1882 ako farár v Majerke. Bol známy dobrými kázňami. Venoval sa histórii svojho kraja a vrcholom bola monografia *Monographie der evangelischen Gemeinde A.C. Bela* z r. 1885. Od r. 1867 pôsobil ako senior XIII. spišských miest a od r.1901 ako senior Spišského seniorátu. 18. mája 1908 dotĺklo srdce tohto veľkého syna Spiša.

V období prebúdzajúcej sa činnosti zboru v Majerke pôsobili na cirkevnej škole viacerí učitelia v rôznych obdobiach. V literatúre sa uvádzajú mená *Johann Lindtner* 1787 – 1789, *Samuel Czapkay* 1790 – 1806, *David Melzer* 1806 – 1809, *Michael Mauser* 1809 – 1815, *Johann Domanyossky* 1815 – 1820, *Joseph Domanyossky* 1820 – 1866, *Daniel Regitko* do r. 1936, *Julius Neupauer* 1937 – 1938, *Ludwig Budinsky* 1939 – 1945. Ten bol aj posledným kronikárom.

Jurské – opustený kostol v holumnickej doline

Obec Jurské so svojimi 960 obyvateľmi sa nachádza v doline okolo holumnického potoka na severnej strane Levočských vrchov v nadmorskej výške 647 metrov. Dostaneme sa k nej, keď odbočíme z cesty Podolínec – Spišská Belá. Po prechode cez železničnú trať a ponad rieku Poprad minieme obec Holumnica, a už nás čaká nami hľadaná dedina. Prvá písomná zmienka o Jurskom je z roku 1294 a patrí do skupiny obcí, ktoré založil šľachtický rod *Görgeyovcov* zo Spišského Hrhova. Z prístupných dokumentov sa dozvedáme, že vlastníkmi časti pozemkov okrem nich boli aj *Horvát-Stančičovci, Badániovci, Ujházyovci a Svätojánski.*

Ako mnohé z dedín Horného Spiša, aj táto menila svoj názov. A tak ju môžeme spoznávať ako:

- *Sanctus Georgius – Svätý Juraj,*
- 1329 – *Sentgurg,*
- 1345 – *Sentgyrgh,*
- 1408 – *Zenthgerge,*
- 1598 – *Zenthgyorgy,*
- 1808 – *Jurské – Djurské,*
- maďarsky *Szent-György,*
- a opäť *Szepesszentgyörgy,*
- nemecky *Sankt Georgen,*
- od 1920 – *Jurské.*

Dedina patrila k stredne veľkým na Spiši. Podľa dobových informácií v roku 1598 daňoví konskriptori (archaické slovo – asi majetkoví súpisnici) evidovali v obci 23 domov. Prvé štatistiky z rôznych zdrojov hovoria o týchto údajoch: raz, a to v roku 1700, tu žilo 119 obyvateľov nemeckého a rusínskeho etnika (z toho bolo 64 evanjelikov, 30 gréckokatolíkov a 25 rímskokatolíkov). Iný zdroj z roku 1787 udáva, že v obci bolo 53 domov a počet obyvateľov 345. Neskôr vzrástol na 581, a tí žili už v 53 obydliach. To sa ale už písal rok 1828. Ľudia z obce sa zamestnávali v prevažnej miere poľnohospodárstvom, prácou v lese a pastierstvom. Popri tom vyrábali plátna, ľanový i konopný olej. Časť z nich dochádzala za robotou do okolitých priemyselných firiem.

Obec už v stredoveku bola spravovaná richtárom a dvoma prísažnými. Hoci vlastné dokumenty predstavitelia obce vydávali už v 17. storočí, neboli opatrené obecnou pečaťou. Pravdepodobne si ju nechali vyrobiť až v druhej polovici 18. storočia. Najstarší odtlačok sa zachoval na dokumente z roku 1776, ten má vo svojom poli postavu sv.

Juraja, ktorý kopijou zabíja draka. V roku 1847 ju zmenili na väčšiu a oválnu. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa v úradných spisoch objavovala častejšie maďarčina. V roku 1906 budapeštiansky rytec *I.Felsenfeld* vyhotovil pečiatku s textom: *Szepesszentgyörgy község Szepes Vármegye *1906**. Symboly obce Jurské sú zaevidované v Heraldickom registri SR pod signatúrou J – 36/97.

Urobme si teraz ešte popis obecného erbu: v červenom štíte na čiernom drakovi so striebornou zbrojou, vpravo od zlatej hviezdy stojaci rytier, ktorý v ľavici drží zlatú kopiju vbodnutú do dračej hlavy. Vlajka pozostáva z piatich pozdĺžnych pruhov vo farbách červenej (1/8), žltej (1/8), bielej (4/8), čiernej (1/8) a červenej (1/8).

Pri prechádzke obcou sa môžeme oboznámiť s tzv. potočnou radovou zástavbou. Ide prevažne o murované domy z obdobia 19. storočia. Dnes lemujú aj cestu, ktorá delí domy na pravú i ľavú stranu. Typickú architektúru predstavuje vstupná brána od ulice sprevádzaná drevenou sieňou pozdĺž izby a komory. Obe prekrýva spoločná sedlová strecha pokrytá šindľom. Vpredu je typický štít a dvojitá podlomenica, vstupná sieň je prístupná z dvora. V polovici 20. storočia sa v obci používala valcha na ubíjanie súkna a v prevádzke bol aj preš na lisovanie oleja z konopného a ľanového semena. V súčasnosti tu býva vysoké percento rómskych obyvateľov. V porovnaní so susednou obcou Ihľany badáme menšiu starostlivosť o čistotu.

V obci sa nachádzajú dva kostoly, starší – ranogotický katolícky – je z 13. storočia, bol zasvätený sv. Jurajovi a v 17. storočí ho prestavali v štýle baroka. Ten druhý je evanjelický, o ňom sa viac dozvieme v ďalšej časti tejto kapitoly. Je neskoro-klasicistický z roku 1865.

S príchodom Nemcov sa výrazne menila aj náboženská skladba v jednotlivých obciach. Po prijatí Lutherovho učenia a jeho zásadnej reformácie rástol počet evanjelikov. Vznikali a stále sa zväčšovali evanjelické cirkevné zbory, a ani Jurské nebolo výnimkou. Tie boli podelené do dvoch bratstiev – fraternitas: horného a dolného. Od roku 1614 sa začali spravovať podľa rozhodnutia Spišsko-podhradskej synody. Tento proces nenechal bokom ani obyvateľov Jurského, ktorí sa veľmi vehementne pridávali na stranu reformácie. Založili si vlastný cirkevný zbor, a čo ich potešilo v činnosti, bolo, že získali svojich vlastných kazateľov.

Boli to títo farári:

- 1596 – 1623 *Tomáš Dubanic*,
- 1623 – 1624 *Daniel Moller*,
- 1624 – 1631 *Izák Urbányi*,
- 1631 – 1635 *Pavel Paschko*,
- 1635 – 1647 *Polány*,
- 1647 *Václav Ihrsenovský*.

Počas pôsobenia farára Ihrsenovského nastalo pre evanjelikov jedno z kritických období. Vo svete zúrila tridsaťročná vojna a v súvislosti s ňou prebiehal boj proti evanjelikom s cieľom celkom zničiť evanjelickú cirkev. Strategickým zámerom, ako to dosiahnuť, bolo vyhnať farárov. Tak z Jurského musel Ihrsenovský odísť. Cirkevný zbor osirel, pomaly sa jeho činnosť zastavovala, až definitívne zanikol. O tom, ako evanjelici

v tom období žili, niet žiadnych informácií. Rok 1642 sa stal utrpením pre evanjelikov, netýkalo sa to len obyvateľov Jurského, ale aj pre viacerých obcí Spiša, najviac Horného. Kniežа *Stanislav Ľubomírsky* sa zapísal do dejín Spiša ako iniciátor rekatolizácie, ktorá sa prejavila tým, že vydal zakladaciu listinu pre postavenie kláštora piaristov v Podolínci. To bola štartovacia čiara pre otvorený boj proti evanjelikom. V roku 1651 bol kláštor otvorený.

V tomto silnom ataku proti evanjelikom prežili iba cirkevné zbory s artikulárnymi kostolmi, akými boli kostoly v Levoči, Kežmarku, Batizovciach a Toporci. Nastala doba temna, aj Jurské pocítilo, najmä tu žijúci evanjelici, poníženie a odobratie slobody vierovyznania

Oživenie nastalo až v období uplatnenia Tolerančného patentu. Po roku 1781 žilo v Jurskom 160 evanjelikov, a tak si vytvorili dcérocirkev, ktorá sa pripojila k matkocirkvi v Toporci. Ale už v roku 1818 sa dcérocirkev Jurské stáva súčasťou cirkevného zboru v Holumnici. V tomto čase zemepán *Daniel Ujházy* im v Jurskom daroval dom, v ktorom bola zriadená škola. Keďže miestnosti boli malé, padlo rozhodnutie vybudovať si novú školu aj s modlitebňou. Bola to drevená budova, ktorá stála mimo obce za mostom smerom na Ihľany. Traduje sa, že veriacich zvolával na bohoslužby kostolník ručným zvončekom. Ale onedlho si cirkevníci postavili aj zvonicu. Zvon do nej bol vyrobený v nemeckom Bochume a posvätený roku 1859.

Postupne sa teda život evanjelikov v Jurskom dostával do normálnych koľají. V roku 1882 pristavali ku škole ešte jednu triedu, čo zjednodušilo situáciu aj žiakom. Nakoniec sa celá škola dočkala aj renovácie, ktorá sa vykonala v roku 1910.
Urobíme si teraz ešte prehľad počtov veriacich v jednotlivých rokoch:

- 1805 – 160, z toho dospelých 121, detí 33,
- 1825 – 181 mužov, 82 žien, ženatých 99, miešané manželstvá 2, manželstiev spolu 36,
- 1872 – 130 členov, z toho 54 mužov a 74 žien,
- 1914 – 108 členov, zaškolených (nie školopovinných) a školských detí 16,
- 1947 – 77 členov, školských detí 7.

Evanjelici však neboli spokojní, že ich drevený kostol je až na konci dediny. Rozhodli sa preto, že si v centre obce postavia murovaný. Pozemok im darovali *Ondrej Šváby* a *Katarína Kullmanová*. 10.septembra 1863 posvätili základný kameň a cirkevníci sa s veľkým odhodlaním pustili do práce. Materiál dovážali na stavbu sami, používajúc vlastné povozy. Pri murovaní hrubej stavby sa práce spomalili pre nedostatok murárov. Medzitým sa podarilo vyriešiť aj finančné otázky, na milodaroch získali 100 zlatých. Potom sa už prihlásili aj murári z okolitých dedín, a tak sa práce rozbehli znova na plný plyn. Jurčania si teda v roku 1865 postavili vlastný chrám s vežou v neskoroklasicistickom slohu. Vysvätený bol 1. októbra 1865 v XVI. nedeľu po Svätej Trojici.

Stavebným majstrom bol Pavol Forberger z Kežmarku a stavbu financoval aj generálny dozorca *Eduard Zsedényi*. Do veže umiestnili zvon „G" z pôvodnej zvonice, ďalší daroval zboru *Jakub Suchý* z Ameriky. Zvon potom po 4 rokoch skončil na bojisku prvej svetovej vojny. Miesto neho si veriaci zakúpili nový z vlastných prostriedkov roku

18. Jurské – ev. kostol

1928, posvätený bol farárom *Adalbertom Alexym*. Starý drevený kostol predali cirkevnému zboru v Krížovej Vsi. Konečne si jurskí evanjelici mohli užívať riadny cirkevný život a všetci sa tomu aj tešili. Dielo sa im podarilo.

Žiaľ, po piatich rokoch ich znova postihlo nešťastie. V novembri 1872 plamene poškodili tak kostol, ako aj vežu. Cirkevníkom neostávalo nič iné, iba si vyhrnúť rukávy a pustiť sa do opráv, ktoré spôsobil požiar. Obnova stála 350 zlatých.

Potom už nastali pre jurských evanjelikov pokojnejšie dni a venovali sa okrem bežnej činnosti veriacich aj vylepšovaniu interiéru kostola. V tom im pomohli rodáci žijúci v Amerike: v roku 1920 im prispeli sumou 27 000 Kčs. Z ďalších darcov je známy *Ján Jakubeček*, venoval 100 dolárov, *Andrej Jakubeček*, dlhoročný kantor a kostolník, prispel sumou

19. Interiér kostola

4 000 Kčs, *Anna Palanská* z Ameriky darovala biele oltárne rúcho. Najväčším darcom bol *Andrej Palanský*, ten prispel sumou 16 500 Kčs. Z nej mohol byť postavený pekný a zaujímavo riešený oltár. Staval ho roku 1928 v čase pôsobenia farára *Adalberta Alexyho* (1911–1945) *Michal Kováč* z Liptova. V práci mu bol veľmi nápomocný kurátor *Ján Koč*, otec dnešného kurátora *Tobiáša Koča*. Na oltári sú dva obrazy: Ježiš sa modlí v Getsemane (autor maľby nie je známy) a druhý, menší, je Večera Pánova.

Počas 2. svetovej vojny zaopatroval evanjelikov v Jurskom slovenský farár Ondrej Spišák z Kežmarku. Cirkevný zbor v Holumnici sa stal súčasťou Nemeckej evanjelickej cirkvi na Slovensku. V Jurskom totiž boli iba Slováci tohto vierovyznania. Po odsune Nemcov zbor v Holumnici roku 1949 zanikol, a tak sa spolu s Jurským stali filiálkami Spišskej Belej. Vznikom nového cirkevného zboru v Podolínci sa Jurské 1. 9. 2005 stalo jeho filiálkou.

Rád som sa oboznámil s chronológiou spracovanou po vojne pánom Tobiášom Kočom a pre jej obsah si myslím, že poslúži aj čitateľom. A teraz spomínaná chronológia:

- 1943 – filiálka Jurské po vytvorení Nemeckej evanj. a. v. cirkvi na Slovensku prestala byť súčasťou cirk. zboru Holumnica, bola pričlenená k cirk. zboru Kežmarok.
- 1944 – bola zrušená cirkevná škola pre malý počet žiakov, posledný učiteľ bol Ján Kanda.
- 1945 – evanj. deti chodili spolu s katolíkmi.
- 1946 – počas vojny bola fara v Holumnici poškodená, preto farár *Július Sepeši* býval v Jurskom v evanj. škole. Cirk. zbor vtedy tvorili Holumnica, Jurské, Toporec, Lomnička, Podhorany.
- 1949 – farár *Sepeši* odišiel zo zboru, Jurské bolo pričlenené ako filiálka k Spišskej Belej.
- 1954 – počet členov 89 (z toho 22 detí),
- 1957 – počet členov 86,
- 1984 – počet členov 22,
- 2000 – počet členov 8.

Najväčší úbytok bol v 80-tych rokoch, keď mladí ľudia odchádzali z Jurského.

2014 – 1 člen – kurátor Tobiáš Koč, služby Božie sa konajú len na Pamiatku posvätenia chrámu.

Opravy kostola:

- 1928 – oltár, lavice, betónová podlaha,
- 1954 – šindľová strecha vymenená za eternit, podpora od štátu 10 000 Kčs,
- 1959 – zavedenie elektriny do kostola,
- 1960 – nový elektr. luster – peniaze na zakúpenie darovali krajania z USA,
- 1962 – maľovanie kostola zvnútra,
- 1984 – generálna oprava kostola: zvonku nová omietka, vymaľovanie zvonku i zvnútra, štátna podpora 20 000 Kčs, celkové náklady 72 286 Kčs,
- 2006 – nová dlažba pred kostolom, vymaľovanie veže, vymaľovanie oltára a kazateľnice,

- 2013 – výmena okien vo veži.

Týchto niekoľko viet a faktov nám predstavilo evanjelikov, ich cirkevný zbor a kostol so všetkými peripetiami. Jediné, čím sa odlišovali Jurčania od nemecky silných zborov, bolo to, že prevahu mali Slováci. Napriek tomu aj tento kostol radíme medzi *opustené*, lebo ich postihol fenomén novodobých dejín – sústavné znižovanie počtu veriacich.

20. Konfirmácia v Jurskom v roku 1940

Lomnička – ruina evanjelického kostola

Obec, o ktorej sa bude tentoraz písať, je od Podolínca vzdialená štyri kilometre južným smerom. Leží teda pod horami Levočských vrchov, v doline Lomnického potoka a v nadmorskej výške 615 metrov. V roku 2011 mala obec celkom 2 754 obyvateľov, Rómovia tvorili skoro 100%. Z tohto počtu bolo 1 401 mužov a 1 353 žien. Ak by teda niekto chcel vidieť na vlastné oči, ako to vyzerá v obci, kde skoro niet „bieleho" a ako sa dokáže devastovať to, čo niekedy bolo vzácne, hor' sa do Lomničky. Už som sa zmienil o tom, ako mi prirástol k srdcu Horný Spiš, a zdôrazňujem, že to myslím vážne. Pri mojej poslednej návšteve mi nielen bolo smutno, ale ma aj srdce zabolelo. Po vystúpení z auta a poobhliadnutí sa okolo seba som neveril vlastným očiam. A prvá reakcia pre mojich sprievodcov, pani farárku, manželku i švagra, spontánne znela: – *Toto som zapríčinil ja.* Na očiach tých, ktorým som túto poznámku adresoval, som zbadal, že nechápu. Ako by aj mohli? Vysvetlím teraz význam tejto vety.

Prečo som to vraj zapríčinil ja? Ako šéf stavebnej firmy som „prerajzoval" kus sveta. Stavbári museli a stále musia za prácou cestovať, produkt ich činnosti nie je zavretý medzi štyri steny a vrátnicu, tovar neputuje k zákazníkovi. Stavbár, či je leto alebo zima, či prší alebo slnko sa usmieva, pracovať musí. A za prácou chodí tam, kde je po jeho remesle požiadavka. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia sa v systéme *plánovaného hospodárstva* stanovovali pre firmy detailné úlohy priamo z najvyšších kruhov. Ak vynechám v týchto úvahách sarkazmus, že tí „hore" vedeli, čo a kde sa má stavať, čitatelia týchto riadkov si iste pomyslia, že je to nezmysel. Nie, s tým sme bojovali ako sa len dalo. Stavby dokonca mali aj svoje kategorizácie: *záväzné úlohy štátneho plánu, presunové úlohy: výstavba hlavného mesta Prahy, budovanie bytov a sprievodných stavieb pre potreby plynu v Sovietskom zväze.* Nedalo mi o tomto trochu viac nenapísať, lebo to súvisí s Lomničkou a vetou o mojej „vine". V plánoch zo spomínaného obdobia sa objavili aj úlohy pod záhadným pomenovaním OČP. Na začiatku sme aj my v podnikoch hádali, o čo ide. Ale jablko na strome plánovaného hospodárstva ihneď dozrelo a sem boli zaradené stavby pre Cigánov – vtedy ich ešte nik nenazýval Rómami. Boli to vlastne maximálne trojpodlažné bytovky v prevedení tzv. holobytov. Išlo o to, že sa postavili hrubé stavby s oknami, dverami a pieckami, ktoré nikto ináč nevolal ako peterky. Podnet pre tento druh stavieb vraj vyplynul z európskych kruhov, v ktorých kritizovali slabú starostlivosť štátu o túto komunitu.

Tak a teraz ku Lomničke. Prečo rozhodli „centrá", že práve tam budú premiestnení Cigáni, nie je ani teraz pre mňa pochopiteľné. Lokality vyberali vo všeobecnosti kdesi za mestom, alebo dedinou, aby sa nebodaj nemiešali s „bielymi". Nuž a v jednom plánovacom roku sa aj našej firme pridelila výstavba bytov v Lomničke. Rozho-

21. Spisovateľka Terézia Vansová

dol som sa toto stavenisko obzrieť, lebo už v škole sme vedeli, že obec má spojenie so spisovateľkou *Teréziou Vansovou*. Moje vedomosti som si dopĺňal ešte pred cestou do Lomničky. Táto spisovateľka bola predstaviteľkou realizmu a vraj patrila medzi prvé. Založila ženský časopis *Dennica*, činná bola ako funkcionárka Živeny, podporovala ochotnícke divadlo a poznali ju aj ako výbornú etnografku. Pri jej mene sa objavilo aj viacero pseudonymov: *Johanka Georgiadesová, Milka S., Milka Žartovnícka, Nemophila, Reseda* a ďalšie. Pochádzala zo šľachtického rodu *Medveckých* z Medvedzieho. Narodila sa 18. apríla 1857 vo Zvolenskej Slatinej a zomrela 10. októbra 1942 v Banskej Bystrici.

V roku 1875 sa vydala za evanjelického farára *Jána Vansu*. Na jej počesť sa každoročne konajú celoslovenské súťaže žien v umeleckom prednese poézie a prózy pod názvom *Vansovej Lomnička*. Toto stručné nazretie do života významnej osobnosti z Lomničky mi nedalo – dávno pred povinnosťou postaviť tzv. cigánske byty – nenavštíviť túto obec a spoznať, ako vyzerá.

22. Pozvánka na súťaž *Vansovej Lomnička* v umeleckom prednese poézie a prózy žien

Po začatí spomínanej výstavby sme sa teda s kolegom vybrali na miesto činu. Vo veľkom očakávaní, čo uvidím, a hlavne v akom stave si vybavím minulosť. Budú tu stáť ešte domy z čias nemeckých obyvateľov s krásnymi vyrezávanými dubovými bránami? Uvidím aj prekrásnu vstupnú bránu na cintorín a za ňou umelecké náhrobné kamene?

Sklamanie, sklamanie a ešte raz veľké sklamanie. Tak takto teda vyzerá devastácia minulosti a odkaz našich predkov! Po prehliadke staveniska a výklade, kde čo bude stáť, aké sú tu problémy týkajúce sa plynulého stavania, som sa vybral na prehliadku dediny. Zub času a neúcta ľudí k minulosti dokázala nemožné! Nakoniec som si pozrel aj evanjelický kostol, tiež už nie v najlepšej kondícii. Bolo mi skutočne smutno, a tak som odchádzal s tým, že sa ešte vrátim. Nie preto, aby som zistil, čo sa deje na stavbe, ale čo zostalo po minulosti, či sa mení skladba obyvateľstva. Nakoniec som sa vrátil ako ten zlodej „na miesto vykonaného činu". Dúfam, že teraz ste pochopili aj tú mnou vyslovenú vetu: *...Tak toto som zapríčinil ja...*, alebo to boli tie nezmyselné uznesenia „tam zhora?"

Po mojom osobnom exkurze do tejto obce sa natláčajú rozpačité vnemy. Pokúsim sa teraz predstaviť obec s výstižným menom *Lomnička.* Zalomený strop kostola, zničený cintorín i pôvodné domy. Neviem, či zub času nechal v dedine niečo na pokoji.

Písal sa rok 1294, ktorý možno považovať za rok prvej zmienky o existencii obce – vtedy ešte *Parva Lompnicha.* Ako to už tu, na Hornom Spiši, býva a bývalo zvykom, názvy obcí a miest sa neustále menili. V roku 1329 sa toto sídlo volalo *Kuslomnicha* a uplynulo necelých 200 rokov, a už tu máme *Miskalomnic – r. 1511.* Lomnica na tomto mieste vždy používala vo svojom názve zmenšeninu svojho mena – ani teraz to nie je Lomnica, ale Lomnička. Takto tomu bolo už v roku 1808, keď sa dozvedáme o *Malej Lomnici,* maďarsky poznáme *Kislomnic,* Nemci ju volali *Kleinlomnitz.* Obec založili v 13. storočí šľachtici z rodu *Görgeyovcov.* Celý chotár obce sa stal a aj ostal ich majetkom. Obyvateľstvo sa vo väčšine

23. Lomnička – pohľad na dedinu – 1952

24. Lomnička – dolná časť dediny

25. Lomnička – Piegerov dom

26. Pôvodné domy v Lomničke

živilo poľnohospodárstvom a pastierstvom, no pracovali aj pre majiteľov v lesníctve. Boli to v tom čase štátne lesy so sídlami v Podolínci a vo Svite. Ale našli sa medzi nimi aj pomocní stavební robotníci. Koncom 18. storočia tu pracovali s plátenníckym bielidlom.

V roku 1787 bolo v obci celkove 114 domov a v nich žilo 492 obyvateľov. Tento počet sa v roku 1828 zvýšil na 161 domov a narástol aj stav tu bývajúcich ľudí na 1 160. V obci až do skončenia druhej svetovej vojny bola početná nemecká komunita, ktorá však po jej konci musela tak, ako aj v ostatných obciach, svoju domovinu nedobrovoľne opustiť.

Na ich miesta postupne prichádzali ľudia z okolia, neskôr bol zaznamenaný práve výrazný nárast Rómov. Vývoj bol dynamický a dnes je tu už iba táto komunita na čele so starostkou z ich radov. Tento demograficky vývoj návštevníka neprekvapuje, ale vyráža mu dych. – *Čo sa to s našou dedinou stalo?* – zalamuje rukami bývalý obyvateľ a jeho potomkovia pri prvom kontakte s tým, čo zbadajú. V článku *Andreasa Szuttora* z roku 2010 sa v regionálnych novinách spomína, ako jedna 85-ročná bývalá obyvateľka Lomničky *E. Rothová,* žijúca v tom čase v Nemecku, si pri pohľade na ruinu evanjelického kostola kladie otázku: – *Prečo tento Boží chrám postihol taký krutý osud?...*

Viacero informácií som získal z rôznych zdrojov. Medzi ne je potrebné zaradiť *Kroniku rodiny Roth,* ako aj *Zborník*, ktorý bol vydaný k päťdesiatemu výročiu odsunu Nemcov z Lomničky. Pri pohľade na obec sa nad tým musíme zamyslieť aj my.

Časom sa situácia sústavne zhoršovala a dnes je to vážny impulz pre štát a miestnu samosprávu. Na riešenie niet žiadnej koncepcie. Sporadické nápady sa rodia, ale aj rýchlo zanikajú. Ale ruku na srdce – má niekto poruke recept, ako na to? Najmä ak sa doteraz neodhalila diagnóza – príčina stavu. Posledne som sa v miestnych novinách dočítal, že v obci hodlajú mimoriadne zriadiť funkciu prednostu – pravdepodobne to bude niekto, kto dokáže riadiť miestnu samosprávu. Priznám sa, nevidím svetlo na konci tohto tunela!

Lomnička je na Slovensku jedinou čisto rómskou obcou. Nie je to kritika iba samotných obyvateľov, ale celkového systému riešenia tohto ťažkého sociálneho problému už dlhodobo. Ak si uvedomíme, že priemerný vek obyvateľstva v tejto dedine je 18 rokov, čo je rarita na Slovensku, tak perspektíva je až hrozivá.

Aká demografia čaká túto obec, ktorá má za sebou takú bohatú kultúrnu minulosť? Podobné otázky a dilemy nie sú iba v hlavách jednotlivcov, ktorí poznávajú dejiny, ale s nimi sa možno stretávať aj v širšom kontexte. Vznikajú organizácie so snahou pomenúvať problémy a nabádať na riešenia. Medzi také patrí *občianske združenie Ohrozené Kostoly*, ktoré si predsavzalo vo svojej náplni propagovať, aktivizovať záchranu, obnovu a starostlivosť o sakrálne stavby ako kultúrne pamiatky Slovenska. S jedným zo zakladateľov tohto OZ – Andrejom Bánom – som mal možnosť rozprávať pri demontáži veže kostola v Lomničke.

Autor tejto knihy s pánom Andrejom Bánom a farárkou Máriou Kováčovou pri demontáži veže ev. kostola v Lomničke a pri rozhovore o osudoch opustených kostolov.

Z Rakúska prišla nedávno takáto ponuka pre kostol v Lomničke. Nestretol som sa s tým, či a akú koncepciu v tejto oblasti majú na Ministerstve kultúry. Dúfam, že

27. Demontáž veže kostola v Lomničke

samotný zápis do zoznamu kultúrnych pamiatok nebol posledným aktom štátu na zachovanie dedičstva našich predkov.

Lomnička, ako väčšina hornospišských obci, sa zaradila medzi tie s väčšinovým počtom nemeckých obyvateľov. Aj to bol dôvod prijať reformačné učenie Luthera. Stalo sa to už začiatkom roku 1570. Tieto myšlienky priniesol do Lomničky evanjelický farár, pochádzajúci z českých zemí, *Hans Kittel.* Sám v tom období študoval v nemeckom meste Erfurt a bol aj osobným priateľom Martina Luthera. Rok 1580 bol tým, v ktorom vznikla v Lomničke evanjelická škola, a hneď mala veľmi dobré meno. Zo začiatku chodilo do nej desať žiakov. Medzi prvými učiteľmi bol emigrant *Hans Sebastian.* Ani táto obec pod Levočskými vrchmi nebola ochránená pred vplyvom protireformácie a počas pôsobenia rekatolizácie evanjelická cirkev celkom zanikla.

Veriaci však svoju vieru neopustili, a tak každú nedeľu spontánne putovali na bohoslužby do artikulárneho kostola v Toporci. Tesne pred druhou svetovou vojnou plánovali v Lomničke urobiť generálnu opravu kostola. Zbierali financie a nakupovali i dovážali materiál na realizáciu prác. Drevo použili na opravu krovu, na mieste mali už aj eternit červenej farby. Ako sa v dobových materiáloch písalo, vojna skončila a odchod Nemcov akoby zastavil chod dejín. Kostoly v celom Hornom Spiši osireli, a tak sa museli prijať dočasné mimoriadne operatívne opatrenia. Kežmarský farár *Ondrej Spišák* bol poverený starostlivosťou o tieto opustené kostoly. Čo sa týka Lomničky, vo svojom hlásení zo dňa 14. septembra 1945 na biskupský úrad v Košiciach oznámil, že kostol nebol vojenskými akciami poškodený. Pripravený materiál pre jeho generálnu opravu odviezli a čiastočne aj rozkradli. Záverečné konštatovanie v jeho hlásení znelo: *Oprava asi nebude aktuálna, lebo evanjelici boli odsunutí a obec vyľudnená.* Bol to začiatok neslávneho konca. Zvony vedenie cirkevného zboru zo Slovenskej Vsi predalo do Sveržova a Košíc. Krádeže pomaly likvidovali z kostola, čo sa len dalo, a čo nie, dokonal zub času. Dnes je to jedna bolestná ruina a čím ďalej, tým viac sa neisto vyslovujú vety o jej budúcnosti.

Hľadal som materiál, z ktorého by som sa dozvedel, ako kostol vyzeral, ale nepodarilo sa mi to. Nakoniec pomohli pamätníci *Jakub Klimek a jeho sestra Anna:*

– Kostol v Lomničke stojí približne v strede dediny. Pred ním bola záhrada, za ním tiekol potok. Pri príchode do kostola z hlavnej cesty po ľavej strane stojí základná škola. Do kostolnej záhrady sa vchádzalo cez veľkú, drevenú, dvojkrídlovú, prestrešenú bránu. Na priečelí kostola vľavo boli plechové dvere vedúce na vežu do zvonice. Rovno sa vchádzalo cez klenbovú predsieň do kostola a vpravo bolo okno do sakristie s modrou klenbou a na nej žltou farbou vymaľovanými hviezdičkami. Hlavné dvojkrídlové dvere vyrobili z masívneho dreva. Pri vchode do

kostola sa nachádzala zadná časť oltára, vpravo drevené schody na emporu. Na empore nad oltárom boli drevené lavice na sedenie. Vľavo okolo oltára sa vchádzalo do kostola. Druhým vchodom do kostola sa dalo vstúpiť od potoka, menšími drevenými dvojkrídlovými oblúkovými dverami – oproti oltáru. Od dverí vpravo aj vľavo boli dve menšie okná. Na schody použili kamenné dosky. Pri tomto vchode do kostola vpravo viedli drevené schody na emporu s organom a lavicami na sedenie. Na výstavbu podlahy kostola použíli drevo. Na pravej strane boli tri okná, na ľavej strane jedno. V kostole na ľavej strane bolo približne 12 radov lavíc, ako aj na pravej strane. Na vyrezávanej doske empory viseli drevené strapce a z klenbového stropu dva krištálové lustre na sviečky. Pri pohľade na oltár od organu vľavo bola kazateľnica, za ňou sakristia a pod ňou krstiteľnica. Vpravo od oltára stáli ešte dve lavice. Oltár bol vyvýšený a ohradený ohrádkou. Kľakátko okolo oltára bolo potiahnuté zamatom. Do zvonice na veži sa vychádzalo drevenými schodmi, jednotlivé poschodia mali drevenú podlahu. Z druhej podlahy boli dvere na pôjd kostola. Vo veži boli umiestnené dva zvony a pod zvonmi hodinový stroj. Vo zvonovej časti sa okenné otvory uzatvárali plechovými okenicami.

V Lomničke stojí aj menší katolícky kostol so sedemstoročnou históriou, kríž je od Majstra Pavla z Levoče a je zapísaný do Zoznamu kultúrnych pamiatok Slovenska. Pri demontáži veže z evanjelického kostola som mal možnosť hovoriť aj s katolíckym farárom *Záhradníkom.* Ocenil som jeho pastoračnú činnosť v tejto Rómami obsadenej dedinke, ako ju on nazýva. Bol som prekvapený, že sa chytil iniciatívy vziať nemeckú ruinu kostola do prenájmu a rekonštruovať ju. Žiaľ, pokus zostal iba pokusom, a boli v tom opäť financie. Milé, a najmä ocenenia vhodné, bolo stretnutie s rádovými sestrami medzi množstvom detí z majoritnej komunity.

Vďaka môjmu ochotnému pomocníkovi pri zháňaní materiálov k téme „Opustené kostoly" *Mikulášovi Liptákovi* sa mi dostalo na môj pracovný stôl veľké množstvo informácií. Už samotné štúdium mi zabralo veľa času. Podľa môjho názoru by archívy mali zachovať dokumenty o histórii. Podľa toho, čo som mal možnosť študovať, väčšina je v nemeckom jazyku. Autormi týchto materiálov či článkov v tlači sú bývalí obyvatelia Lomničky, alebo už ich potomkovia. Do niektorých sa budete môcť spolu so mnou pozrieť a túto dobu v obci lepšie spoznať.

V jednom článku nemeckého časopisu Karpatenblatt spomína *Vladimír Majovský* na obdobie nedobrovoľného odsunu. Autor článku – novinár, žijúci v Nemecku a pochádzajúci z Lomničky – viackrát navštívil rodnú krajinu. Teraz sa podujal podať čitateľom neklamný obraz o tom, ako to v skutočnosti v obci vyzerá po uplynutí päťdesiatich rokov od spomínaného odsunu. Prvá jeho cesta viedla na obecný úrad, kde v tom čase pôsobil *Gustáv Oračko.* Padalo veľa emotívnych otázok. Medzi ne patrila aj tá, ako vníma starosta fakt, že armáda im odobrala lesy pre svoje účely. Tlmočníčka mu vysvetlila, že ich od roku 2006 postupne vracajú priľahlým obciam, a nie skutočným majiteľom. Tí s takýmto postupom nesúhlasia. Na otázku, ako starosta hodnotí stav v obci dnes, znela odpoveď: – *Neviem, či je tu ešte niečo na záchranu vhodné.* Debata prebiehala veľmi stroho, a tak sa aj rýchlo skončila.

– *Vybral som sa do budovy bývalej evanjelickej fary,* – hovorí Majovský, – *tam však už teraz žije iba staršia pani Anna Hornik, rod. Hejnisch so svojím nemeckým ovčiarskym*

psom úplne sama. Kľúče od kostola, ktoré som si pýtal, nemala, pretože kostol patrí Rómom. Pani však na moje prekvapenie hovorila veľmi dobrou nemčinou. Manžel, dlhoročný organista, už zomrel. Vybrali sme sa trochu aj von a ona mi oduševnene vysvetľovala, ktorú časť, pôvodne patriacu Lomničke, používali Vyšné Ružbachy a iné osady či obce. Na moju otázku, či by vedela povedať, ako by to tu vyzeralo, keby Nemci neboli nútení odísť, odpovedala: „Lomnička by bola dnes iste väčšia ako Podolínec a tu by bol raj na zemi." Náš rozhovor bol veľmi sugestívny a neočakávaný. Lúčili sme sa s poslednou milou nemeckou obyvateľkou našej fary a sľúbil som, že v Nemecku odovzdám jej pozdravy spoluobyvateľom z čias minulých. Navštívil som ešte poslednú žijúcu nemeckú obyvateľku pani Budzakovú s jej manželom a smutným pohľadom na chátrajúci kostol som sa s rodnou obcou rozlúčil.

V tom istom nemeckom časopise z januára 2003 píše iný novinár, prichádzajúci do rodného kraja. Svoj článok uvádza typickým nadpisom: *In Kleinlomnitz sieht es traurig aus – V Lomničke to vyzerá smutne.* Niekoľko citátov aj z tohto článku. Autor začína parafrázou na názov obce:

– Kleinlomnitz – Malá Lomnica – teda Lomnička, je a bola vždy malá iba podľa svojho mena. Nemci, pracovití ľudia, jednoduchí roľníci na druhom brehu rieky Poprad, postupne vybudovali malebnú rozvinutú obec. Tak, ako plynul čas, protestanti spolu s katolíkmi svoju obec dostavali až po hranice Jakubovian.

Bol som tu po štyridsiatich rokoch, teraz po päťdesiatich rokoch, a situácia je stále dramatickejšia. Je to smutný pohľad najmä pre nás, rodákov. A ohromujúce informácie mi podal aj starosta Oračko, ktorý je vo funkcii už v druhom volebnom období. Skoro stopercentne je zastúpená rómska komunita, z 1 662 obyvateľov žijú tu už iba 4 „bieli". Pozitívnou informáciou bola tá, že v obci je poľnohospodárska odborná škola so stopercentnou školskou dochádzkou študentov.

Okrem doterajších rodákov žijúcich v zahraničí sa mi podarilo osloviť aj pána *Jakuba Klimeka* z Podolínca. Tento rodák z Lomničky bol ochotný zaspomínať si. Tu je výňatok z jeho listu, ktorý mi poslal:

– Prarodičia a rodičia boli potomkami nemeckých obyvateľov, ktorí po morovom vyľudnení Slovenska prišli na Slovensko. Náš materinský jazyk bol nemecký a vierovyznanie evanjelické a. v.

Dedo z maminej strany sa volal Michal Legnavský, narodil sa v Lomničke 28. 2. 1894, zomrel 25. 2. 1972, pochovaný je v Lomničke. Mal jedného brata Jána. Babka sa volala Katarína Legnavská, rodená Tomaško, narodila sa v Lomničke 8. 9. 1895, zomrela 6. 2. 1984. Celý život pracovali na gazdovstve.

Dedo z otcovej strany sa volal Ján Klimek, narodil sa v Lomničke v roku 1878, zomrel 18. 4. 1946. Babka sa volala Zuzana Klimeková, rodená Molitor, narodila sa v Matejovciach pri Poprade roku 1881, zomrela roku 1949 v Nemecku. Dedo bol niekoľko rokov v Amerike, po návrate si postavil dom a pracoval na gazdovstve.

Otec mal dvoch súrodencov: Jakuba a Zuzane, obaja sa odsťahovali do Kanady. Jakub pred 2. svetovou vojnou, sestra v roku 1947. Otec sa volal Ján Klimek, narodil sa v Lomničke 2. 5. 1914, zomrel 26. 11. 1990. Spočiatku pracoval na gazdovstve, ale po násilnej

kolektivizácii, keď bol za marenie jednotného osevného plánu odsúdený do basy. Po návrate z nej sa zamestnal ako pracovník v Chemosvite Svit. Neskôr skončil školu elektrikára a pracoval v EZ Bratislava ako montážny elektrikár. Po smrti manželky odišiel na návštevu k priateľom do NSR, kde zostal do roku 1988, kedy sa vrátil na Slovensko.

Mama mala jedného súrodenca, sestru Katarínu, ktorá sa v roku 1947 odsťahovala do Nemecka, kde žil jej manžel. Mama sa volala Anna Klimeková, rodená Legnavská, narodila sa v Lomničke 13. 12. 1918, zomrela 2. 1. 1970. Celý život pracovala na gazdovstve.

Moje meno je Jakub Klimek. Narodil som sa v Lomničke 7. 6. 1949. Mám ukončenú Strednú priemyselnú školu strojnícku v Poprade. Oženil som sa s Máriou, rod. Liščinskou. Máme dve deti, dcéru Zuzanu a syna Richarda. Bývam v Podolínci mal som 3 bratov a dve sestry.

V Lomničke som býval od narodenia do roku 1978 najprv na čísle domu 127, potom 59, nakoniec 84. Stále sa jedná o ten istý dom, len sa prečíslovával. Stojí oproti katolíckemu kostolu. Na priečelí sa nachádzali tri dvojkrídlové okná a veľká dvojkrídlová drevená, ornamentmi zdobená brána. Vyrezávaný ornamentálny oblúk sponad brány mám doposiaľ doma. Strecha bola sedlová a krytá pálenou škridlou. Dve okná do veľkej izby a jedno okno do kuchyne presvetľovali spomínané miestnosti. Do domu sa vchádzalo cez veľkú zastrešenú sieň. Z nej potom do veľkej chodby, kde stála veľká pekáreň na pečenie chleba. V chodbe vpravo bolo okno do dvora a dvere do komory a sýpky. Sýpka sa nachádzala na poschodí nad komorou. Zo sýpky a komory boli dve okná s výhľadom do dvora. Vľavo boli dvere do izby a do kuchyne. V podlahe chodby odklápacie dvere umožňovali vstup do pivnice. Pivnica bola pod izbou a kuchyňou. V kuchyni vľavo stála modrá kachľová kuchynská pec a presklené dvere do izby. Dvor bol veľký, ohradený zo všetkých strán, časť susednými stavbami a časť plotom. Vľavo vo dvore cca 15 m od komory sa nachádzala dreváreň, nasledovala murovaná dielňa, stajňa pre kone a stajňa pre kravy. Pokračovala veľká zastrešená plocha na poľnohospodárske stroje a stodola. Druhá stodola stála vpravo od prvej a uzatvárala dvor. Za stodolami bol gápel a veľká záhrada vo svahu, kde rástli jablone a slivky. Vo dvore pri stodolách rástli dve veľké hrušky. Neďaleko stodôl bola vykopaná a vymurovaná studňa. Oproti stajniam bolo hnojisko a suchý záchod. Na podstienku susedovej stajne pod hnojiskom chovali v chlievoch prasatá. V 1960 roku na voľnom priestore medzi komorou a drevárňou postavil otec dom. Pozostával z kuchyne, kúpeľne, obývačky a spálne.

Domy som predal Cigánom a odišiel som bývať s rodinou do Podolínca. V tom čase bývalo v obci už veľmi málo „bielych" ľudí. Dom doposiaľ stojí. Bývajú v ňom obyvatelia, ktorým som dom predal. Samozrejme, že stojí len dom, hospodárske budovy, pokiaľ boli z dreva, sú už dávno spálené.

V cirkevnom zbore po odsune Nemcov, nakoľko to bol nemecký cirkevný zbor, sa práca úplne zastavila. Služby Božie sa po roku 1945 do roku 1946 uskutočňovali sporadicky, ako si pamätám, jedenkrát za mesiac tak, že sa v lete striedali s okolitými cirkevnými zbormi po týždni. Kazateľom služieb Božích bol brat farár Alt zo Slovenskej Vsi. Navštevovali sme nemecké služby Božie v Kežmarku, kde kazateľom bol brat farár Kowarik. Starostlivosť o kostol mal dedo Michal Legnavský. Po prehnití šindľa na streche kostola bola skaza kostola dokonaná.

Raz v nedeľu po bohoslužbách nás *Jakub Klimek*, spolu so svojou sestrou *Annou Reznickou, rodenou Klimekovou,* aj navštívil a pri kávičke obidvaja porozprávali zážitky z čias, keď ešte bývali v Lomničke.

Pani Anna si zaspomínala na časy, keď ešte ako mladé dievča pomáhala pri domácich prácach. Opísala, ako večer čo večer dojila ich kravičky, keď sa vracali z paše. Každá vedela, do ktorej brány má zabočiť.

– Mali sme dve kravy, ktoré som dojila pri lampáši – petrolejke – v našom nárečí „lateran". Sedela som pritom na drevenej stoličke a mliečko pekne tieklo do „škopca". Po nadojení sa musel celý obsah precediť cez plátno (občas dobre poslúžil aj kus vypratej košele). Cez neho mlieko tieklo do glazúrovaného hlineného džbánku. Po skončení sa z čerstvého mlieka pozbierala smotánka, potom sme všetci pili tento výborný nápoj. Zvyšok sme nechali skysnúť a nebolo nad výborný obed – varené zemiaky a kyslé mlieko. Čo sa potom zvýšilo, bolo použité na výrobu syra. Neskôr prišiel na rad kontingent – povinnosť odovzdávať štátu, alebo družstvu.

Brat Jakub už netrpezlivo čakal na to, kedy sa aj on dostane k slovu. Pochopil som, že je dobrým rečníkom, lebo potom už nepustil nikoho k slovu.

Vybral som si príhodu, ako to bolo v dedine s vodou, ktorú potrebovali naše tri mlyny. Majitelia sa pretekali, kto dokáže namlieť najviac múky. Zistili však, že k tomu potrebujú dostatok vody. Spoločne s ostatnými dedinčanmi vykopali ďaleko v lese tajch. Prvý mlynár začal kopať mlynský náhon ku svojmu mlynu. No skoro mu došla „para" a po niekoľkých desiatkach metrov to vzdal. V noci sa mu totiž prisnilo, že ak bude pokračovať, zatopí dedinu.

Druhý mlynár hľadal samostatný prameň s dostatočnou výdatnosťou. Podarilo sa mu ho rýchlo nájsť, a tak začal kopať svoj náhon. Viedol ho po vrstovniciach. Kopal, kopal, a keď už mal vykopaný skoro kilometer, zrazu prišla vojna. Musel narukovať a tak ani tento mlyn vodu nedostal.

Tretí mlynár nepotreboval kopať, mal vody dosť.

Rozlúčili sme sa so súrodencami, poďakovali za príjemné prežitie spoločných chvíľ a za to, že túto knihu spomienkami o niečo obohatili.

Patrí sa teraz zmieniť o farároch, ktorí pôsobili v Lomničke v jednotlivých obdobiach. Boli to títo:

- 1560 – *Gregor Marci,*
- 1610 – *Gregor Lucae,*
- 1683 – 1705 *Fridrich Weiner (Werner?),*
- 1784 – (1794) – 1811 *Jan Samuel Kriebel,*
- 1811 – 1836 *Jakub Melcer,*
- 1818 – 1836 *Ján Wünschendorf,*
- 1836 – 1882 *Ján Wünschendorf ml.,*
- 1873 – 1882 *Ján Vansa,*
- do roku 1912 *Pavol Hajts,*
- 1913 – 1945 *Hugo Kailing.*

28. Lomnička – ruina kostola

29. Ján Vansa
– evanjelický farár

V roku 1781 po Tolerančnom patente nastalo oživenie cirkevného života aj v Lomničke. Toto uvoľnenie vzbudilo v evanjelikoch snahu vybudovať si vlastný kostol. Výstavba prebiehala s veľkým nasadením samotných veriacich, a tak mohol 4. septembra 1785 senior *Kriebel* slávnostne posvätiť nový svätostánok miestnych evanjelikov. *Ján Samuel Kriebel* sa narodil v Kežmarku 3. septembra 1743. Tento kňaz bol aj filantropom, vychovávateľom a pedagógom v súkromných a cirkevných školách. Jednu z tých progresívnych súkromných škôl spoluzakladal práve aj v Lomničke. Bol propagátorom praktického vzdelávania a prípravy na povolanie i život. Posvätenie nového kostola bola veľká radosť dlho utláčaných veriacich v tejto cirkvi. Radosť však trvala iba krátko, lebo v roku 1831 kostol pohltili plamene veľkého požiaru. Bol zničený celý mobiliár. Veriaci sa so zápalom pustili do obnovy kostola a v rokoch 1834 – 1835 pristavili aj vežu.
Ako som sa z uvedeného článku pána Szuttora dozvedel, Lomnička mala šťastie na mnohé významné osobnosti, ktoré tu pôsobili. Medzi ne patrili *H. Kittel, J. Melcer, H. Sebastian, Drescher, Renner, J. Vansa, T. Vansová a H. Kailing.*

Ján Vansa, evanjelický farár, bol manželom už spomínanej známej spisovateľky Terézie Vansovej. Narodil sa 21. júna 1846 v Rimavskej Píle a zomrel vo veku 76 rokov dňa 22. júna 1922 v Banskej Bystrici. Okrem farárskej činnosti (1875 – 1882 v Lomničke) bol učiteľom, spisovateľom, publicistom, ba dokonca aj osvetovým činovníkom. Používal aj pseudonymy *Myloslavín, Mlvin.* Pochádzal z učiteľskej rodiny. Po základnej škole v rodnej obci študoval na gymnáziu v Rimavskej Sobote a v Levoči v rokoch 1862 – 1867, aby sa potom vzdelával v Prešove na teológii v roku 1867. Pokračoval v Lipsku v rokoch 1870 – 1871. Na začiatku svojej kariéry pôsobil ako farár a učiteľ v neďalekej, tiež nemeckej obci, v Plavnici. Menej sú publikované jeho aktivity mimo farársku pôsobnosť. Napísal a vydal knihu *Svědectví víry I. a II.,* v ktorej uviedol svojich 22 kázní. Často písal do časopisov *Evanjelický kazateľ* a *Orol.* Zaoberal sa aj pomológiou – náukou o ovocných stromoch. Ovocinárstvu, ba dokonca aj ochotníckemu divadlu sa ako herec venoval v Tisovci.

V roku 1876 sa manželom Vansovým narodil syn *Ľudovít,* žiaľ, tento svet opustil veľmi skoro, zomrel v marci 1881. S veľkým žiaľom sa Vansovci rozhodli odísť z Lomničky už v roku 1882.

Mlynica

– Múzeum starých áut v evanjelickom kostole

Motto: Len tá vec je stratená, ktorej sa vzdáme.
Freiherr von Stein

Mlynica – *Mühlenbach, ein Dorf in der Ober-Zips am Fuse der Hohen Tatra* – obec na úpätí Vysokých Tatier, tak ju nazývali bývalí obyvatelia z Nemecka, ktorí sem prichádzali prevažne zo saskej krajiny. Časom sa objavoval aj maďarský názov *Malompatak*. Stará dedina leží uprostred Popradskej kotliny, juhovýchodne od našich najvyšších hôr Vysoké Tatry a na brehu Červeného potoka. Prvýkrát sa spomína v roku 1268, patrila do Spoločenstva spišských Sasov a od roku 1465 do panstva Spišského hradu. Meno má niečo do činenia s početnými mlynmi v jej chotári, tie vznikli ešte skôr, ako sa stala obcou. Ich existenciu možno časovo uviesť do obdobia, kedy sa tu nachádzali iba osady. Dnes sú, žiaľ, už iba minulosťou. Poslednými zemepánmi boli Csákyovci. V minulosti prevládala v obci poľnohospodárska výroba a tá zotrváva aj dnes. Ale svoj podiel na zamestnanosti, hlavne v predvojnovom období, malo veľa známych tatranských sprievodcov, skúsených horalov, ktorí dobre poznali hory. Mnohí z nich sú pochovaní na miestnom cintoríne pri historicky cennej pamiatke malého kostolíka.

Pestoval sa a následne aj spracovával ľan. Po odsune Nemcov sa do obce prisťahovali obyvatelia Vikartoviec. Mlynica leží v nadmorskej výške 688 m a teraz v nej žije okolo 360 obyvateľov. Vývoj jeho počtu prebiehal takto: 1787 – 424, 1828 – 517, 1880 – 438, 1948 – 362, 1980 – 350, 2003 – 379, 2007 – 394. V dedine je činné poľnohospodárske družstvo, ktoré sa venuje aj strojárskej výrobe a obchodu. Nemožno nespomenúť, že predstavitelia obce sa v súčasnosti orientujú aj na cestovný ruch a pripravujú výstavbu moderného rekreačného zariadenia.

Kto hľadá aké-také informácie o obci Mlynica – je ich dosť málo – dozvie sa o nej, že je to malá obec s malebnou kulisou Vysokých Tatier. Túto romantickú definíciu môžem iba potvrdiť. A dozvedel som sa aj to, že má jedno prvenstvo – bola to vraj prvá obec na Spiši, ktorá prijala protestantizmus. Pamiatkou je katolícky kostolík, patrónom ktorého je sv. Margita Antiochijská z polovice 13. storočia – ochrankyňa rodičiek, ktorá sa svätí 20. júla. Podľa legendy bola dcérou pohanského kňaza *Aedisia z Antiochie.* Nachádza sa v strede obce s opevnením. Je to románsko-gotický dvojloďový kostolík s polygonálnym presbytériom, zaklenutým do stredového osembokého stĺpa. Predstavanou bola západná veža a pristavanou severná sakristia s južnou predsieňou. V rokoch 1425 – 1434 bol prestavaný v gotickom štýle. Hlavný oltár je dielom majstra Pavla z Levoče, v tom čase do kostola pribudli aj dva nové oltáre. V roku 1545 prešiel kostolík, ako jeden z prvých na Spiši, do rúk evanjelikov. Katolíkom ho vrátili v roku 1672. Kostolík aj dnes patrí rímskokatolíckej cirkvi.

Okrem toho sa v obci nachádza *opustený* evanjelický kostol z roku 1830. Jeho minulosť je smutná, prešiel mnohými príkoriami. Ešte pred druhou svetovou vojnou prestal plniť svoju funkciu, stal sa skladom a sýpkou. Aby táto náhradná činnosť mohla existovať,

bolo potrebné vybúrať vchodové dvere a miesto nich realizovať rozšírený – väčší otvor pre manipuláciu. Neskôr, a potom až do roku 2009, slúžil ako múzeum starých automobilov a motocyklov. O tom ešte bude reč.

Nájsť na Slovensku materiál o kostoloch – najmä o tých opustených, a ešte viac o hornospišských – je nad ľudské sily. Pravdou je, že v súvislosti s odsunom Nemcov putovali aj mnohé archívy z vyľudňovaných cirkevných zborov do Nemecka. Za to, že sa dá o opustenosti evanjelických kostolov niečo napísať, treba vysloviť aj poďakovanie. Patrí najmä vydavateľstvu ViViT v Kežmarku a osobne Mikulášovi Liptákovi, ktorý má veľmi dobré kontakty s osobami žijúcimi v Nemecku. Ich predkovia aj s odstupom času sa o kostoly príkladne starajú. Zbierajú archiválie v Nemecku, chodia na Slovensko do rodných dedín a píšu. Mnoho materiálov som takto dostal najmä od nemeckých autorov. Tak môžem o nich poskytnúť informácie a zachovať históriu doby, kedy tu žili. Týchto niekoľko viet som napísal aj preto, aby ste vedeli, aké dobrodružstvo som zažíval denno-denne pri zháňaní spomínanej informačnej dokumentácie. Tá práca stála za to, mnoho som sa dozvedel a veľa krásnych kontaktov získal. Teda všetko, čo tu na stránkach tejto knihy je, má mnoho autorov – ľudí, ktorí nezištne pomáhali.

A prečo toto odbočenie od názvu kapitoly? Prečo práve pri kostole v Mlynici? Odpoveď je prostá. Dostala sa mi do rúk knižôčka od Nemcov žijúcich v Amerike, potomkov z malebných dediniek Horného Spiša. Jeden z nich, *Július A. Loisch z* Elkhartu v štáte Indiana – USA, si dal tú námahu a oslovil mnohých pamätníkov, a tí spomínali a spomínali. Možno kostol v Mlynici ožije aspoň v spomienkach tých, čo nezabudli.

Na úvod autor napísal niekoľko myšlienok, ktoré majú všeobecnú platnosť. Nechajme však plynúť jeho slová:

– Pre prichádzajúcu mladšiu generáciu nemá slovo „domovina" žiadny význam, v nich nežije ani malá spomienka na predkov. Ich rodičia a prarodičia nevedeli zabudnúť na spôsob, ako museli opúšťať svoju domovinu po druhej svetovej vojne. Mnohí z nich odchádzali ešte ako malé deti, preto veľa vecí ani nepochopili. Všetko počuli až v ďalekej cudzine od svojich rodičov. Oni boli hlavnými pomocníkmi pri písaní kapitoly o mlynmi opradenej dedinke. Ale deti týchto detí už o nej nevedia a ani sa nesnažia niečo vedieť. O to viac je cenné, ak niekto niečo dá na papier a zachová to pre budúce generácie.

Obec Mühlenbach – Mlynica *sa svojou minulosťou isto zapíše do dejín, ale ľudia, ktorí tam žili, sa ponoria do minulosti. Snažíme sa pre túto mladú generáciu zachovať spomienky, mená, dátumy a fotografie. Je to príspevok našej, ešte pamätajúcej sa generácie. Chcem sa preto zo srdca poďakovať za pomoc a poskytnuté informácie tým, ktorí neváhali a spolupracovali. Walterovi Kulmannovi za jeho najväčší podiel zoznamu ľudí, Lydii Lauf-Tucek a Júlii Loisch za jeho kompletáciu. Wilma Kordatsch-Grüner s pomocou Elfie Guhr-Gatzke, Gabi Lux-Schönthaler a Wilma Wulpiadesz pomáhali s fotografiami a inými informáciami.*

Mám jedno želanie, aby táto kniha nebola osamelá, ale za ňou nasledovali ďalšie od bývalých obyvateľov Mlynice.

Spolu s autormi predchádzajúcich slov sa teraz pokúsim odpovedať na často kladenú otázku: kto to boli Karpatskí Nemci – *Karpatendeutschen?* Mnohí historici na ňu odpovedajú, že Nemci, ktorých takto pomenovala minulosť, boli tí, čo až do roku 1945 žili na území Slovenska v bývalom Československu. Boli rozdelení na tri časti:

1. oblasť Bratislavy a okolia,
2. oblasť stredného Slovenska, tzv. Hauerland,
3. oblasť Spiša – delená na Horný a Dolný.

V období, kedy vrcholila imigrácia Nemcov, tvorili 5% z celkového počtu obyvateľov Slovenska. Podľa autorov prínos pre hospodársky rast krajiny bol oveľa vyšší. Veľký vplyv mali Nemci na prevzatie myšlienok reformácie. V Nemecku zaškolili evanjelických farárov a vybudovali školstvo podľa nemeckého vzoru – Melanchton. Medzi nimi vyrastali aj významní vedci a vynálezcovia, akými isto boli *Andreas Segner* – vynálezca vodného kolesa, *Wolfgang von Kempelen* – zariadenie pre prenos slova, *Joseph Petzval* – vynálezca fotoobjektívu a sem samozrejme patrí aj nositeľ Nobelovej ceny – fyzik *Philipp Lenard*. Mnohé významné osobnosti boli z oblasti kultúry, napríklad *Johann Nepomuk Hummel* a rad ďalších. Vznik tlačených médií bol tiež v samých začiatkoch dielom Nemcov na Slovensku – 1764 – *Pressburger Zeitung* a mnoho ďalších v ostatných krajoch Slovenska.

Mnohé informácie zo spomínanej nemeckej knihy mi veľmi pomohli.

Venujme sa teraz samotnej Mlynici. Obec, ako to už bolo často spomínané, mala viac názvov. Nemecký *Mühlenbach* sme už uviedli, aj maďarský *Malompatak*, a ďalšie boli: 1268 – *Milymbach*, 1289 – *Mulbach*, 1298 – *Millenbach*, 1920 – *Milbach* a od roku 1948 Mlynica. Obec patrila k Bratstvu 24 kráľovských farárov a tiež k Zväzu 24 spišských miest. Nebola však

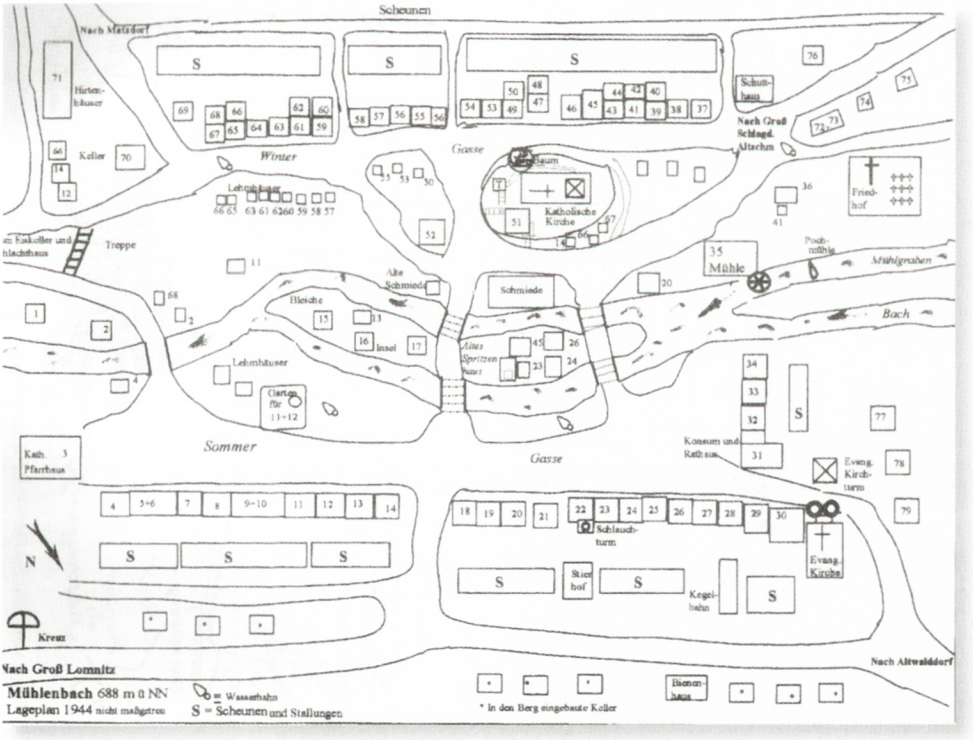

30. Mapa Mlynice z roku 1944

31. Mlynica – evanjelický kostol

32. Mlynica – zvonica pri kostole

zobratá do zálohu, a tak patrila nakoniec ku Zväzu 11 spišských miest. Obec – čisto nemecká – patrila *grófovi Thurzovi*. Dedina sa prezentovala ako poľnohospodárska s dobrými mravmi a čestným spôsobom platenia daní. Patrila do urbariátu Starý Smokovec.

Okrem spomínaného katolíckeho kostola Mlynica mala aj evanjelický. O tom, ako vyzeral vtedy, keď si plnil ešte svoje poslanie, sa dozviete viac z priložených fotografií.

Okrem radnice s konzumom (obchod s rozličným tovarom) v prízemí a spoločenskou miestnosťou bola v obci kolkáreň, hasičská stanica, kováčska dielňa a, samozrejme, nechýbal ani mlyn. Časť obyvateľov pracovala v Grand hoteli Starý Smokovec ako kočiši na kočoch v lete, na saniach v zime. Obec mala dve ulice: Sommergasse a Wintergasse. Okrem poľnohospodárskej výroby chovali obyvatelia aj domáce zvieratá, kravy, husi, kurčatá, ale najviac vynášal chov oviec s výrobou ďaleko známeho ovčieho syra. Elektrinu zaviedli v roku 1937, dovtedy nebolo žiadne pouličné osvetlenie. V domoch sa svietilo známymi *petrolejkami*, svetlo na radnici a v konzume zabezpečil prenosný generátor. Obec postihli aj požiare, väčšina stavieb bola z dreva, a tak oheň spôsobil veľké škody. Preto sa v tridsiatych rokoch vybudovali vodné nádrže, voda do nich sa privádzala pomocou novo realizovaných vodných kanálov. Aj napriek tomu červený kohút vyčíňal v rokoch 1917, 1923, 1929, 1930, 1935 a 1939. Teda dosť často „navštevoval" aj tak chudobných ľudí v malej dedine.

Spoznajme teraz aj evanjelický kostol. Pri ňom stála zvonica. Zvony sú uložené v kostole Poprad-Veľká. Cirkevný zbor v Mlynici vznikol v polovici 16. storočia a dočasne zanikol v 18. storočí. Po vydaní Tolerančného patentu patril ako filiálka Matejovciam, osamostatnil sa až okolo roku

1863. Do roku 1938 patril do Spišského mestského seniorátu a potom do Nemeckej evanjelickej cirkvi. Po odsune Nemcov zanikol, dnes je filiálkou cirkevného zboru Poprad-Veľká. Kostol postupne a aj potupne slúžil ako sklad, neskôr garáž traktorov a naposledy tu bolo múzeum starých automobilov a motocyklov. V roku 2009 ho zrušili, odvtedy kostol chátra a zub času vykonáva jeho postupnú devastáciu.

Keď ste sa v minulých rokoch uberali autom okolo Mlynice, vítal vás nižšie zobrazený pútač do spomínaného múzea. Kľúče od kostola vlastnila skôr narodená pani zo susedného domu. Okrem toho, že do neho pustila záujemcov o prehliadku, dokázala pútavo vysvetliť čo-to o samotných exponátoch, ba aj o histórii objektu, v ktorom sa nachádzali. Už počas druhej svetovej vojny tam parkovali nemecké vojská so svojou technikou. Nakoniec milovníci starých áut z Popradu si tu zriadili múzeum. Na mieste bývalého oltára vybúrali dvere, cez ktoré priviezli 15 áut a 15 motocyklov. No po roku 2009 sa všetky exponáty presťahovali do Kežmarku.

33. Kostol Mlynica – pamätná doska padlým v 1. svetovej vojne

34. Mlynica – mapa Auto-muzea

A teraz jeden z príbehov, ktoré písal sám život a zachytil ho bývalý obyvateľ tejto dedinky pod Tatrami *Adalbert Loisch*:

– Môj dedko, ktorý sa volal Nitsch – hovorí vnučka *Elfi Gatzke/Guhr, – vo svojom voľnom čase v Tatrách vozil hostí na svojom fiakri. Ten by vám mohol hovoriť neskutočné množstvo zaujímavých príbehov, ktoré zažil pri tejto svojej činnosti. Pamätám sa na to veľmi dobre.*

Jeho klientom často býval gróf Esterházy. Tento zaujímavý človek môjho starého otca stále niečím prekvapil. Pikantné žarty mu nie vždy robili potešenie. Dlhý čas si to od svojho hosťa nechal ľúbiť, ale potom grófa pri najbližšej príležitosti prekvapil s potešením aj on. Ten bol zaskočený, chvíľu sa nad prístupom môjho dedka zamyslel a riekol: „No dobre, Johann, ale takéto vtipy hovorme iba vtedy, keď budeme sami."

O jednej dedinskej udalosti, o ktorej počula od Lidie Lauff-Tucek, píše Julia Guhr:

– Vtedy bolo v móde, že rodičia sa pokúšali deti pripravovať na cestu životom. Viem, že tomu bolo tak a často sa s týmto stretávame aj dnes. Suschen Hönel bola hrdou matkou mladého

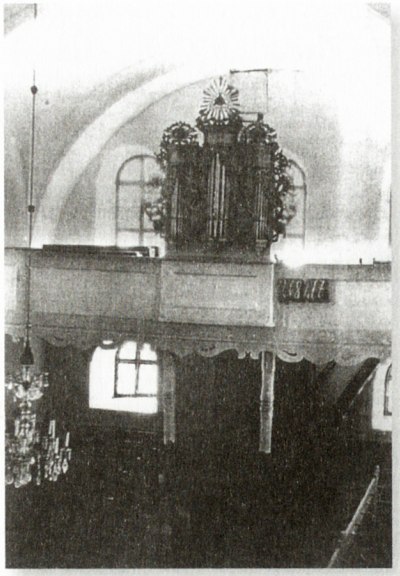

35. Mlynica – pôvodný interiér s organom

muža, ktorý bol vo veku pred ženbou, a preto sa starala o to, čo má mladíkovi ponúknuť, aby sa dobre najedol a tak aj vyzeral. Nerozmýšľala dlho. Obliekla si kožený vestu, bola jej trochu úzka, a vydala sa k susedom, ktorí bývali oproti. Bola zima a zabíjačka dobre vykŕmeného prasiatka už niekoľko dní zamestnávala jej vykonávateľov s výrobou najlepších dobrôt – delikatesov. Zamierila si to teda ku Philippi-Neuwirthovcom.

„Dobrý večer, milí susedia. Nevyrušujem a ste tiež sami?"

„Nie, nie, milá susedka Suschen, ty samozrejme nikdy nevyrušuješ, poď, posaď sa."

Krátkym pohybom si Suschen zo svojej teplej vesty vytiahla čerstvú salámu a posadila sa.

„Doniesla som ju priamo zo zabíjačky."

„Ach, to je veľmi milé, že si na nás myslela, Suschen."

Vymenili si niekoľko milých slov, hovorili o zime a či krmivo bude stačiť na celú zimu. Potom si Suschen odkašľala a riekla:

„Niečo mi leží na srdci, o tom by som vás chcela informovať a vašu mienku si vopred vypočuť. Náš syn Alfred je poctivý mladý muž, vy máte usilovnú dcéru Julchen, je to nedoceniteľné zlato v dome. Bolo by iste dobré, keby sa oni obaja zobrali. Máme spoločné hranice našich polí a lúk. Ak sa deti zosobášia, spojili by sme ich vo väčší celok a nám, starým, by to tiež pomohlo. Mohli by sme si jeseň života spokojne užívať."

Obe susedy, sediac na lavici pri peci, si spokojne zohrievali ruky. Philippi-Neuwirth nemala názor ku prednesenej téme. Po krátkej dobe oslovila Suschen Johanna Philippiho, domáceho pána:

„Johann, povedz tiež niečo k tomu."

Johann doteraz s veľkým záujmom čítal noviny a nemohol ihneď reagovať na výzvu Suschen. Po krátkom odmlčaní sa riekol:

„Vieš, Suschen, ty si vydatá, ja som tiež šťastne ženatý, tak si myslím, nechajme to na mladých, aby sa oni rozhodli."

Neskôr bola zabíjačka aj u Philippi-Neuwirtovcov a pri tej príležitosti Johann povedal svojej manželke:

Nezabudni, Hönnel Suschen, zaniesť tiež salámu za tú úspešnú sobášnu ponuku.

Julchen, ten zlatý poklad v rodine Neuwirth, sa tak neskôr stala pani Guhrová.

Tento príbeh sa šťastne skončil. Susedia spojili svoje polia a deti ich potešili peknými vnúčatami. Svadobná ponuka do oboch rodín priniesla šťastie a spokojnú starobu. Pekný príbeh.

Menej sa darilo obci, a najmä jeho *opustenému kostolu*. Evanjelický kostol zanechávame v pevnej viere, že sa nájde cesta, ako s ním dôstojne naložiť.

Počas spracovania tejto kapitoly sme nadviazali kontakt s pánom farárom Vereščákom z cirkevného zboru Poprad-Veľká, pod ktorý dnes kostol v Mlynici patrí ako filiálka. Pán farár nám veľmi ochotne poskytol vzácne dokumenty o smutnom vývoji tohto chrámu Božieho. Sme za ne povďační a radi splníme želanie zachovať históriu aj touto cestou.

Tak a teraz nazrime do vzácnej dokumentácie mlynického farára Ota Víznera o smutnom príbehu tohoto opusteného kostola.

O d p i s .

Krajský národný výbor referát pre ľudovú správu v K o š i c i a c h.

Zn: I/3-48/52

Jednotné roľnícke družstvo
k rukam predsedu

Mlynica okres Poprad.

Podľa našich informácií vo vašej obci stojí od vojny nepoužívaný, poškodený a nemcami zanechaný kostol. Tento kostol podľa oddelenia s.Chudíka sumé potrebujete pre potreby Vášho JRD. Preto tunajšie cirkevné oddelenie nemá namietok proti tomu aby ste si tuto budovu adaptovali a použili pre Váše potreby, nakoľko iste väčšia škoda vzniká keď stojí opustený, akoked by bol adaptovaný a hospodárne využitý.

za predsedu KNV

podpísaný K o j e c k ý v.r.

Okruhla pečiatka

Krajský národný výbor v Košiciach 43.

36. Odpis listu KNV referátu pre ľudovú správu v Košiciach, Zn:I/3-48/52

Evanjelický a. v. farský úrad Sokolče p. Vlašky

Číslo: 9/1950. *Sokolče dňa* 21.dec.1950.

Vec: Sokolče.-Inventár
z kostola v Mlynici.

K číslu: 530/1950. 546/1950

Bratskému
Evanj.a.v.farskému úradu
Nový Smokovec.

Inventár kostola v Mlynici prevezený v zmysle poverenia gen.biskupa č.8192/g/1950 zo dňa 22.nov.1950 do novoutvoreného zboru S o k o l č e:

1.oltár spojený s kazateľnicou/drevený/
2.krstiteľnica/kamenná bez podstavca./
3.záhradka okolo oltára.
4.organ/menší,staršieho typu./
5.luster /hodne poškodený./
6.lavice 30 kusov/rozličnej veľkosti./
7.gule na elektr.osvetlenie/9 kusov./
8.priečelné steny z obidvoch chórov./
9.obrazy/ 2 Luther - 1 Melanchton./

Jeden ex.inventárnych vecí má gener.biskupský úrad v Lipt. Sv.Mikuláši,druhý sen.úrad vo Veľkej. - Prípis br.distrikt.tajomníka berieme na vedomie.

EV. A. V. FARSKÝ ÚRAD SOKOLČE

S br.pozdravom
farár.

37. List o inventáre z cirkevného zboru v Sokolčiach zo dňa 21. decembra 1950

Ú c t i v á p r o s b a

evanjelikov bývalých údov cirkevného sboru v Mlynici - Milbach na dôstojných pánov biskupov a slovutných pánov cirk.inšpektorov vo veci mlynického chrámu Božieho.

Dozvedeli sme sa,že JRD v Mlynici si podalo žiadosť na seniorálny úrad vo Veľkej,aby mu bol pridelený na sypáreň náš evanjelický chrám Boží v Mlynici,okres Poprad.Žiadosť svoju chcú mať obratom vybavenú.lebo by chceli ešte teraz,v zimných mesiacoch si kostol zariadiť na sypáreň.Keďže mlynický chrám Boží vybudovali naši otcovia evanjelickou horlivosťou a obetavosťou hneď po tolerančnom patente,aby v ňom slúžili Bohu, v chráme tomto sme aj my dolupodpísaní duchovne vyrastali a počúvali slovo Božie a chrám tento sme si zveľaďovali,opatrovali,dotýka sa nás oná žiadosť a svojou bezohľadnosťou až rúhavosťou nás zraňuje v našich citoch hlboko.Veď ak v tomto čase v samotnej Mlynici žijú len dve-tri osoby evanjelického náboženstva,sme tu nablízku,v Tatrách my podpísaní,ba samotná Mlynica patrí do tohože sboru tatranského,kam aj my.A potom,pri dnešnej veľkej fluktuácii a častých zmenách je dosť možné,i pravdepodobné,že v Mlynici sa osadí niekoľko rodín evanjelikov,pre ktorých bude treba chrám Boží,aby v ňom mávali služby Božie.Prípadná námietka,že mlynický chrám Boží,v stave v akom sa teraz nachádza,keď bolo z neho vzaté vnútorné zariadenie,by nemohol byť používaný na služby Božie,neobstojí,pretože zariadenie bolo len požičané a v páde potreby,bolo by hneď vrátené.A naposledy,oná bezohľadná žiadosť mlynických občanov sa hlboko dotýka citov všetkých evanjelikov v Československej republike,veď ide o evanjelický chrám Boží a iste si naša vláda nepraje a ani nedovolí,aby vyhovením onej žiadosti či po dobrotky,či po zlotky bolo vyvolané pohoršenie všetkých občanov - evanjelikov.

Preto prosíme Vás ako svojich arcipastierov,dôstojní páni biskupi,aj Vás,slovutní bratia inšpektori - obráncovia viery a cirkvi,aby ste sa obrátili na všetky patričné miesta a vykonali všetko, aby evanjelický chrám v Mlynici aj naďalej ostal evanjelickým chrámom Božím.

Za ochotu a lásku úctive ďakujeme a porúčame Vás i seba do Božej milostivej ochrany a lásky.

Podpisujeme v mene svojom i v mene ostatných dvadsaťpať mlynických evanjelikov :

Vo Vysokých Tatrách,
8.januára 1952.

38. Úctivá prosba evanjelikov – bývalých údov cirkevného zboru v Mlynici – z 8. januára 1952

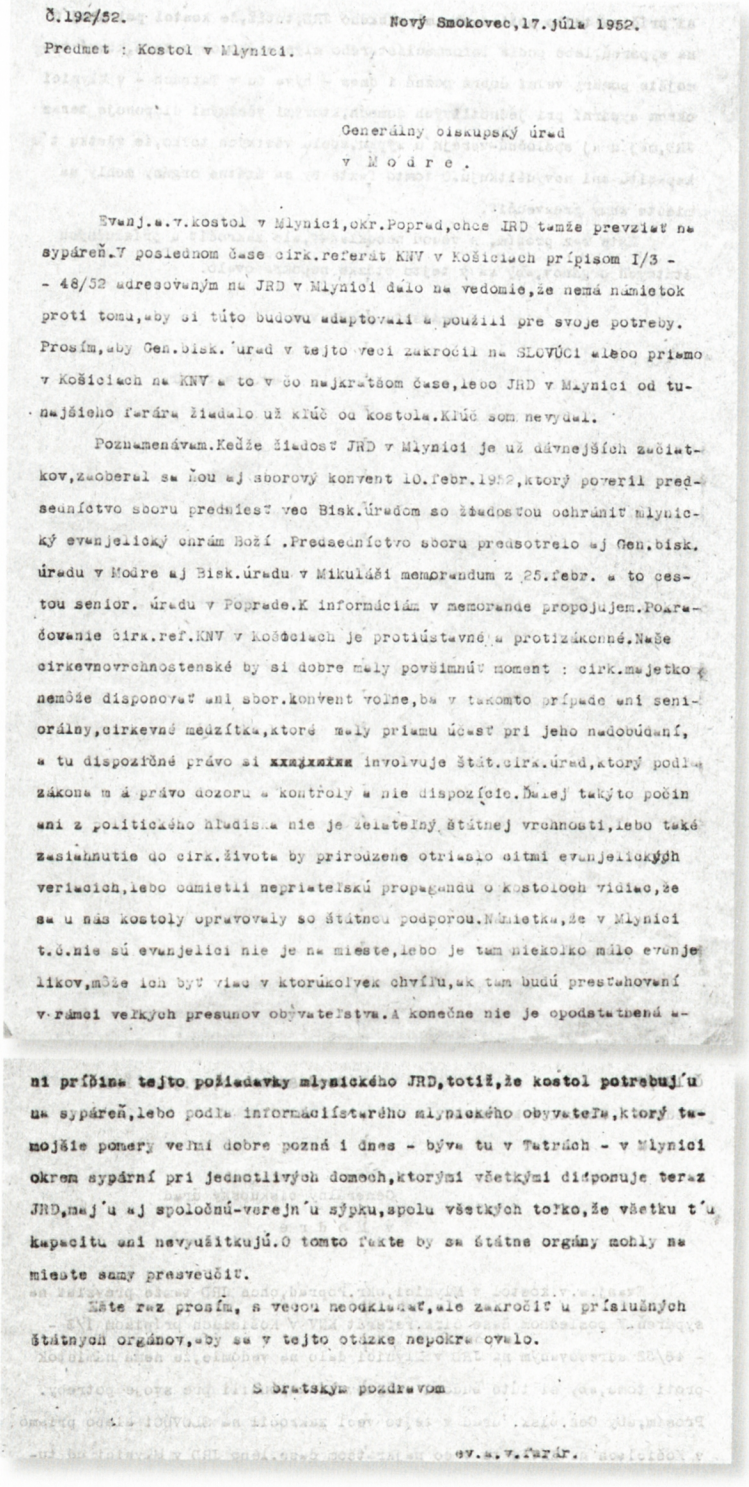

Č.192/52. Nový Smokovec, 17. júla 1952.

Predmet : Kostol v Mlynici.

Generálny biskupský úrad
v M o d r e .

Evanj.a.v.kostol v Mlynici,okr.Poprad,chce JRD tamže prevziať na sypáreň.V poslednom čase cirk.referát KNV v Košiciach prípisom I/3 - - 48/52 adresovaným na JRD v Mlynici dalo na vedomie,že nemá námietok proti tomu,aby si túto budovu adaptovali a použili pre svoje potreby. Prosím,aby Gen.Bisk. úrad v tejto veci zakročil na SLOVÚCI alebo priamo v Košiciach na KNV a to v čo najkratšom čase,lebo JRD v Mlynici od tunajšieho farára žiadalo už kľúč od kostola.Kľúč som nevydal.

Poznamenávam.Keďže žiadosť JRD v Mlynici je už dávnejších začiatkov,zaoberal sa ňou aj sborový konvent 10.febr.1952,ktorý poveril predsedníctvo sboru predniesť vec Bisk.úradom so žiadosťou ochrániť mlynický evanjelický chrám Boží .Predsedníctvo sboru predsotrelo aj Gen.bisk. úradu v Modre aj Bisk.úradu v Mikuláši memorandum z 25.febr. a to cestou senior. úradu v Poprade.K informáciám v memorande propojujem.Pozarúdovanie cirk.ref.KNV v Košiciach je protiústavné a protizákonné.Naše cirkevnovrchnostenské by si dobre mali povšimnúť moment : cirk.majetko nemôže disponovať ani sbor.konvent voľne,ba v takomto prípade ani seniorálny,cirkevné medzítka,ktoré majú priamu účasť pri jeho nadobúdaní, a tu dispozičné právo si xxxxxxxx involvuje Štát.cirk.úrad,ktorý podľa zákona má právo dozoru a kontroly a nie dispozície.Ďalej takýto počin ani z politického hľadiska nie je želateľný štátnej vrchnosti,lebo také zasiahnutie do cirk.života by prirodzene otrieslo citmi evanjelických veriacich,lebo odmietli nepriateľskú propagandu o kostoloch vidiac,že sa u nás kostoly opravovaly so štátnou podporou.Námietka,že v Mlynici t.č.nie sú evanjelici nie je na mieste,lebo je tam niekoľko málo evanjelikov,môže ich byť viac v ktorúkoľvek chvíľu,ak tam budú presťahovaní v rámci veľkých presunov obyvateľstva.A konečne nie je opodstatnená ani príčina tejto požiadavky mlynického JRD,totiž,že kostol potrebujú na sypáreň,lebo podľa informácií ďalšieho mlynického obyvateľa,ktorý tunajšie pomery veľmi dobre pozná i dnes - býva tu v Tatrách - v Mlynici okrem sypární pri jednotlivých domoch,ktorými všetkými disponuje teraz JRD,majú aj spoločnú-verejnú sýpku,spolu všetkých toľko,že všetku túto kapacitu ani nevyužitkujú.O tomto fakte by sa štátne orgány mohly na mieste samy presvedčiť.

Ešte raz prosím, s vecou neodkladať,ale zakročiť u príslušných štátnych orgánov,aby sa v tejto otázke nepokračovalo.

S bratským pozdravom

ev.a.v.farár.

39. List na Generálny biskupský úrad v Modre zo dňa 17. júla 1952

Generálny biskupský úrad Slovenskej ev. a. v. cirkvi

Bojuj dobrý boj viery.

1. Tim. 6., 12.

Modra, 19. augusta 1952.

Bratský

Ev.a.v.farský úrad

V y s o k é T a t r y .

Číslo: 4033/1952-I/2.

K číslu:

Predmet: Vysoké Tatry - nedorozumenia s JRD v Mlynici.

214/52

Brat gen.biskup ma poveril, aby som Vám oznámil, že spolu s bratom gen.dozorcom Andrejom Žiakom prejednával na Slovenskom úrade pre veci cirkevné v Bratislave ťažkosti Vášho sboru, s ktorými ste nás oboznámili v memorande zaslanom tunajšiemu úradu dňa 25.februára 1952. Bolo im prisľúbené, že Slovenský úrad pre veci cirkevné sa postará, aby tieto ťažkosti boly odstránené.

Ráčte nám preto oznámiť, či už došlo k náprave, aby sme vedeli, či máme ešte intervenovať, alebo nie,

S bratským pozdravom

gen. tajomník

40. List Generálneho biskupského úradu Slovenskej ev.a.v. cirkvi z 19. augusta 1952

Č.214/52 Nový Smokovec,1.sept.1952.

Predmet : Mlynický kostol - vzatie na sypáreň.

Dôstojný
Generálny biskupský úrad
v M o d r e .

V smysle prípisu Vášho úradu zo dňa 19.aug.1952 č.4033/1952-I/2 oznamujem nasledovné : V sobotu,30.aug.1952 bol som osobne sa pozrieť v Mlynici,ako je to s tamojším chrámom Božím,či sa oná akcia,o ktorej som Vám podal memorandum i zprávu,zastavila.Skonštatoval som : v chráme je uložené obilie a je vystavená drevená terasa po celom priestore tiež na obilie.Keďže kľúč od chrámu som nevydal,dvere musely byť otvorené násilne.Poškodené nie sú,aspoň to nevidieť.Je na nich železná tyč s kladkou,ktorá ich uzaviera.Podľa získaných informácií kostol bol vzatý na sypáreň asi pred mesiacom.K náprave teda dosiaľ nedošlo.

K náprave nedošlo ani vo veci mlynickej fary / II.bod memoranda z 25.febr.1952 /a roli / III.bod memoranda / lebo miestni činitelia v Mlynici neučinili nijaké kroky k dohode,ba ani k uznaniu vlastníctva cirkevného sboru.

S bratským pozdravom

ev.a.v.farár.

41. Oznámenie o odobratí kostola a jeho zmene na sypáreň z 1. septembra 1952

Potupenie evanjelického kostola v Mlynici / Mühlbach / pod Vysokými Tatrami

V rokoch 1951 - 1953 bol som farárom-administrátorom zriaďujúceho sa cirkevného zboru vo Vysokých Tatrách. Asi v prvej polovici roku 1952 mipovedali niektorí moji cirkevníci-Nemci, ktorí u nás zostali, že v Mlynici sa hovorí : "Ukážeme tým evanjelikom, že si z ich kostola urobíme maštal". Z Mlynice boli odsunutí v zmysle zákona o odsune Nemcov po vojne všetci Nemci, evanjelici. Na ich miesto, do ich domov a na ich polia boli presídlení ľudia z niektorých spišských dedín, ktorí všetko boli katolíci. Mlynica bola cirkevne pričlenená k Vysokým Tatrám. Na roku 1951 som bol ustanovený na systemizovanú stanicu v Mlynici s pracovným zadelením vo Vysokých Tatrách. Spomenutým rečiam som nepripisoval váhu, lebo som nepokladal niečo také za možné.

V lete 1952 ma vyhľadal na byte v Tatranskej Lomnici v Hodžovej vile cirkevný tajomník z Popradu, ktorý ma žiadal, aby som mu vydal kľúč z mlynického kostola. Nepovedal, na čo ho potrebuje. Ja som sa zas nevypytoval. No tie spomenuté reči ma urobili ostražitým. Odmietol som mu kľúč vydať. Povedal som mu, že ho vydám len na písomný súhlas nášho biskupského úradu. Tajomník odišielbez toho, aby mi bol povedal, na čo kľúč potrebuje. Po nejakom čase mi zase ľudia hovorili, že v mlynickom kostole je zriadené sýpka. Siel som sa o tom presvedčiť. Neviem, či cez kľúčovú dierku a či cez okno som nazeral a som videl, že v kotole sú urobené drevené police. Kostol bol naozaj premenený na sýpku. Neprajníci evanjelictva presadili svoje.

Kvôli pravde treba poznamenať, že už pred týmto počinom a ešte pred mojím príchodom do Tatier predstavitelia našej cirkvi odstránili, odviezli z kostola lavice a ostatné jeho zariadenie. Neviem, kam to dali. Dá sa však povedať, že týmto uľahčili premenenie kostola na sýpareň . O tomto všetkom, čo som videl a vedel, som napísal na biskupský úrad v Bratislave. Odpovede však ani nijakého zákroku som sa nedočkal.

V Banskej Bystrici na nový rok 1989.

42. Potupenie evanjelického kostola v Mlynici

Podhorany – evanjelický kostol z roku 1819

Národná kultúrna pamiatka – kostol – súp.č. 86, č. ÚZPF 920

Obec Podhorany leží juhozápadne od mesta Podolínec v severnej časti Popradskej kotliny na brehu Vojnianskeho potoka. Má odlesnený pahorkatinný povrch chotára s krátkymi svahmi. Prvá zmienka o obci je z roku 1297, založili ju, ako mnohé iné obce Horného Spiša, Görgeyovci a im patrila až do konca 18. storočia. Začiatkom 19. storočia sa sem prisťahoval rod *Jekelfalussyovcov.* Neskôr sa zemepáni menili.

Do roku 1945 tvorili nemeckí obyvatelia väčšinu a po ich vysídlení sa prisťahovali rodiny zo severu Horného Spiša. Poľnohospodárstvo oddávna bolo dominantnou činnosťou obyvateľov. V menšom sa zaoberali obchodom a od 18. storočia sa venovali sladu, pestovaniu ľanu a farbeniu plátna. O významnom postavení tejto výroby svedčí aj fakt, že vznikla dohoda Spišskej a Šarišskej stolice o tom, že zahraniční pradiari budú pôsobiť v oblasti Horného Spiša. Tak sa stalo, že Podhorany dostali tú česť a zaradili ich medzi obce, kde sa títo cudzinci usadili. Písal sa vtedy rok 1785. Okrem nich takejto pocty sa ušlo aj Spišskej Sobote a Levoči.

Veľké množstvo obyvateľov sa živilo poľnohospodárskou výrobou a rozširoval sa aj obchod s poľnohospodárskymi výrobkami. Táto skutočnosť vytvárala medzi obyvateľstvom evidentnú diferenciáciu jeho sociálneho zloženia. To, čo podliehalo pod panské vedenie, sa delilo do troch skupín: *sedliakov, želiarov a podželiarov* a títo tvorili tzv. dedinskú chudobu. Prvé dve skupiny sa od seba rozoznali podľa toho, koľko urbárskej pôdy mali v užívaní, prípadne či a aký dom majú. Podhorany mali v roku 1598 48 domov a neskôr v roku 1635 tu už stálo iba 27 sedliackych a 18 želiarskych domov. V roku 1787 mala obec 113 domov a 820 obyvateľov, v roku 1828 mierne vzrástli počty domov, bolo ich 121 a obyvateľov 878.

Obec leží v nadmorskej výške 598 m. Pri sčítaní obyvateľov v roku 2001 žilo v obci 1 914 ľudí, z čoho bolo 963 mužov a 951 žien. Teda nárast obyvateľstva je dynamický a demografia vyrovnaná. Svedčí o tom aj rok 2011, kedy tu žilo už 2 382 občanov – nárast spôsobili najmä Rómovia, ktorí sa tu začali usadzovať v skorších rokoch. Dnes majú v obci prevažnú väčšinu, a ako hovorí starosta, tvoria 70% obyvateľstva. Obec je aj slušne vybavená infraštruktúrou, je napojená na plyn, má základnú aj materskú školu, primeranú obchodnú sieť aj pohostinstvo. V roku 2003 sa z iniciatívy rómskeho obyvateľstva obnovilo zdravotné stredisko, ako o tom hovoril Vladisláv Mešár, terajší starosta obce. Budova, v ktorej sa nachádza, je staršia a ošarpaná, podľa miestnej tlače z roku 2003.

43. Podhorany – pôvodný drevený kostol z roku 1819

Aj táto obec od svojho začiatku mala viacero názvov. Na začiatku to bol *Maldur, Meldur* (1297), ktorý sa objavuje v zmluve Jána z Hrhova s kolonistami. Tým vyrúbil daň (cenzus) preto, lebo sa chceli usadiť v Podhoranoch. Za tým nasledovali tieto názvy: *Maldar, Malter* (1773), *Maldur, Malter* (1786), *Maldur, Mälter* (1808), *Maldur* (1863 – 1920), *Maldur, Mältern* (1927 – 1948). O existencii obce možno však predpokladať už v roku 1250, kedy v donačnej listine kráľa Bélu IV. z roku 1256 dáva Jordánovi, synovi Arnolda, zakladateľovi zemianskej rodiny z Hrhova, les po oboch stranách rieky Poprad. Arnold pochádzal z Tirolska. Vlastníkmi Podhorian boli aj Štefan, Elius a Arnold Hrhovský.

Dňa 11.6.1948 Povereníctvo vnútra definitívne zmenilo názov obce na *Podhorany.* Patrónom bol a dodnes je sv. Martin (316 – 397).

Najprv vznikla obecná pečať a na základe nej potom aj dnešný erb, autorom ktorého je Doc. PhDr. Ivan Chalupecký z Levoče. Pečať pochádza z roku 1608 a na jeho obvode je uvedený nápis MALDVREVSIUM*1608*SIGL*COM. Na začiatku tejto kapitoly je erb, na ktorom sa nachádza sv. Martin s mitrou na hlave a v ruke drží šikmo postavenú biskupskú berlu.

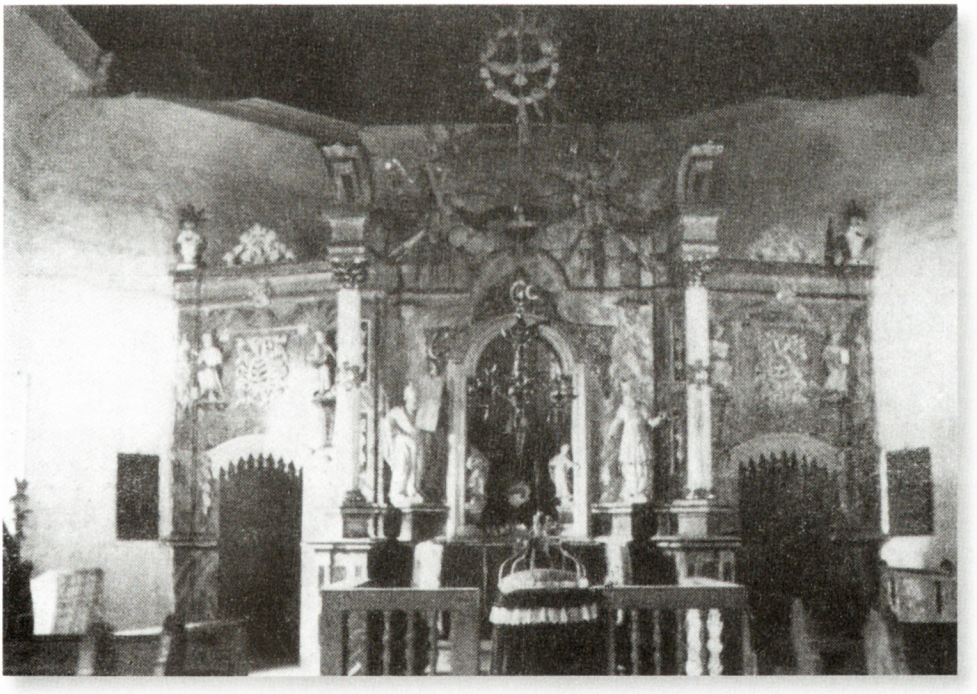

44. Podhorany – oltárna časť pôvodného dreveného kostola

Z pamiatok sa v literatúre spomínajú kostoly, a to najmä katolícky sv. Martina v gotickom slohu z roku 1350 s renesančnou vežou a atikou zo 17. storočia a evanjelický kostol z roku 1819.

Súčasný ev. kostol v Podhoranoch bol postavený v r. 1924 – 1926. Predošlý drevený podľa historických záznamov v roku 1806 (Ernst Hochberger) resp. 1819 (Samuel Weber). Predali ho do skanzenu v Martine. Bol v hroznom stave: rozbitý a vykradnutý! Historik Jozef Špirko predpokladá, že tento drevený kostol z r. 1819 postavili na základoch ešte staršieho kostola.

Okrem toho sa medzi kultúrnymi objektmi spomína aj rímskokatolícka Kaplnka Lurdskej Panny Márie.

Podhorany ležia na frekventovanej cyklistickej trase z Toporca do Vojnian a Zamaguria o celkovej dĺžke 60 kilometrov. Potočnú radovú zástavbu z 19. storočia tvoria murované domy so vstupnou drevenou sieňou na priečelí, sedlovými šindľovými strechami a dvakrát podlomeným štítom. Podstrešie využívajú ako skladový priestor. Okrem nich sa vyskytujú aj zrubové domy s komorou pri izbe na čelnej stene a s vchodom cez sieň z dvora. Zrubové omazané sypance majú voľne nasadené sedlové šindľové strechy. Na obvode obce sú rady zrubových stodôl.

Podhorany boli v roku 1778 nemecky hovoriaca obec, ale už v roku 1792 sa tu používal i slovenský jazyk, aj keď v menšine. Nemecké obyvateľstvo sa hlásilo k evanjelickému náboženstvu – naopak ich sluhovia, katolíci, tvorili jasnú menšinu. Náboženské zloženie obyvateľov v roku 1730 bolo nasledovné: 15 rímskokatolíkov, 2 gréckokatolíci, 268 evanjelikov. V roku 1778 sa počty zmenili takto: 62 r.kat., 4 gr.kat., 690 ev.a.v. Pomery sa pribúdajúcimi rokmi stabilizovali, ale počet evanjelikov stále rástol. Roku 1850 pribudlo v obci 8 Židov. O necelých 20 rokov sa objavili prví Rómovia, ktorí sa hlásili ku rímskokatolíkom. Objavovali sa tu postupne aj jednotliví remeselníci. Kováčom bol *Ján Simonis. Ján Demko, Ján Wawrinský a Martin Haberen* pôsobili ako obuvníci a *Martin Schütz* bol krajčírom. Ešte v roku 1832 tu vyvíjali svoju činnosť mlynári, spomína sa v literatúre, že ich bolo celkom 6. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia – zrejme pod vplyvom vysťahovalectva – došlo k značnému odlivu obyvateľstva. Nuž a tú ešte zhoršila prvá svetová vojna. Koncom 19. storočia sa Podhorany ocitli v zložitom období. Výrazne sa prejavila v celej obci chudoba, čiastočne to zapríčinil odchod tých bohatších do USA. Spor o pastviny pri Zelenom plese v roku 1847 a následné vyvlastňovanie pozemkov štátom, potrebných pre výstavbu železnice, boli ďalšími atakmi na ochudobňovanie obyvateľstva. Veľkou pohromou sa stal požiar v roku 1888.

V Podhoranoch pôsobil aj Lesný komposesorát, časť lesného majetku získali v rokoch 1860 – 1870 od pôvodných zemepánov *Hermana a Jána Hrhovských* za 30 000 zlatých. V roku 1893 Ján Hrhovský predal za 18 000 korún ďalší lesný majetok. V roku 1935 mal komposesorát 300 majiteľov a predsedali mu postupne *Michal Weis* (1934), *Ján Demko* (1935), *Ján Gally* (1936), *Jakub Demko* (1937), *Ján Simonides* (1938), *Ján Haberern* (1939). Po odsune Nemcov svoju činnosť ukončili.

Obec mala aj svoju vlastnú nemeckú ľudovú školu, ktorú postavili v rokoch 1872 – 1874. Renovovaná bola v roku 1937. Učiteľom v 20. rokoch bol *Emil Klein* z Mlynice. Existovalo tu mnoho iných spolkov a organizácií, mládež sa združovala v *Deutsche Dorfjugendgemeinschaft,* Obecný požiarny zbor – *Friewilliger Feuerwehrverein.* Všetky takéto a im podobné organizácie boli po skončení druhej svetovej vojny zrušené.

Obec bola oslobodená 26. januára 1945. Po známom odsune Nemcov sa sem prisťahovali Rusíni zo Šambronu a Jakubian. Napriek tomu sa však ešte v novembri 1945 v dedine nachádzalo 77 Nemcov, ktorí obývali 36 domov a dostali potvrdenia od okolitých miestnych národných výborov, že boli antifašisti. Po roku 1945 bolo národnostné zloženie v obci takéto: 99 Slovákov, 109 Rusínov, 86 Nemcov a 61 Rómov.

Obdobne, ako u ostatných miest a obcí Horného Spiša sa v Podhoranoch rýchlo šírila idea protestantizmu, nakoľko tu žila početná skupina Nemcov. Evanjelický cirkevný zbor v Podhoranoch bol založený v roku 1599. Zakladajúcim farárom sa stal *Ján Fulgencius,* ktorý pochádzal z Ľubice. Menovaný pôsobil najprv ako rektor a neskôr pomocný kazateľ v Spišskej Belej.

Od založenia cirkevného zboru pôsobil *Fulgencius* v Podhoranoch do roku 1614. Súčasne vykonával aj funkciu seniora *Popradského bratstva.* Ďalším farárom bol *Ondrej Günter.* Pri prenasledovaní evanjelikov emigroval do Saska. Jeho syn *Ondrej* sa narodil v Podhoranoch roku 1634 – bol to známy náboženský spisovateľ. Po ňom bol farárom *Tomáš Dreipfennig,* ktorý pochádzal zo Spišskej Belej, študoval v Bardejove pri rektorovi *Matejovi Vincenciovi.* Neskôr v štúdiu pokračoval sedem rokov v Nemecku. Po prechodnom pôsobení v Poľsku a Prusku, za účinnej pomoci *Martina Wagnera* z Bardejova, sa stal farárom v Podhoranoch v rokoch 1646 až 1651.

Cirkevný zbor po protireformácii nebol samostatným, neskôr sa stal fíliou a je ňou aj doteraz. Najprv existoval pri matkocirkvi v Toporci, po roku 1954 až dodnes patrí pod Slovenskú Ves.

Od roku 1912 duchovne zaopatroval Podhorany kňaz *Matej Schwartz* (nar. v roku 1887), farár v Toporci. Pred ukončením 2.svetovej vojny sa odsťahoval do Nemecka.

Po odsune Nemcov došlo samozrejme k veľkému poklesu evanjelických veriacich. Cirkevný zbor, ktorý v tom čase patril ako fília pod Toporec, mal len niekoľko duší. Po 2. svetovej vojne Toporec, spolu s Podhoranmi a s ďalšími troma cirkevnými zbormi, patrili k slovenskej Holumnici. Tam v tom čase pôsobil farár *Július Szepeši.* Po jeho odchode bol zbor administrovaný z Kežmarku, ale to sa onedlho zmenilo a v roku 1950 spolu s Holumnicou patrili k Spišskej Belej. Nakoniec sa stali od roku 1954 súčasťou cirkevného zboru v Slovenskej Vsi.

Počas druhej svetovej vojny mína poškodila strechu kostola postaveného v rokoch 1924 – 1926 a museli ju urýchlene opraviť. V roku 1947 sa tak stalo a celkový náklad bol 32 000 korún. Ďalšie drobné opravy prebiehali ešte aj v rokoch 1948 a 1968. Keď v Podhoranoch pôsobil slovenskoveský farár *Ľudovít Alth*, urobili aj oplotenie a zároveň odpredali riadne zdevastovaný drevený kostol (postavený roku 1819) za 54 000 korún do skanzenu v Martine. Peniaze už za pôsobenia farára *Jána Gdovina* použili na generálku svojho murovaného svätostánku. Takto upravený bol posvätený biskupom Východného

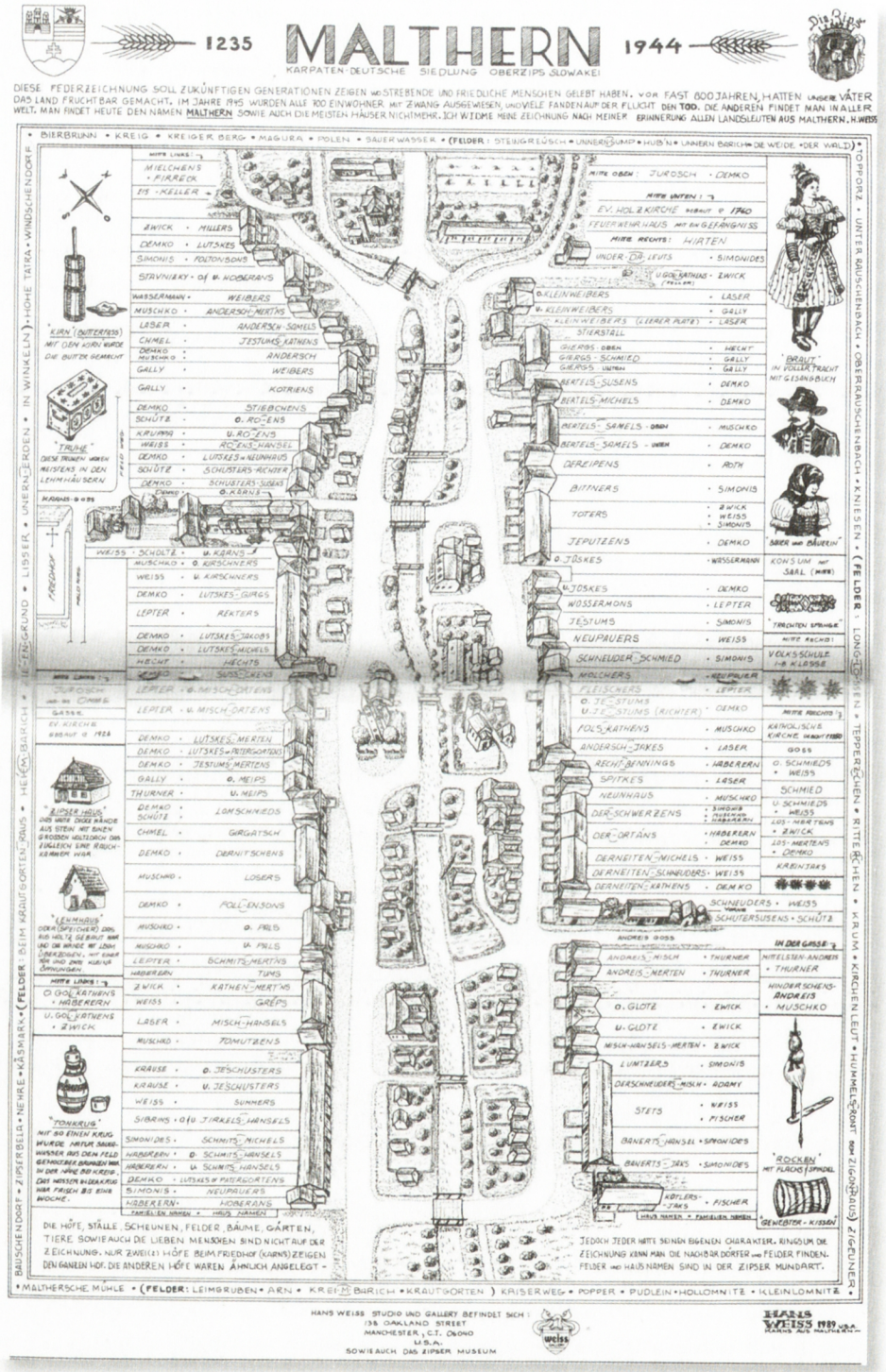

45. Mapa Podhorian – Malthernu v roku 1944

dištriktu *Júliusom Filom* v roku 1984. Ďalšie drobné opravy boli už realizované za činnosti farárky *Ľubice Sobanskej* – išlo o pokrytie veže medeným plechom, vonkajšie maľovanie fasády, opravu oplotenia a organu. Finančne tieto práce pokryli okrem domácich darcov v značnej miere bývalí obyvatelia Podhorian, žijúci teraz v Nemecku. Celú pomoc riadili *Jakob Zwick, Jakob Chmel a Hans Simonides.*

46. Simonides, Zwick a Chmel

Samozrejme, tak ako pri ostatných starších kostoloch, nasledovali ešte aj vnútorné drobné reparácie. Tie si robili veriaci sami. Jedna z posledných väčších akcií boli oslavy dňa 26. mája 1996 pri príležitosti 70. výročia posvätenia kostola. Na týchto oslavách sa okrem domácich veriacich zúčastnili aj zahraniční hostia, zastupujúci bývalých obyvateľov Podhorian. V literatúre som objavil jeden údaj, a možno je to posledný, že v roku 1991 sa v obci k evanjelickej cirkvi hlásilo už iba 17 obyvateľov.

Podľa dostupnej literatúry v Podhoranoch slúžili ako farári:

- 1954 – 1978 *Ľudovít Alth*,
- 1978 – 1980 *Ondrej Urban* – farár administrátor zo Sp. Belej,
- 1980 – 1990 *Ján Gdovin*,
- 1990 *Helena Benková* – farárka administrátorka z Kežmarku,
- 1990 – 1991 *František Lompart* – námestný farár,
- 1991 – 1993 *Ondrej Koč* – nám. kňaz, administrátor z Kežmarku,
- 1993 *Pavol Kušnír* – farár administrátor z Vysokých Tatier,
- 1993 – doteraz *Ľubica Sobanská*.

Evanjelické cirkevné zbory na Spiši (aj Podhorany) patrili od roku 1614 do Spišskej superintendencie až do roku 1734. Neskôr Podhorany podliehali spišskému Podkarpatskému seniorátu a boli filiálkou slovenského cirkevného zboru v Toporci. Od roku 1919 už patrili k Východnému dištriktu Podtatranského seniorátu, ale stále ako filiálka Toporca, a to až do konca druhej svetovej vojny. Po nej patrili do Východného dištriktu, Tatranského seniorátu, v cirkevnom zbore Holumnica, potom boli administrované z Kežmarku a Spišskej Belej, nakoniec od roku 1954 patrili ako diaspora ku cirkevnému zboru Slovenská Ves, kde dnes tvoria filiálku.

Príslušníci evanjelickej cirkvi si podľa vtedajších platných zákonov v roku 1819 postavili mimo obce drevený kostol s pôdorysom gréckeho kríža a barokovým interiérom. Posvätili ho na tretí svätodušný sviatok. Vraj stál na mieste pôvodného.

V roku 1919 po návrate z južného Manchestra v USA sa rodáci Podhorian z radov evanjelikov rozhodli vystavať nový kamenný svätostánok. Toto rozhodnutie padlo po zistení, že ich starý drevený je v zlom fyzickom stave a svojou kapacitou už ďaleko nevyhovuje zvýšenému počtu veriacich v tejto cirkvi. Pre výstavbu bolo potrebné uskutočniť zbierku. Zúčastnilo sa jej 102 darcov z Podhorian, 46 z Toporca, 7 z Bu-

47. Podhorany – oltárny obraz – Ježiš v Emauzách

šoviec, 4 zo Sörkút, 3 z Malej Lomnice a 1 zo Sublechnice. Neznámy počet darcov bol aj z Holumnice. Spolu sa zozbieralo 921 dolárov a 95 centov.

Kostol začali stavať v strede obce v roku 1924, kde pôvodne stál hostinec. Výstavba trvala 2 roky a jeho kapacita bola 500 osôb. Zo starého dreveného bol prevezený luster a organ. Pôdorys je v tvare kríža a architektonicky patrí do kategórie neogotiky. Organ pochádza z dielne *Schlag&SöhneSchweidnitz* s opusovým číslom 228 a ôsmimi registrami. Oltárny obraz predstavuje Ježiša Krista s emauzskými učeníkmi.

Krstiteľnica bola darovaná, nevieme od koho. Kostol posvätil biskup *Jur Janoška (1856 – 1930)* z Liptovského Mikuláša na tretí sviatok svätodušný v roku 1926. V tom istom roku boli odliate aj oba zvony – veľký a malý. Kostol prešiel neskôr aj rekonštrukciou, poslednou v rokoch 1995 – 1996.

Rakúsy – klasicistický evanjelický kostol z roku 1797

Môj prvý kontakt s touto obcou prebiehal v spoločnosti našich detí, za vtipkovania nášho žoviálneho starého otca. Boli totiž vo veku, kedy uverili, že budeme potrebovať pasy, ak sa vyberieme z Mlynčekov do Rakús. Mlynčeky sa viackrát stali oddychovým miestom, kde sme trávili voľný čas v našom podnikovom chatovom zariadení. Spomínam si na jednu z prvých ciest na trase Rakúsy – Mlynčeky, keď sme sa vracali z Belianskych Tatier. Ešte krátka prehliadka v tom čase opusteného zariadenia v Kežmarských Žľaboch, a už prichádzal autobus. Na jeho karosérii, ale aj sedadlách bolo vidieť, že zub času a mládež z neďalekej osady toto dielo vytvorili. Na prvej zastávke – Rómska osada – sa zaplnilo každé jedno voľné miesto, mnohí stáli aj medzi sedadlami a bolo po akejkoľvek romantike i pohode. Na ďalšej zastávke sme už boli doma. Pasy, samozrejme, neboli potrebné.

O obci

Veru ani v duchu mi vtedy nenapadlo, že o ich evanjelickom kostole budem raz písať! Človek mieni a Pán Boh mení, platilo to vždy a aj teraz.

Rakúsy patria do Popradskej kotliny a skoro z každej strany ich obkolesujú hory. Prekrásny výhľad je najmä na východnú časť Vysokých Tatier, vyniká belianska časť. Smerom na východ je radosť pozrieť sa na Spišskú Maguru a Levočské vrchy. Keď turistovi praje pekné počasie, niet nad krásny pohľad na Lomnický, Kežmarský a na šikmo stúpajúci Slavkovský štít. Z Belianskych Tatier dominuje svojou majestátnosťou Bujačí vrch. Obec leží pri potoku Krivodol, západne od Spišskej Belej a severozápadne od Kežmarku. Hoci sa spomína už v roku 1288, na jej území, kde teraz žijú dnešní obyvatelia, boli ľudia už v období eneolitu i v dobe rímskej, o čom svedčia archeologické nálezy. Rakúsy sa nachádzajú v nadmorskej výške 680 m.

Obec sa skladá z dvoch častí: zo samotnej dediny a z rómskej osady, vzdialenej od nej 2 kilometre. Pasienky, ako ich súčasť, sa tiahnu pozdĺž Čiernej vody dolinou Siedmych prameňov cez Rakúsky Chrbát a Rakúsku Poľanu, až po spomínaný Bujačí vrch. Tak nie sme my predsa niekde v Rakúsku?

Obec bola založená na území, ktoré daroval uhorský kráľ Belo IV. Pochádzal z arpádovského rodu. Darovanie sa uskutočnilo v roku 1293 kráľovskému *servientovi Leonardovi.* Podľa Wikipédie kráľovský servient = kráľovský služobník, alebo služobník kráľa. Vyvinuli sa z pôvodných vojakov a služobníkov panovníka. Ich postavenie riešila *Zlatá bula Ondreja II. z roku 1222.* Koncom 13. storočia ich považovali za šľachticov. Obec po prvýkrát spomínajú v roku 1288 pod menom *Rokus.*

Neskoršie názvy obce boli: 1289 – *Rakus*, 1294 – *Rukuz*, 1329 – *Rägws*, *Raguz*, 1786 – *Rakusy*, 1920 – *Rakus*, 1927 – *Rakúsy, Rakus, Rákusz* (maďarsky), *Roks* (nemecky).

Zakladateľmi obce boli Nemci, ktorí po príchode na terajšie územie museli vyklčovať dubový les. V roku 1294 ju kúpil Kežmarčan *Henc,* neskôr sa stala poddanskou obcou Kežmarku. Začiatkom 19. storočia patrila niekoľkým šľachtickým rodinám. V roku 1848 sa obyvatelia Rakús vymanili spod ich rúk a zemského pána Kežmarku.

Erb obce, ktorý máme možnosť vidieť na začiatku kapitoly, predstavuje červené srdce umiestnené na bielom striebornom štíte a z neho vyrastajú štyri dubové listy, na vrchu je žltý žaluď. Autorom erbu je Dr. Ivan Chalupecký z Levoče.

Aj napriek existencii osady, ktorá miestami pôsobí negatívne na obec ako celok, je vhodné sa pozrieť na pozitíva. Od roku 2003 tu vychádza kultúrny mesačník pod názvom *Spektrum 2003,* vydáva ho kultúrna komisia pri obecnom zastupiteľstve. V ňom nielen informuje obyvateľov obce o dianí v oblasti kultúry, športu a činnosti samosprávy, ale aj mapuje spoločenský život jej obyvateľov, a to je najviac cenné. V posledných rokoch vyvíja záslužnú činnosť občianske združenie *Komunita – miesto pre každého.* V jej náplni je starostlivosť o Rómov, ktorých tak zapája do rôznych kultúrnych a športových akcií. Okrem toho sa zriadil v osade sociálny klub so stálou pracovníčkou pre poradenstvo a iné pomocné aktivity ich obyvateľov.

48. Bystrík Václav – starosta obce Rakúsy

Starosta hovorí o súčasnosti a budúcnosti obce

Súčasnú situáciu obce charakterizuje najmä silný demografický rozvoj a s tým súvisiace potreby dopĺňania všetkých druhov infraštruktúry. Ročný prírastok obyvateľstva sa pohybuje v rozpätí 65 – 90 obyvateľov, počet narodených detí je 80 – 100. Týmto nárastom sa jednak alarmujúco zvyšuje hustota obyvateľstva – v obci je päťnásobne vyššia ako je priemer okresu Kežmarok, ktorý v súčasnosti predstavuje 84 obyv./km^2, jednak sa nepriaznivo mení štruktúra obyvateľstva. Výrazne stúpa podiel ekonomicky pasívnych obyvateľov s nízkym stupňom sociálneho a právneho vedomia, bez dostatočnej motivácie k vzdelaniu, s nízkou zamestnateľnosťou, podmienenou chýbajúcou kvalifikáciou, ktorá by umožňovala umiestnenie na trhu práce. Táto skutočnosť sa rozhodujúcim spôsobom podieľa na vysokej nezamestnanosti, ktorá sa u rómskeho obyvateľstva pohybuje na úrovni 98 %.

Obec je kompletne vybavená inžinierskymi sieťami vrátane ČOV a kanalizácie. Samospráva v súčasnosti orientuje investičné zámery a projekty v obci na dopĺňanie infraštruktúry najmä v miestnej časti osada, v ktorej okrem plynu sú rovnako prítomné všetky inžinierske siete. Je tam zrekonštruovaná budova školy, budova CVČ a Komunitné centrum, ktoré v súčasnosti prechádza rekonštrukciou a po rozšírení bude jeho súčasťou aj stredisko osobnej hygieny s práčovňou. Budujeme tam cintorín a zberné miesto, v pláne je výstavba ďalšej budovy školy aj s príslušnými účelovými stavbami. Posilňujeme tým sebestačnosť tejto časti obce, vzdialenej od pôvodného osídlenia cca 1,8 km na sever. Cieľom tohto snaženia je zachovať pôvodný kultúrny a urbanistický charakter obce v jej jadre a zabrániť násilné-

mu miešaniu dvoch skupín obyvateľstva s odlišnou kultúrou a úplne odlišným životným štýlom. Vyžaduje si to na jednej strane nedostatočný stupeň občianskej zrelosti oboch skupín obyvateľstva, ale aj objektívna potreba autonómie na oboch stranách. Čo je totiž pre jednu stranu obvyklé a prirodzené, to druhú stranu dráždi a provokuje, a opačne. Moderný a propagovaný pojem integrácie sociálne a ekonomicky zaostalého obyvateľstva tu neprichádza do úvahy, lebo 22% majoritného obyvateľstva z celkového počtu 2 740 obyvateľov objektívne nedokáže vtlačiť svoj životný štýl 78% Rómov. Napriek všetkým uvedeným aktivitám a úsiliu súčasného manažmentu obce jej budúcnosť je rozhodujúcim spôsobom závislá od jej riadenia, od zodpovednosti, resp. nezodpovednosti samosprávy v ďalšom období, pretože aj obce, v minulosti krajšie a bohatšie ako je naša, sú dnes vinou nezodpovedných samospráv v zanedbanom a žalostnom stave.

Pre návštevníkov našej obce môžu byť zaujímavé napr. dva kostoly – evanjelický a rímskokatolícky, každý s vlastným príbehom a históriou, statkársky dom zo 17. storočia s pôvodnými pivnicami a priestormi prízemia, ale aj krásna príroda v podhorí Vysokých Tatier. Za zmienku a obhliadku možno stojí aj rómska osada a jej model fungovania. Obec je okrem riadnej cestnej siete dostupná aj prostredníctvom spojenia cyklotrasami zo Spišskej Belej a Mlynčekov. Evanjelický kostol, ktorý je v súčasnosti využívaný len príležitostne, je možné využívať pre potreby rímskokatolíckej farnosti, ktorá o to prejavila záujem. Konkrétna forma tohto využívania je predmetom rokovania zástupcov miestnej r.kat cirkvi a zástupcov ECAV v Kežmarku.

Historické pamiatky

Obec má niekoľko historických objektov. Na prvom mieste spomeniem *klasicistickú kúriu* z polovice 19. storočia. Je to budova bývalej evanjelickej fary a teraz v nej sídli materská škola. Má obdĺžnikový pôdorys, miestnosti sú zasklené kláštornými a pruskými klenbami.

Ďalšou pamiatkou je *Rímskokatolícky kostol sv. Martina* z roku 1883 v pseudogotickom štýle. Postavili ho vedľa pôvodného kostola, ktorý bol už veľmi schátralý. Tento bol vybudovaný v roku 1307. V roku 1928 prekryli kostolnú vežu novým plechom. Kostol sv. Martina je jednoloďová stavba s polygonálnym uzáverom, predstavanou vežou a zvonicou, v lodi s pruskými klenbami. Kostol bol posvätený v 2. polovici 19. storočia. Socha dreveného sv. Martina na koni je dielom ľudového rezbára *Ludwika Korkoša.*

Obyvatelia

Prvé údaje o obyvateľoch a ich štruktúrach podľa vierovyznania sa datujú do roku 1700. Ako sa dozvedáme, už vtedy sa tu objavili ľudia rôznych náboženstiev. Nakoľko nastala početná imigrácia z Nemecka, postupne evanjelici tvorili väčšinu. V tomto období tu žilo 69 katolíkov a 162 spoluobčanov z evanjelickej komunity. Tento stav spôsobil to, že v katolíckej cirkvi neudržali vlastného kňaza a dokonca v roku 1705 zrušili aj katolícku faru. Neskôr v roku 1680 sa zvýšil počet katolíckych veriacich na 143, evanjelici si však svoje prvenstvo udržali a ich počet bol 390. Ale celkový nárast obyvateľstva sa nedostavil. Vraj na príčine bol v rokoch 1710 – 1711 ničivý mor tak v Rakúsoch, ako aj Kežmarku, o tom

píše historička Nora Baráthová. V Rakúsoch mor obišiel len dve rodiny a zachránili sa iba 7 obyvatelia. Logicky nasledoval mohutný dosídľovací proces.

V rokoch 1870 – 1910 sa zvýšil príliv slovenských obyvateľov. Štruktúra sa teda menila a z obce sa stala národnostne zmiešaná dedina. Do tejto zmenenej štruktúry sa zapísali aj dve židovské rodiny, ktoré sa zaoberali obchodom jatočných zvierat. Išlo o *Polákovcov a Bergsmanovcov.* Najväčší príliv obyvateľov do Rakús sa prejavil v rokoch 1865 – 1936. Zo Ždiaru prišlo 21, z Lendaku 8 a z Poľska 6 rodín.

Po 700-ročnom pobyte Nemcov na Spiši, teda po druhej svetovej vojne, sa skončila imigrácia ľudí do Rakús. Nastala však nová etapa osídľovania, a to prísunom rómskeho etnika. Toto spôsobilo, že obec má vysokú nezamestnanosť.

Okrem spisovného jazyka sa tu úspešne dohovoríte goralčinou, spišským nárečím, ale prevláda rómčina. Podľa vierovyznania sa situácia radikálne zmenila v prospech katolíkov, ku evanjelikom sa dnes hlásia dve rodiny.

Evanjelická cirkev

Cirkevný zbor v obci patrí pod Kežmarok. Jeho vznik sa datuje do 16. storočia a neskôr v 18. storočí dočasne zanikol. V roku 1893 sa osamostatnil a začlenil sa do Podtatranského seniorátu. Na prechodnú dobu potom bol zaradený, a to v rokoch 1939 – 1945, do zväzku Nemeckej evanjelickej cirkvi. Po odsune Nemcov samostatný cirkevný zbor zanikol.

49. Rakúsy – evanjelický kostol

Základný kameň kostola položili 20. apríla 1797 a dokončený bol 2. decembra 1797 za pomoci cirkevného zboru v Kežmarku. Ako stavebný materiál použili kameň a tehlu. Kostol je klasicistický, jednoloďový s polkruhovým uzáverom. Vežu pristavili o 100 rokov, bola 28,5 metra vysoká a 15. augusta v roku 1897 ju posvätili. Bočné fasády sú hladké so skosenými hranami, strecha je sedlová. Jej dĺžka je 19, šírka 11 a výška 5,5 metra. Vo veži sú umiestnené 3 zvony s hmotnosťou 696 kg, 368 kg a 69 kg.

Interiér kostola je jednoduchý. Oltár pseudoklasicistický, s obrazom Ježiša v Getsemanskej záhrade od kežmarského maliara *Viktora Kissa* z roku 1923. Aj podľa štúdie jeho signatúry je zrejmé, že autor si za predlohu zvolil dielo Heinricha Hofmanna (*Hofmann után Kiss Viktor, Kézsmárk, 1923*).

Okolo kazateľne sú znázornené postavy evanjelistov a uprostred Ježiš Kristus. V stene kostola je vsadená mramorová tabuľa ako spomienka na obete prvej svetovej vojny. Z vybavenosti sa zachovali bohoslužobné nádoby a dva strieborné svietniky.

Vzácny, zatiaľ nefunkčný historicky organ pochádza z dielne *Jozefa Kolbayho* a bol postavený v roku 1882. Má spolu 8 registrov. Interiér kostola dotvára 37 lavíc.

Prvým evanjelickým farárom bol v rokoch 1550 – 1552 *Peter Prätorius,* posledným zase *Albert Fiffek* (1930 – 1945). Celkove tu vykonávalo farársku činnosť 19 kňazov.

Okrem prvého spomínaného a nakoniec i posledného farára pôsobil v Rakúsoch ešte títo:

- 1552 *Peter Scholtz*, senior,
- 1559 – 1624 *Peter Prätorius ml.*,
- 1623 – ? *Ján Pillemann*,
- 1624 – 1625/35?) *Gregorius Arelt*,
- do 1631 *Valentin Hancke*,
- po 1631 *Filip Haase*,
- do 1635 *Bartolomej Wachsmann – (Waxmann)*,
- 1635 *Samuel Solkovius*,
- 1630 – 1640 *Jan Lazari*,
- 1644 – ? *Joachim Rinovius*,
- 1660 – 1673 *Georgius Weisz*,
- do 1689 *Pavel Grosz*,
- 1702 – 1705 *Samuel Sartorius*,
- 1706 *Joannes Fromann*,
- 1893 – 1903 *Áron Czipott*,
- 1903 – 1916 *Michal Holko*,
- pred 1924 po 1930 (?) *Adam Galgon*.

Počas obdobia protireformácie boli evanjelici silno potláčaní, ba dokonca na prelome 17. a 18. storočia evanjelický zbor úplne zanikol. Po vydaní Tolerančného patentu v roku 1781 sa evanjelici opäť

50. Rakúsy – nápis na vstupe do kostola o 100 ročnom jubileu posvätenia kostola

51. Rakúsy – signatúra oltárneho obrazu

52. Rakúsy – pamätná tabuľa

53. Rakúsy – organ

hlásili k slovu, aktivizovali svoju činnosť. Nemali samostatný cirkevný zbor, ale pôsobili ako filiálka Kežmarku. Osamostatniť sa im podarilo až o 100 rokov. V tomto období si postavili veriaci svoju školu (dnes dom č. 133).

Po odsune nemeckého obyvateľstva kostol nebol využívaný a začal chátrať. V roku 2000 sa cirkevný zbor v Kežmarku z iniciatívy pána *Andreja Vaverčáka* rozhodol, že ho zrekonštruuje. Najprv ho odvodnili, následne vykonali vonkajšiu a vnútornú omietku a vymaľovali. Ďalej sa uskutočnila nová elektroinštalácia. Interiér doplnili o jeden kruhový luster, ktorého autorom je *Ján Scholcz*. Takto zrekonštruovaný kostol sa stal ozdobou Rakús. Pravda, starostlivosť o opustený kostol je oveľa náročnejšia ako o živý. Dnes je jasné, že bude potrebné v krátkej dobe vymeniť drevenú podlahu, ktorá je už v dosť zlom stave, zhnitá, bude si žiadať kompletnú výmenu. Eternitový povrch strechy je potrebné komplexne nahradiť modernou krytinou. Postarší organ si už žiada generálnu opravu.

A sme na konci kapitoly o obci Rakúsy, o existencii evanjelického zboru, príchode i odchode budovateľov evanjelického cirkevného zboru a jeho kostolov. Z tohto stručného nahliadnutia do pohnutých dejín sa ukázalo, že všetko môže vstať z popola, pozviechať sa a ožiť! Nenachádzame tu dosť príkladov, ktoré sú nasledovania hodné? Požiarom a časom zničený kostol dostal svojho murovaného nasledovníka a ľudia dokázali, že to ide. Neopustili svoju obec, cirkev ani kostol. Žiaľ, tento rakúsky stratil to najcennejšie – veriacich. Dúfam, že *opustený kostol* toto prídavné meno nebude mať dlho.

Stráne pod Tatrami – toleračný kostol z roku 1802

Jedna z možností, ako sa do tejto podtatranskej obce dostať, je vydať sa do Kežmarku od Spišskej Belej. Pred kruhovým objazdom smerom do centra mesta sa na pravej strane objaví – aj keď skrytá – železničná stanica. Tesne predtým je potrebné dobre sledovať smerovú tabuľu označujúcu návestie, že ak mierime do Strání pod Tatrami, treba odbočiť doprava. Ešte necelých 5 kilometrov autom a sme na mieste. Dnes sa nám objaví už vynovená obec, ktorá svoj dátum narodenia má zapísaný na rok 1438. V tom čase bola majerom mesta Kežmarok. Asi najviac vystihneme, ak povieme, že leží na juhovýchodnom úpätí Vysokých Tatier. Malý, miestami dosť bystrý potok, zvaný *Stránsky,* je súčasťou dediny a niekedy jej robí problémy. Jeho územie zasahuje okrajom do TANAP-u v nadmorskej výške 680 – 795 m.

Aj sem – do síce malej, ale predsa len atraktívnej dedinky – imigrovali Nemci. Zo začiatku sa zoberali poľnohospodárskou výrobou, neskôr pribúdali želiari, ale to sa už písalo 16. storočie. Išlo v úzkom slova zmysle o dedinskú chudobu, ktorá slúžila panstvu a nevlastnila žiaden majetok. Pri poslednom sčítaní obyvateľstva mala obec 1 147 ľudí. Poloha na pokraji TANAP-u jej dáva reálne šance nasmerovať obyvateľov do rezortu turizmu.

Západne od obce sa nachádzajú dve prírodné rezervácie. Prvá, pod názvom *Kút* o výmere 11,22 ha, bola vyhlásená v roku 1991, a druhá nesie meno *Slavkovský potok* s rovnakým dátumom vzniku. Žije v ňom kosatec sibírsky.

Krátky exkurz do histórie obce

Ako plynul čas, menili sa aj názvy obce. Od roku 1438 sa dedina postupne volala *Vorwerk, Forberg, Forbek,* a znova *Forberg.* Ale potom v roku 1863 sa už jej meno písalo v nemeckom jazyku – *Vorberg.* O 100 rokov sa vrátilo k názvu *Forberg.* Aj maďarizácia zanechala svoju stopu – *Tátraalja,* rok 1907. Rok 1920 priniesol zase nové pomenovanie *Folwark – Vorwerk,* ale v 1927 z toho už boli *Folvarky,* alebo aj starý názov *Forberg.* Po druhej svetovej vojne sa častá obmena názvu obce skončila. A odvtedy sa na začiatku dediny objavuje informačná tabuľa v slovenskom jazyku *Stráne pod Tatrami.*

Medzi slobodným kráľovským mestom Kežmarok a obcou Stráne pod Tatrami boli, mierne definované, komplikované vzťahy. Ich predstavitelia boli miestami navzájom znevievaví, lebo jeden druhého potreboval. Mesto malo záujem o produkty poľnohospodárskej výroby z obce a jej občania zase na strane druhej mali možnosť svoje deti posielať do škôl v meste. V princípe sa tu prejavovala akási skrytá vzájomná neľúbosť medzi vedúcim postavením mesta a odkázanou pozíciou iba podriadenej dediny. Tento

motív koexistencie oboch sa prejavil aj v nadpise knihy o meste Kežmarok, kde sa písalo na strane 27: *Kesmark, die (un)geliebte Vaterstadt – Kežmarok (ne)milované rodné mesto.*

Stráňanci si v roku 1748 dali urobiť vlastný erb ako prejav samostatnosti. Hlavným objektom na ňom bolo jahňa, ktoré prednou pokrčenou nohou drží kríž. Pod erbom bol text: *SIGULUM VOBERGEN 1748.* Živili sa prevažne poľnohospodárskou výrobou, k tomu dostali na samom začiatku od mesta do vlastníctva pozemky. Bolo ich celkom 12 väčších, ale tie sa postupom času zmenšovali delením medzi deti. Počet obyvateľov sa tiež postupom času menil a s nimi aj počty domov. Tak sa zo štatistík dozvedáme, že v roku 1870 bolo v obci 49 domov a v nich žilo 369 obyvateľov. V roku 1930 mali Stráne 330 obyvateľov, ale iba 26 boli Slováci, teda 8,7%. Z toho bolo 138 mladých ľudí a detí, čo z celkového počtu predstavovalo celkom slušné percento 47,5%. A tak dedinu nazývali aj mladou a zdravou obcou. Objavili sa aj 6 Rómovia, ktorí bývali v rôzne poskladaných kolibách, asi 1 kilometer vzdialených od obce. Ich počet však z roka na rok rástol, už v roku 1850 sa zvýšil na 63.

A ešte niekoľko čísiel o obyvateľstve a jeho zložení v 18. a 19. storočí:

rok	obyvateľov celkom	rímskokatolíkov	evanjelikov	Rómov
1730	255	25	230	0
1751	218	19	199	0
1803	325	37	288	0
1816	332	39	293	0
1832	400	51	349	0
1850	357	40	254	63

V štatistike z tohto obdobia sa dozvedáme, že z verejných objektov boli v dedine tieto: evanjelický kostol s farou, katolícky kostol, jednotriedna škola s bytom, materská škola, obchod s potravinami so spoločenskými priestormi a kolkárňou, hasičská zbrojnica. Okrem toho sa uvádza, že v tom čase mala obec 57 obytných domov. Teraz má 2 083 obyvateľov, čo je výrazný nárast, ktorý, samozrejme, spôsobil príliv Rómov, dnes tvoria 52 % z celkového počtu obyvateľstva. Obec leží v nadmorskej výške 700 m.

Evanjelická cirkev a jej kostol

Začnem nezvyčajne s kostolom a nie s cirkevným zborom. Malá dedinka s približne 300 obyvateľmi má dva kostoly. Vysvetlenie, prečo je tomu tak, je jednoduché – stále tu prebiehal boj medzi katolíkmi a evanjelikmi, presnejšie povedané – a to platilo nielen pre túto dedinu – medzi reformáciou a protireformáciou. Starý kostol z 13. storočia, postavený v starogotickom štýle, bol posvätený na počesť sv. Martina. V 15. storočí ho prestavali a zároveň pristavili aj presbytérium. 17. storočie prinieslo opäť zmenu v štýle neskoršej renesancie. Vo veži však ostali ešte staré fresky – sgrafity. Zvony boli vyrobené v roku 1716. V tomto kostole pôsobili spoločne obe cirkvi, ba niektoré obdobia iba jedna, ktorá

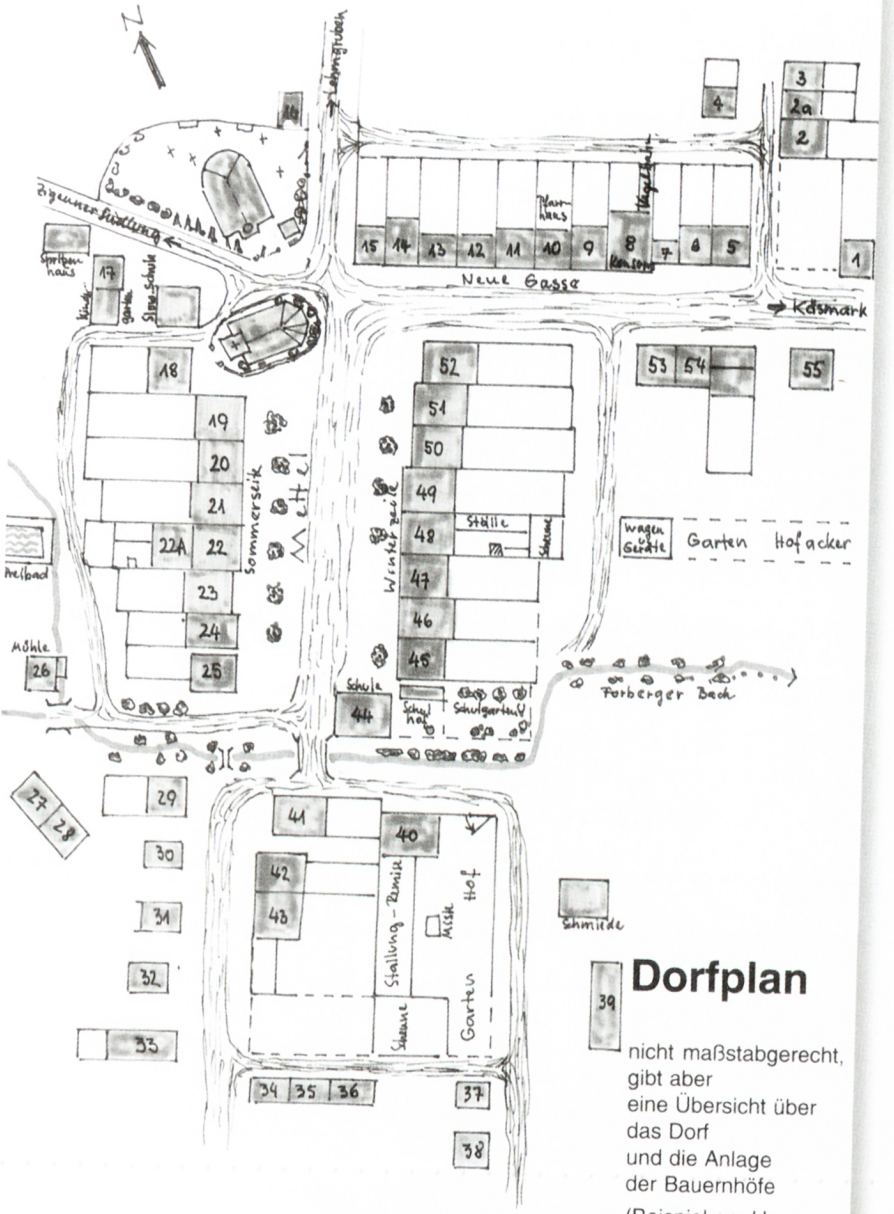

58 Forberg - damals und heute

54. Stráne pod Tatrami – mapa obce

55. Stráne pod Tatrami – ev. kostol

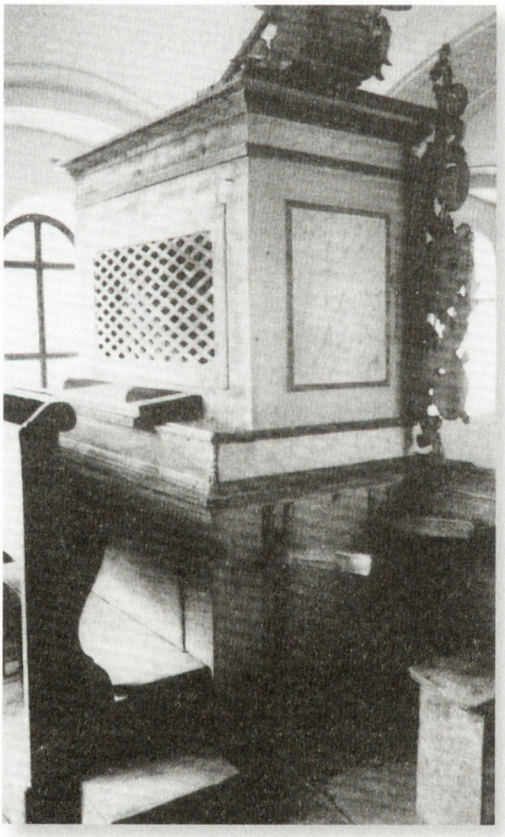

56. Stráne pod Tatrami – organ v ev. kostole

bola tzv. víťazná. Po reformácii patril kostol evanjelikom a po protireformácii sa vrátil do rúk katolíkom. Počas reformácie sa samozrejme konali evanjelické služby Božie v nemeckom jazyku a také boli aj spevníky. To sa dialo tak v kežmarskom evanjelickom kostole, ako aj v Stráňach pod Tatrami. V období protireformácie boli prepustení nemecký evanjelickí farári a kostol so všetkými cirkevnými objektmi prevzali katolíci. Stránski veriaci tak museli chodiť na bohoslužby do Kežmarku.

V roku 1681 Krajinský snem v Soproni prijal zákon, podľa ktorého si evanjelici mohli opäť stavať svoje kostoly (podľa §26 tohto zákona sa to však týkalo iba vybraných miest s rôznymi obmedzeniami). Na Hornom Spiši tými vybranými boli Kežmarok, Levoča, Toporec a Batizovce. Evanjelici zo Stráni patrili v tomto období k matkocirkvi Kežmarok a tam chodili na bohoslužby. Tento stav trval sto rokov a až po prijatí Tolerančného patentu z roku 1781 si konečne mohli postaviť svoj kostol aj v Stráňach pod Tatrami. Na druhý vianočný sviatok roku 1802 tak mohol evanjelický farár *Christian Genersich* z Kežmarku vykonať vysviacku nového kostola. O tomto akte návštevníkov informuje vo vnútri pamätná tabuľa: *Mit gnädigster Erlaubnis Ihro K.K.M. Franz des II. ist dieses Gotteshaus von der ev. Gemeinde zu Forberg A.B.1802 errichtet und den 26ten Dec. Feyerlich eingeweiht worden.– S milostivým súhlasom Jeho veličenstva Františka II. bol tento kostol miestnej evanjelickej cirkvi v Stráňach pod Tatrami postavený v roku 1802 a dňa 26. decembra slávnostne posvätený.*

Kostol je postavený v klasicistickom štýle ako jednoloďová stavba. Oltár je barokový a pochádza z druhej polovice

57. Stráne pod Tatrami – veľký zvon z r. 1922

18. storočia. Pozostáva z dvoch stĺpov – pilastrov. V prostriedku je obraz ukrižovaného Ježiša, nad ním obraz Svätej Trojice. Kazateľnica je tiež barokoková z prvej tretiny 18. storočia. Keď došlo k renovácii kostola v roku 1922, postavila sa už vymurovaná zvonica a nahradila tak drevenú. Vo zvonici sú tri zvony, oproti pôvodnému jednému. Najstarší – ľavý pochádza z roku 1828, stredný – veľký z roku 1922 a nakoniec pravý, tzv. umieračik, tiež z roku 1922 – bol darom z Ameriky. Organ patrí medzi historické nástroje. Mechy boli vtedy ovládané dvoma pákami. Podporu na renováciu dostal cirkevný zbor od krajanov z Ameriky.

Od roku 1873 cirkevný zbor mal už vlastného farára aj faru. Do roku 1939 patril ako filia ku cirkevnému zboru Kežmarok, počas druhej svetovej vojny zase k zväzku Nemeckej cirkvi. Do vzniku prvej svetovej vojny bol v Stráňach farár *Jakub Schweitzer* – ale ešte pred ním bol od roku 1573 *Thriberius Lazar.*

Od roku 1914 tu pôsobili títo farári:

- Od roku 1914 *Alexander Reich* – časom bolo miesto farára v cirkevnom zbore neobsadené a preto ho zastupoval farár z Rakús,
- od roku 1924 *Dr. Paul Wodila* – neskôr sa stal ministrom pre nemecké školstvo,
- od roku 1930 *Franz Prechtl,*
- 1940 – 1945 *Wilhelm Wiebauer.*

Po vyhostení Nemcov v rokoch 1945/1946 začal kostol pomaly chátrať. Nik sa o neho totiž nestaral. Opäť patril pod Kežmarok, ktorého zbor sa v roku 1983 snažil kostol opraviť, rekonštruovať. Nakoľko finančná pomoc od štátu neprichádzala a odmietnutý bol aj predaj, tak sa bývalí evanjelici, žijúci teraz v nemeckom Gärtringene, rozhodli finančne podporiť túto rekonštrukciu. Čiastočne získali domáci zdroje aj z predaja fary. Podpora zo zahraničia predstavovala sumu 6 000 DM. Tieto finančné injekcie umožnili práce ukončiť, a tak posvätenie opraveného kostola bolo 6. septembra 1987. Čestnými hosťami boli bývali obyvatelia Strání, kázal kežmarský farár *Jozef Benka.* Toho času v tomto kostole bývajú bohoslužby 6-krát do roka. Je v pomerne dobrom technickom stave a – až na menšie opravy – prevádzkyschopný. V interiéri by mali urobiť nové maľby stien, opraviť strechu kostola a aj organ by už potreboval renováciu.

Teraz opúšťame menšiu dedinku pod Tatrami s krásnym výhľadom na končiare majestátnych Vysokých Tatier. Ak sa zmieňujem o malej dedinke, tak to podľa toho, čo ste práve prečítali, nie je už celkom pravda. Rómska komunita nielenže rázne opravila čísla o počte obyvateľov, ale dodala obci aj prídavné meno rómska. Takéto premeny, ktoré nastali po odsune Nemcov, vidíme skoro vo všetkých sídlach Horného Spiša. O Stráňach sme sa dozvedeli mnohé peripetie, ktoré ich postihovali počas jej dosť dlhej exis-

ka. Ale nakoniec evanjelici zo Spišskej Belej vybudovali menší kostol. Veľký podiel na tomto počine mal farár zo Spišskej Belej *Samuel Weber*. 25. augusta 1881 totiž posvätil pozemok pre výstavbu kostola.

Po krátkej obhliadke priestoru kúpeľov konečne otvárame dvere kostola. Poďme a pozrime si teda ďalší zo série *opustených kostolov*. Zamýšľame sa, či aj tomuto kostolu patrí prídavné meno *opustený?* O tom ale až po usadení sa do lavíc a vypočutí si výkladu prítomného pána farára. Najprv si prečítajme nápis na stene kostola v maďarskom jazyku:

Weber Samu (1835 – 1908) a buzgó lelkipásztor a kápolna megalapítása körül 1893-tól az 1906 évi aug.22.én történt beszentelésig kifejlett lelkes és fáradhatattlan tevékenységnek emlékére.

Slovenský preklad: *Samuel Weber (1835 – 1908) – na pamiatku oduševnenej a neúnavnej činnosti horlivého farára, vynaloženej na postavenie tejto kaplnky okolo roku 1893 až do jej vysviacky 22. augusta 1906.*

Podľa plánov, ktoré schválilo zborové presbyterstvo v roku 1905, sa kostolík postavil v neorománskom štýle. Vysviacka sa uskutočnila 21. augusta 1906 a vykonal ju biskup *Pavol Zelenka* z potiského dištriktu. Do II. svetovej vojny sa tu konali pravidelné bohoslužby, ale po jej skončení a odchode nemeckého obyvateľstva boli skôr príležitostné a začal sa prejavovať aj zub času. Veľké opravy však potrebné neboli. Dvakrát – a to v roku 1986 a neskôr v 1997 – sa opravovalo, čo bolo potrebné. Teraz sa bohoslužby konajú každú 1. nedeľu v mesiacoch máj – október o 16,30 hod.

58. Tatranská Kotlina – ev. kostol

Keď sme už pri tejto téme, zastavme sa a hľadajme dôvod, prečo stále píšeme o kostolíku. Iste ste si všimli, že nehovoríme o kostole, ale o jeho zdrobneline. Napriek tomu, že je rozmerovo menší, využíva sa na jemu stanovené účely. Nie je to kaplnka, ale kostol. Všetko ostatné sa v ňom nachádza iba minimalizované.

Stavbu financovali vtedajší evanjelici zo Spišskej Belej. Vo fonde, ktorý si pre tento účel zriadili, bol k 31.12.1904 uložený obnos 1642.– vtedajších Kr. Okrem toho na jeho výstavbu prispeli aj *knieža Hohenlohe* sumou 2600.– Kr., *cirkevný zbor Spišská Belá* 900.– + 1800.– Kr., *Gustav Adolf Werk* 800.– Kr., *Imrich Ivánka* 400.– Kr., *ženský spolok evanjelickej cirkvi* 100.– Kr. Zvon na kostol venoval v roku 1905 *Imrich Ivánka*. Doba výstavby trvala necelý

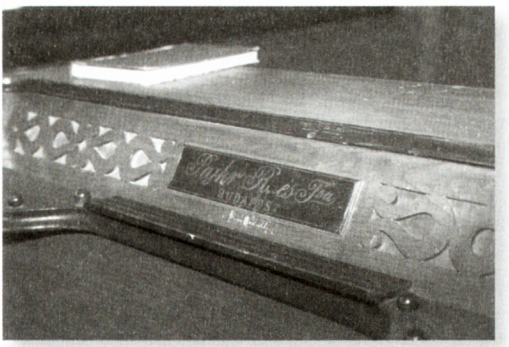

59. Tatranská Kotlina – organ v ev. kostole

rok. Pri posviacke bol kazateľom sám iniciátor jeho výstavby, zborový farár zo Spišskej Belej.

Toto meno sa tu často spomína, o ňom sa už aj v mnohých kapitolách čo-to napísalo. Kto to teda *Samuel Weber* bol? Narodil sa v popradskej garbiarskej a roľníckej rodine 26. marca 1835. Jeho otec bol dlhodobým richtárom. Študoval na gymnáziách v Kežmarku a Levoči, teológiu absolvoval na Dištriktuálnom teologickom inštitúte v Prešove. Doplnkové vzdelanie získal v Jene. Od 3. novembra 1861, celých 48 rokov, bol farárom v Spišskej Belej. V tomto meste vykonával aj mnohé iné funkcie a bol činný na cirkevnom, verejnom i spoločenskom poli. Stál na čele Spišského evanjelického farárskeho spolku a do roku 1876 viedol seniorát XIII spišských miest. Založil ženský a mládežnícky spolok, beliansky spevokol, pričinil sa aj o vznik tabakovej fabriky. Získal si povesť prvotriedneho historika Spiša a známa bola jeho kazateľská činnosť. Obdivoval a často aj navštevoval naše veľhory Vysoké Tatry. Prežil veľmi plodný život tak v duchovnom, ako aj na verejnom a historickom poli. Až do konca života zostal skromným a milým človekom. Bohaté informácie o Weberovi nám poskytol *Ing. Vladimír II. Klein.* Ale nielen tieto. Mnoho cenných zdrojov sme získali o ňom aj v súvislosti s kostolíkom v Tatranskej Kotline.

Prvú opravu kostolíka v spomínanom roku 1986 začal cirkevný zbor Vysoké Tatry, administrovaný štrbským farárom *Branislavom Matejkom.* Do opravy investovali 161-tis. Kčs. V tom čase žila v Tatranskej Kotline iba jedna evanjelička. Posviacku opravy vykonal 19. júla 1987 generálny biskup *Ján Michalko,* na slávnosti sa zúčastnilo 15 kňazov a 500 veriacich. Cirkevný zbor v Spišskej Belej sa na základe celozborového konventu stal od 20. mája 1997 matkocirkvou tohoto kostolíka. Ten sa nakoniec postaral o prísun ďalších finančných zdrojov, z nich opravili strechu a inštalovali nerezový kríž na vežu kostolíka. Posviacku opravy vykonal senior Tatranského seniorátu *Branislav Matejka* za účasti farárov *Pavla Kušníra* a *Dušana Orčíka.*

V nedeľu 27. augusta 2006 sa v kostolíku udiala milá slávnosť pri príležitosti 100. výročia jeho posviacky a uvedenia zborových funkcionárov. Slovom Božím poslúžil senior Tatranského seniorátu *Ján Matis* a prítomní boli aj farári *Martin Fečko, Ľubica Sobanská, Branislav Matejka* a *Ján Pavlovič.* Účastníci týchto osláv si pripomenuli – aj keď krátku, ale predsa len bohatú – históriu malého evanjelického kostolíka v peknom kútiku Belianskych Tatier. Počas návštevy a prehliadky interiéru kostola sme si pozorne vypočuli výklad, ktorý pútavo predniesol pán farár *Martin Fečko.* Tak malý a toľkú duševnú podporu poskytuje nielen miestnym evanjelikom, ale aj návštevníkom, ktorí sem prichádzajú zlepšiť si zdravie.

Teda skúsme sa teraz vrátiť na úvod kapitoly a zamyslieť sa – patrí tomuto kostolíku prídavné meno *opustený?* De jure asi áno, ale de facto – nepatrí. On slúži, slovo Božie

spolu s liečebnými procedúrami po skončení vyprevádzajú ľudí domov obohatených o obe stránky pobytu. V štatistike som sa dočítal, že kostol je v pomerne dobrom stave. Môžeme potvrdiť. Nikto však nevyrieši problém veriacich, akosi sa nám vytrácajú. Ale už blízkosť väčšieho liečebného domu plní jednu zo základných podmienok jeho opodstatnenosti. Aj ten jeden veriaci, ktorý si v nedeľu počas svojho trojtýždenného liečebného pobytu zaslúži dostať i duševnú terapiu, je za túto možnosť vďačný. Nemyslime vždy iba na peniaze, tie sú a isto budú potrebné, hľadajme cestu, ako problém riešiť. Napadá mi však jedna myšlienka z mojich študentských čias.

Na vysokej škole je študent naklonený využiť možnosť nechodiť do objemných ául na prednášky a radšej si trochu pospí. Mali sme jeden taký predmet, na ktorý mnoho študentov nerado chodilo. Každý však vedel, že profesor pri skúške patrične zohľadní neúčasť „kolegu" – tak nás oslovoval. Iste rozumiete, čo znamenalo *patrične.* Študent však má bohatý repertoár nápadov, aby ho niečo podobné nepostihlo, tak sme raz či dva razy cez semester na prednášku prišli. Stalo sa to aj mne – no a pointa je tu.

V lavici som sedel sám a profesor ma oslovil:

– *Pán kolega, ak spoločnosť tvoria tri prítomné osoby, vtedy možno aj prednášať.*

Nesmelo som namietal: – *Ale my sme tu iba dvaja.*

– *Nie, nie, pán kolega, sme traja, vy, ja a nad nami Pán Boh.*

Nasledovala dvojhodinová prednáška a ja som počúval. Teraz v kostole som si uvedomil, že v spoločenstve Pána Boha je nás vždy dosť. Tento kostolík slúži tým, ktorí prídu, a preto ho nepovažujme za celkom *opustený!*

Toporec – evanjelický artikulárny kostol

Národná kultúrna pamiatka – kostol – súp.č. 36, č. ÚPZF 993

Obec Toporec leží v centre krásnej prírody Horného Spiša a kto neverí, nech si urobí túru z Toporeckého do Magurského sedla. Iba tak spozná krajinu okolo Spišskej Magury. Odporúčam začať v Magurskom sedle a pohodlne pokračovať stále dole kopcom, až sa ocitneme v samotnom Toporci. Niekoľkokrát sme si túto trasu prešli a boli s nami aj naše vnúčence. Cestou nás udivovali obrovské lopúchy na jednej i druhej strane spevnenej štrkovej vozovky. Urobili sme fotografie z našich vnúčat, ktoré si z nich tie najväčšie odtrhli a použili ako slnečníky. Ale nás a naše foťáky viac zamestnávali panoramatické výhľady na jednu i druhú stranu hrebeňa Spišskej Magury. V diaľke sa vytŕčali skaly Pieninskej vrchoviny, uchvacujúco pôsobili aj zábery do južných rozsiahlych dolín. Krásne pohľady a híkania celej skupinky nemali konca-kraja. Ich hlasitosť vzrástla, keď niektoré z nich odbočilo medzi kríky a zbadali nesmierne množstvo malých, sladkých čiernych bobuliek. Hurá, prekrikovali sa navzájom a čupiac plnili si nimi ústa, až mali jazyky a tváre zafarbené na fialovo. Sú to čučoriedky, my im v Šariši hovoríme borovky, a tak čas, ktorý nám udávala smerovka na Magurskom sedle, sa natiahol o viac ako hodinu. Iba keď bruška boli nasýtené a niečo z toho skončilo aj v kanvičkách, aby večer babka urobila „mňam" borovkový puding, naše putovanie mohlo pokračovať.

Spomienky na vzdialenú domovinu

Táto spomienka na jednu z našich častejších špacírok medzi oboma sedlami mi pripomenula knihu autora *Hansa Kobialku Erinnerung an eine ferne Heimat (Spomienka na vzdialenú domovinu).* Bol a stále je veľký propagátor tejto krásnej krajiny, ktorú hrdo nazval svojou. Narodil sa v Toporci 14. júla 1926. Po absolvovaní základnej školy navštevoval nemecké evanjelické gymnázium v Kežmarku, maturoval už vo vojnovom období v Bratislave. V auguste roku 1947 vycestoval ku svojej matke, ktorá žila v Nemecku v meste Kiedrich/Rheingau. Tam získal vzdelanie na vysokej škole pedagogickej. Mal veľmi aktívny život, ktorý zakončil pred odchodom do penzie v roku 1989 ako riaditeľ školy pre dospelých v meste Idar – Oberstein. Bol dvakrát ženatý. Prvá manželka zomrela v roku 1992 a s druhou žil v kúpeľnom meste Bad Bergzabern. Mal tri deti. Často navštevoval svoje rodisko v Toporci. Bol spoluzakladateľom a neskôr aktívnym redaktorom ročenky *Karpatenjahrbuch,* ktorá vychádza od roku 1950. Veľmi sa snažil o to, aby sa Slovensko stalo členom mierovej Európy. Tento sen sa stal skutočnosťou, na ktorej má svoj podiel aj Hans Kobialka.

V tom čase GPS-ky ešte neboli na svete, ale aj tak Kobialka majstrovsky zvládol s úplnou presnosťou, ako cudzí návštevník môže ľahko trafiť tam, kam ho propagátor chce nalákať. Ako hraničné orientačné body uvádza mesto Kežmarok, centrum Horného Spiša, rieku Poprad a na severe hranicu s Poľskom. Jednou z možností prístupu do Toporca je, ak odbočíme z hlavnej cesty Kežmarok – Podolínec naľavo. Oproti vedie cesta do dnešných Ihlian cez Holumnicu a Jurské. Z Toporca nás delí od Červeného Kláštora necelých 15 kilometrov. Ľudia z ďalekých krajín, ktorí však Toporec a jeho okolie z minulosti poznajú, spomínajú ho tiež ako „zastrčené hniezdo". Teda skutočné *hniezdo* – také, kam sa každý, kto sa tu narodil, rád vracia. Pán Kobialka priznal, že pre neho je Toporec jeho hniezdom a ním zostane až do smrti.

60. PhDr. Jozef Potanko – starosta obce Toporec

Čo hovorí o obci jej starosta

Som tu už 20 rokov starostom a veľa si pamätám. Obec v období porevolučnom prešla istým vývojom a premenami. Jednak v oblasti investičnej, sociálnej a kultúrnej. V investičnej sme vybudovali kanalizáciu, plynofikáciu, rekonštrukciu miestnych komunikácií, výstavbu chodníkov, námestia, rekonštrukciu kultúrneho domu a podarilo sa vybaviť financie na štátnu cestu III/5416, ktorá je spojnicou so Zamagurím. Z eurofondov sme zrekonštruovali ZŠ, hasičskú zbrojnicu, vybudovali sme protipovodňové záchyty v intraviláne a extraviláne obce. V oblasti sociálnej pomáhame prostredníctvom terénnych sociálnych pracovníkov menej prispôsobivým občanom pri rôznych vybavovaniach na úradoch. Spolupracujeme so ZŠ, ŠZŠ. Niektoré veci sú zachytené aj v knihe o Toporci, ktorú sme vydali v roku 1997 pri príležitosti 700. výročia obce a je aj v elektronickej podobe na našej internetovej stránke www.toporec.sk. K opustenému kostolu vám veľa toho nepoviem, lebo to je problematika evanjelického cirkevného zboru a asi by neboli spokojní s tým, že ja v mojom mene píšem o tejto inštitúcii. Snáď len toľko, že kostol bol opravovaný v rokoch 1997 – 1999 za finančnej pomoci aj zo zbierok v Nemecku. Opustený je preto, že v obci nie sú občania evanjelického vierovyznania..

V tomto roku začneme s výstavbou domu smútku a komunitného centra v rómskej osade. Tak ako iné obce a mestá, máme veľa nezamestnaných, asi 25 % občanov, ale rómski občania sú vynaliezaví a rozbehli sa za prácou do sveta. Pracujú, resp. využívajú sociálny systém v Anglicku, Írsku, Fínsku, Portugalsku, Španielsku a tiež mimo Európu, a to v Kanade. Odišlo z obce viac ako 300 obyvateľov.

Obec Toporec

Leží na južnom úpätí Spišskej Magury a dnes sa rozprestiera v 6-kilometrovom údolí. Nedávno upravená cesta, pokrytá čistým, čiernou farbou svietiacim asfaltom, je dnes najkratším spojením riek Poprad a Dunajec. Celou cestou nás očaruje pekná príroda, na tachometri auta sa viac ako 40-kilometrová rýchlosť neobjaví. Veď aj oči sa rady nabažia okolitej krajiny. Toporec je potočnou radovou dedinou, domy svoje štíty nasmerovali ku ceste. Potok, ktorý cestu sprevádza svojou čírou žblnkajúcou vodou, dal dedine aj meno

– volá sa *Topor.* Územne patrí do okresu Kežmarok. Obec svojím chotárom susedí s obcami Podhorany, Vojňany, Slovenská Ves, Veľká Lesná, Veľký Lipník, Vyšné Ružbachy, Podolínec a Holumnica. Celý chotár má nadmorskú výšku 600 – 750 m.

Názov obce sa stáročiami menil. Pôvodne sa písal ako *Topperz* (tiež *Toperz),* neskôr sa prispôsobil maďarskému pomenovaniu *Topporcz.* Od roku 1919 sa udomácnil slovenský názov *Toporec,* ktorý počas pobytu početného nemeckého obyvateľstva sa menil na *Topportz.*

Prvá zmienka o pobyte obyvateľov v týchto končinách sa datuje do 400 rokov pred Kristom. Prvými osídlencami boli skupiny Keltov, striedali sa na celom území Slovenska. *Rudolf Zimmermann* v roku 1288 zaznamenal aj názov obce *Thopritz.* Prvý raz sa spomína v listine Spišskej Kapituly v roku 1297. V tomto roku existovali dva Toporce: Starý Toporec – *Antiqua Toprich* a Nový Toporec – *Nova Toprich.* Je dokázané, že po napadnutí tejto oblasti mongolskými hordami v roku 1241 sa tu objavil aj názov *Alttopperz.* Mongoli túto krajinu dosť zruinovali, a preto sa toto miesto nazvalo *Pustatina,* dnešný *Pustovec – Schonwald.* Na starých mapách sa objavilo aj meno *Wüste Kirch – Pustý kostol.* Mongolov viedol vnuk *Džingischána Batü Chan.*

Toporec v Hornom Spiši je z veľkej časti úzko spätý so šľachtickou rodinou *Görgeyovcov,* ktorá tu bývala až do roku 1945. Maďarský kráľ Béla IV. daroval Görgeyovcom v roku 1256 územie medzi riekou Poprad, Tatrami a vrcholom Simina v Levočských vrchoch za zásluhy v bojoch proti Mongolom a za pomoc pri kolonizácii Spiša nemeckými hosťami. Následne potom aj na iných miestach získal tento šľachtický rod do daru od Bélu IV. napríklad *Repáše* a od kráľa Ladislava IV. v roku 1278 dedinu Hrhov. Po roku 1256 boli mnohé spišské mestá a dediny obnovené. *Topperz (tiež Neu-Topperz)* sa po prvýkrát spomína v roku 1288 ako *Thopricz* a v roku 1297 ako *Nova Toprich.* Táto nová dedina sa nachádza v širokom údolí tri kilometre severne od *Toporčíka.* Rozvinutej šľachtickej rodine patrili postupne aj iné okolité dediny, ako boli *Holumnica, Lomnička, Podhorany, Vojňany, Slovenská Ves, Bušovce, Rakúsy* a rad ďalších blízkych i vzdialených miest a obcí.

Toporec od dôb pôsobenia spomínaných šľachtických rodov získal aj erb. Hlavnou postavou na ňom je osoba v modrom hornom štíte, ktorá v ruke drží s koreňmi vytrhnutý dub. Drží ho šikmo pred svojimi prsiami, stojí na troch kopcoch a na hlave má veniec z dubového lístia. Ozdoby sú na ľavej strane – striebornej farby a vpravo – zlato-modrej.

Pokiaľ sa týka Görgeyho šľachtického rodu, hneď po reformácii v roku 1521 prestúpili na evanjelickú vieru. Táto rodina potom intenzívne pomáhala evanjelickému cirkevnému zboru v Toporci, veľkou oporou mu boli najmä v období protireformácie. Najviac sa angažovali najmä tri generácie tohto rodu z toporeckej línie, a to *Elias* (1618 –1677), *Johann* (1639 –1714) a *Georg* (1674 –1735), ktorí boli zapísaní a ocenení aj v cirkevnej kronike Toporca.

Rozvoj obce a evanjelickej cirkvi

Pred Toporcom a jeho predstaviteľmi stála dôležitá úloha, ktorou sa malo obyvateľstvu predstaviť, aký je stav a zloženie obce. Tak sa dňa 31. decembra 1869 pod vedením katolíckeho učiteľa *Romualda Burhardta* uskutočnilo sčítanie obyvateľov.

Na základe toho bolo dohodnuté, že v okruhu každej domácnosti sa stanovili normy, kto má aké možnosti vlastniť pôdu a za akým účelom. K tomuto dátumu bolo v obci celkom 165 domácností s približne 1 300 obyvateľmi. Podľa toho, čím sa zapodievali, išlo jednoznačne o dedinu s prevažujúcou poľnohospodárskou výrobou. Podnikali tu štyri realitné spoločnosti z Görgeyovského rodu. Na základe uvedeného sčítania bolo obyvateľstvo podľa náboženského vierovyznania zložené takto:

Domácnosti (rodiny)	**náboženské príslušenstvo**			**celkom**
	evanjelici	**katolíci**	**židia**	
rodina Görgey	4	–	–	4
roľníci + prenajímatelia	74	11	–	85
domáci	3	10	–	13
nádenníci	13	25	–	38
pastieri	–	5	–	5
remeselníci	8	3	–	11
cigáni	–	1	–	1
hostinskí	–	–	4	4
farár + učiteľ	2	2	–	4
celkom domácnosti	**104**	**57**	**4**	**165**

Remeselníkov v obci v tom čase zastupovali: kočiš *(Winczler, Kanya)*, tesár, stolár *(Kožliak, Gaborczik)*, mlynár *(Horváth Mihaly, Zwick)*, krajčír *(Slachtovsky, Tluk/Horvath)*, čižmár *(Makovitsch/Hentschel)*, zámočník *(Lauff Jakob)*, kováč *(Kubina)*.

Zaujímavosťou sa stala udalosť, keď sa z Rumunska do dediny prisťahovala prvá 14-členná cigánska rodina menom Matyas Pompa. Stalo sa to v roku 1870. Cigánske rodiny mali dynamický vývoj v pôrodnosti detí. V roku 1945 ich bolo v Toporci už 150 a v 1976 sa stav zvýšil dokonca na 700. Hostince a obchody mali v rukách Židia, prišli sem z neďalekej pálenice. Hovorí sa, že tu vyrábali aj vynikajúci syr.

V roku 1937 postihol obec rozsiahly požiar. Domy boli stavané z dreva a aj slamené strechy veľmi rýchlo umožnili rozšírenie ohňa, ktorému pomohol i silný vietor. Z histórie sa dozvedáme, že požiare boli ešte aj v rokoch 1705 a 1864, ale rozsahom menšie. Najväčší prepukol 17. septembra 1937 a napadol viac ako polovicu sedliackych domov (okolo 40), ktoré zhoreli do tla. Silný vietor dul z juhu obce. Oheň vznikol v domoch číslo 23/24, hasenia sa zúčastnilo 31 hasičských zborov z celého okolia. Požiar dostali pod kontrolu až k večeru, o strechy prišlo celkom 400 ľudí.

Cirkevný zbor aj s veľkou podporou šľachtického rodu Görgeyovcov sa úspešne rozvíjal a nadobúdal z roka na rok väčší počet členov. Na rozvoj obce mal veľký vplyv nárast počtu evanjelikov, ktorí prišli z Nemecka. Aj podiel slovenskej národnosti sa v obci sa menil. Takto teda vyzeral vývoj:

rok	obyvatelia	evanjelici	Nemci percentá
1787	911	696	76%
1828	1 177	885	75%
1870	1 300	961	74%
1919	754	404	54%
1921	714	381	53%
1940	934	334	35%
1947	19		

Pokles obyvateľov v roku 1919 nastal migráciou do USA, a to tak Nemcov, ako aj Slovákov. Rok 1947 bol poznačený odchodom Nemcov na základe Benešových dekrétov.

Podľa sčítania v roku 2010 bolo v obci celkom 1 839 obyvateľov, z toho 919 mužov a 920 žien. Dnes je obec dobre vybudovaná aj pokiaľ sa týka občianskej a technickej vybavenosti. Spomeniem najmä tieto objekty: predajňa potravín, predajňa nepotravinárskeho tovaru, zdravotné ambulancie pre dospelých, futbalové ihrisko, pošta, knižnica, materská škôlka, základná škola. Obec je pripojená na vodovod a plynovod.

História toporeckého kostola

Toporec mal tri kostoly, dva z nich postihli požiare, ako o tom ešte bude zmienka. Ten prvý je z obdobia rokov 1303 až 1326, bol ranogotický. Hneď od začiatku reformácie sa obyvatelia Toporca prihlásili k novovznikajúcej kresťanskej cirkvi – *Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania – ECAV.* Toto nové učenie sa rýchlo rozšírilo aj do Horného Uhorska. Toporec sa ako jeden z prvých pripojil k reformačnému hnutiu, na čom mal veľký podiel už viackrát spomínaný šľachtický rod *Görgeyovcov.* Prijímal učenie Martina Luthera a šíril ho po celom okolí. Vtedy sa písal rok 1530, ktorý je zároveň aj rokom vzniku cirkevného zboru. Iba krátkych 13 rokov potreboval, aby sa celá obec pripojila k reformácii skutkami. Už vtedy si totiž vyslúžila pomenovanie – *luteránsky Toporec.* Nasledovali konkrétne kroky jeden za druhým a v roku 1538 si prizvali ako kazateľa *Georga Leudischera,* ktorý v rokoch 1531 – 1542 pôsobil v Kežmarku. Volali ho „vandrujúci farár" alebo „apoštol re-

61. Toporec – evanjelický kostol

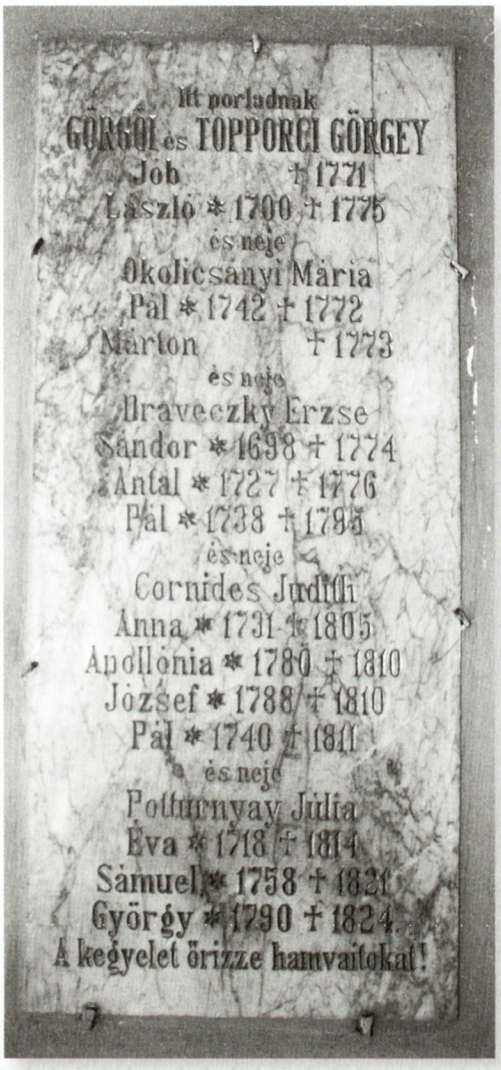

62. Tabuľa Gorgeyovcov

formácie". Jeden z prvých pokrstených v tejto cirkvi bol v roku 1545 *Christoph Görgey*. Šírenie nových myšlienok malo na celom Spiši veľmi rýchly a dynamický priebeh.

V Toporci v roku 1670 vznikla prvá nemecká evanjelická škola. Išlo o ľudovú školu pri fare. Keďže v tom čase tu bola prevaha obyvateľov nemeckej národnosti, kázne a výučba sa riadili touto materinskou rečou prisťahovalcov. Pozitívom bolo to, že medzi katolíkmi a evanjelikmi nebolo žiadnej nenávisti, a ak sa časom niečo negatívne objavilo, tak to boli ataky z vonkajška. V rokoch 1550 až 1673 obe cirkvi v mieri a porozumení k bohoslužobnému životu využívali jeden spoločný kostol, ktorý bol majetkom piaristov z Podolínca. Potom patril tento kostol raz do rúk katolíkov (1698 – 1705) a v období rokov 1705 – 1710 do rúk protestantov.

Za panovania kráľa Rudolfa II. sa evanjelici stali obeťou politiky protireformácie (1576 – 1608). Učiteľov, kňazov a hodnostárov evanjelickej cirkvi verejne vyhlásili za kacírov a mnohých aj upálili. Už v roku 1527 sa prvou obeťou stali farár *Nikolai* a učiteľ *Gregori*. Okrem iných príkorí odobrali evanjelikom na Hornom Uhorsku 888 kostolov, z nich sa po skončení tohto temného obdobia vrátilo iba 50.

V polovici 17. storočia zasiahol blesk vežu kostola v Toporci. Následne kostol ľahol popolom a zvony sa roztavili. Táto živelná pohroma a skoro storočné utláčanie sa prejavilo v dočasnom oslabení a postavení evanjelickej cirkvi na Spiši aj v Toporci. V tomto období striktne dávali na vedomie, kto o čom a kedy rozhoduje, podľa zásady *Cuius regio, eius religio* – teda kto má moc, ten určuje aj náboženstvo! Ale nič netrvá večne, a preto aj v Toporci nastali zmeny k lepšiemu.

Za nositeľov myšlienok reformácie sa v literatúre uvádzajú:

- *Elias Görgey* – dušou i telom neochvejný protestant a dobrodinec pre vlastný kostol,
- *Johann I.* – syn Eliasa – pôsobiaci v mnohých funkciách a mestách, sa stal veľkým propagátorom aj výstavby evanjelického kostola v Toporci,

Georg Görgey – syn Johanna I. – podporoval evanjelický Toporec, sám daroval pozemok pre stavbu prvého dreveného artikulárneho kostola.

Tejto trojici rodu Görgeyvcov môžu ďakovať Toporčania za pokojný a úspešný vývoj pri výstavbe vlastného kostola.

V Spišskej župe sa na základe zákonov (artikúl) Šopronského snemu z roku 1681 rozhodlo, že okrem slobodných miest Kežmarok a Levoča na vybudovanie artikulárnych kostolov dajú súhlas aj pre Toporec a Batizovce. Bez pochybností mali na to veľký vplyv toporeckí šľachtici. Rozhodli sa pre jednoduchý drevený variant. V roku 1705 kostol podľahol požiaru a následne s podporou *Ladislava Görgeyho* v roku 1732 postavili nový. Tak sa Toporec stal matkocirkvou pre okolité obce a kostol slúžil aj im. Farárom v tom čase bol *Michael Fischer*.

V roku 1763 za panovania Márie Terezie bol schválený projekt pre výstavbu kamenného kostola. 15. mája 1767 bol položený základný kameň a v roku 1770 veriaci v Toporci mohli posvätiť kamenný evanjelický kostol s pôdorysom kríža. Stalo sa tak „*am Dreifaltigkeitstage (Trinititatis), am Sonntag nach Pfingsten.*" T. j. „*na pamiatku Svätej Trojice, v nedeľu po Svätodušných sviatkoch*" za veľkej účasti nielen miestnych veriacich, ale aj veriacich zo širokého okolia. Akt posvätenia učinil senior *Ján Gašpar Raisz – Reisz (Caspar Reiss)*. O dva roky neskôr potom pribudla vedľa kostola aj fara.

A teraz nazrime do interiéru síce opusteného, ale veľmi dobre rekonštruovaného a udržiavaného kostola. Radíme ho medzi barokovo-klasicistické z rokov 1770 – 1780. Interiér tvorí barokový oltár s kazateľnicou a jedinečné zdobené chóry s biblickými výjavmi, zachytávajúcimi dejiny spásy.

63. Toporec – oltár, kazateľnica a krsteľnica v evanjelickom kostole

64. Toporec – maľby zobrazujúce biblické texty z Novej Zmluvy

65. Toporec – Jonáš a veľká ryba – Podľa Matúša XII. kap. verš 40

Zvony boli odliate v nemeckom Bochume. Prvý dopravili vlakom do Krakova a odtiaľ ho na voze doviezli do Toporca. Vo vtedajšej mene za jeden zvon zaplatili 164 guldenov. Tento zvon stihli aj osadiť a poslúžil tak k 100. výročiu posvätenia kostola (12. júna 1870). V Levoči kúpili oltárny obraz v zlatom ráme od známeho maliara *Theodora Boemma* za 243 guldenov.

Oltár, chór, kazateľnicu a organ vymaľoval *Adolf G. Weisz* z Kežmarku. Na celú prípravu osláv tohto výročia veľké úsilie vynaložil miestny farár *Michael Szalagyi*, pôvodným menom *Lauf*. Bol rodákom z Toporca a narodil sa 9. decembra 1825. V kostole sa nachádza krypta rodiny *Görgey*. Hodiny na veži vyrobili a namontovali odborníci z nemeckého mesta Ulm. Za zmienku stojí latinsky nápis s rímskymi číslicami – Anno 1870:

IVBILO VI LEGIS FVNDATA ECCLESIA MATER

Blahoželám sile zákona, ktorá umožnila vzniku matkocirkvi

Už pri vstupe do kostola má bežný návštevník možnosť cez fotodokumentáciu nahliadnuť do rozsiahlej prestavby a rekonštrukcie kostola. Tá sa udiala s citeľnou finančnou podporou nemeckej marky od ochotných darcov pochádzajúcich z Toporca, z ich bývalej domoviny.

Prvá nemecká evanjelická škola v Toporci vznikla v roku 1670. V roku 1818 bola vybudovaná evanjelická škola v areáli artikulárneho kostola a fary. V tomto roku bol na tejto škole učiteľom *Matthias Klein*. Okrem povinností vyplývajúcich zo zmluvy so školou vykonával aj funkciu organistu a kurátora. V obci bol veľmi obľúbený, a tak tam zotrval 21 rokov. Mimo iného pracovali viacerí učitelia aj pre obec. Vykonávali funkcie notára, knihovníka, účtovníkov, a niektorí sa stali dokonca aj starostami. Ich nadriadeným, nakoľko išlo o cirkevnú školu, bol miestny farár, ale aj farský inšpektor (dozorca cirkevného zboru).

Podľa dostupnej literatúry v obci na škole sa vystriedali títo učitelia:

- 1816 *Jakob Greb*,
- 1818 – 1830 *Mattias Klein*,
- 1839 – 1850 *J. Matthern*,
- 1850 – 1856 *Robert Lux*,
- 1856 – 1864 *Joseph Bohus*,
- 1864 – 1871 *Wolf/Schütz*,
- 1882 – 1883 *Michael Scholcz*.

V roku 1815 mal cirkevný zbor takéto zloženie:

- Toporec 696 duší,
- Podhorany 863 duší,
- Holumnica 723 duší,
- Výborná 335 duší,
- Slovenská Ves 167 duší,
- Vojňany 167 duší.

Spolu s menšími filiálkami a diasporami mala celá matkocirkev v tom čase 3 662 duší, čo je 10-násobok dnešného počtu v cirkevnom zbore Slovenská Ves, včítane Toporca. V roku 1815 patrilo sem 8 fílií – *Maldur* (Podhorany), *Holomnicz* (Holumnica), *Buszocz* (Bušovce), *Bierbrunn* (Výborná), *Windschendorf* (Slovenská Ves), *Kreig* (Vojňany), *Sub-Lechnitz* (Lechnica), *Oberschwaben* (Červený Kláštor), spolu 3 735 duší.

V rokoch 1857 – 1865 nastala v Toporci veľká bieda, ktorá prinútila jej obyvateľov k vysťahovalectvu do Ameriky. Historici hovoria o drastickom poklese evanjelikov, veď v roku 1891 bolo podľa náboženského vierovyznania 5 327 evanjelikov, 383 katolíkov a 45 židov.

A teraz k jednotlivým farárom. Zoznam nie je kompletný, lebo ani v dostupnej literatúre či kronikách sa mnohé archiválie nezachytili najmä pre pohnuté protireformačné obdobie.

Od roku 1538 sa v cirkevnom zbore Toporec vystriedalo viacero farárov. Tu sú tí, ktorých sa podarilo zistiť:

- 1538 – 1543 (v evanjelickej encyklopédii Slovenska je uvedené: 1542 – 1543) *Georg Leudischer*,
- 1596 – 1600 *Martin Wachsmann*,
- 1627 *Michael Pulszky*,
- 1635 *Berchtold (Bartolomej) Wachsmann*,
- 1636 *Eliáš Lány*,
- 1645 *Georgius Doleschovicenus*,
- 1671 *Vencel Ritzmann*,
- 1682 – 1697? *Michael Fischer*,
- 1689 *Michael Fischer ml.*,
- 1703 – 1705 *Kristof Plochius (Plechius)*,
- 1705 – 1711 *Jonas Coledamus*,
- 1711 – 1733 *Georgius Doleviczenyi*,
- 1733 *Georg Gabrielis*,
- 1733 –1739 *Johann Severini*,
- 1739 – 1749 *Georg Regis*,
- 1753 *Eliáš Kubinyi*,
- 1760 *Samuel Fabriczy*,
- 1761 – 1766 *Johann Deck*,
- 1766 – 1783 *Johann Gaspar Reisz*,
- 1784 – 1817 *Martin Lehotzky (Lehocky)*,
- 1794 – ? *Ján Kristián Fischer*,
- 1817 – 1818 *Matej Liptay*,
- 1818 – 1820 *Daniel Halbschuh-Iranyi*,
- 1820 – ? *Matthias Klein*,
- 1854 – 1889 *Michael Lauf-Szalagyi*,
- 1890 – 1905 *Theodor Liptak*,
- 1906 – 1912 *Gustav Posch*,
- 1913 – 1944/1945 *Matthias Schwartz*.

Farár Matthias Schwartz bol posledným, ktorý viedol cirkevný zbor v Toporci. Spolu s rodinou ako prvý opustil svoju obec i domovinu a odišiel do Nemecka. Takto konali tí, ktorí sa dobrovoľne rozhodli uniknúť pred Červenou armádou. Poslednými evanjelikmi, ktorí dobrovoľne odišli do Nemecka, boli rodiny *Kuchtová a Bobáková* (Johann Bobák v roku 1972). Nedobrovoľný odchod, ktorý prebiehal na základe Benešových dekrétov, sa konkrétne v Toporci začal ako prvý na území Slovenska, a to dňa 21. januára 1945. Samotný Toporec bol oslobodený 27. januára 1945.

Smutné lúčenie sa s domovinou sprevádzala aj príroda. Napadlo veľa snehu a priemerne denné teploty padali až pod hranicu mínus 26 stupňov Celzia. Z údajov v literatúre o tomto odchode som sa dočítal, že odsun naplnil celkom 56 vozov, prekrytých plachtou. Rozlúčka so slovenskými spoluobčanmi bola veľmi dojímavá, lebo

spolunažívali po celý čas priateľsky. Niekoľko starších nemeckých obyvateľov však do transportu nezaradili. Zlomené srdcia a ronenie sĺz odprevádzali tých, čo museli odísť. Postupne sa ku odsunovaným obyvateľom z Toporca pridávali ďalší z okolitých dedín, až ich nakoniec bolo spolu 600 nákladných áut a 4 000 osôb. Trasa transportu viedla cez Kežmarok do Popradu. Pohyb kolóny bol veľmi pomalý, ľudia na otvorenom priestore mrzli. Pokračovalo sa do Žiliny, kde Nemci mladých ľudí brali k armáde, aby posilnili ustupujúce a riadne redukované nemecké vojsko. Transport potom pokračoval cez priesmyk Jablonka ďalej. Cesta bola plná rôznych úskalí, vyskytli sa viaceré menšie či väčšie úrazy a nebezpečie hrozilo najmä pri náletoch lietadiel. Tie spôsobili aj úmrtia. Tak napríklad prišiel o život *Johann Zwick* z Toporca. Opustením materského cirkevného zboru a obce Toporec po druhej svetovej vojne osirel aj samotný zbor a kostol.

Ak vedieme debatu s pani farárkou Sobanskou, ktorá je veľmi pútavou interpretkou histórie, dozvieme sa aj mnoho nového, čo v literatúre nenájdete. Už výklad o samotnom interiéri kostola naznačoval, že sme na správnej adrese. Najviac ma zaujala časť, keď sa začalo spomínať, ako došlo k rekonštrukcii tohto chrámu. Uprostred výkladu sa zrazu objavil rok 1999 a s ním nové významné informácie, ktoré o cirkevnom zbore a kostole veľa napovedia. Tento rok priniesol, ako to naša sprievodkyňa povedala, oživenie malého hlúčika evanjelikov. Tí sa do Toporca dostali na „pracovnú umiestenku". S trojčlennou skupinkou evanjelikov sa schádzala najprv príležitostne pri návštevách v jednotlivých rodinách. V roku 1999 nechýbala ani ich účasť na slávnosti posvätenia priamo v kostole. V roku 2012 sa v chráme Božom rozlúčili s jedným zo spomínanej trojice. Z ostatných dvoch sa jedna pravidelne venuje kostolu, čo jej sily stačia a spolu s druhou naďalej sa schádzajú v kostole na služby Božie na pamiatku posvätenia chrámu a príležitostné bohoslužby a spomínajú.

Toporec, ako som sa mal možnosť s kostolom oboznámiť, je oproti ostatným na Hornom Spiši najlepšie udržiavaný a komplexne zrekonštruovaný. Túto devízu a aktivitu miestnej farárky aj riadne využívajú. Konajú sa tu rozličné cirkevné akcie, pulzuje život, aj keď len sporadicky. Prichádzajú návštevy rodákov a ich potomkov. Koho téma opustenosti kostolov zaujíma, tomu musí srdce radosťou zaplesať nad konaním miestnej, aj keď malo početnej skupinky veriacich. Vďaka Bohu, že ich máme a dovoľte oceniť dielo, ktoré tu po sebe zanechávajú. Pozorne sme s mojimi spolupracovníkmi sledovali, čo všetko sa tu doteraz dialo, v podaní pani farárky Sobanskej:

- Boli stretnutia a duchovné aktivity s evanjelikmi z iných cirkevných zborov a seniorátov.
- Uskutočnilo sa stretnutie detí a mládeže zo Slovenskej Vsi a Podolínca na záver školského roku.
- Prišla tu návšteva jednej rodiny z Ukrajiny.
- Biskupský úrad tu usporiadal stretnutie žien z Východného dištriktu.
- Raz ročne prichádza pravidelne do kostola 30 – 40 evanjelikov na slávnosť výročia posvätenia chrámu.
- Stretli sa na tomto mieste spevokoly Tatranského seniorátu.

- Každoročne prichádzajú návštevy rodákov z Nemecka, Kanady.
- Prehliadku kostola a pobožnosť tu mali evanjelickí farári s rodinami, slúžiaci v armáde SR.
- V roku 1999 prišla 45-členná skupina z Českobratskej cirkvi v Prahe-Dejviciach.

So záujmom sme si vypočuli aktivity tohto cirkevného zboru. Takto by sme mohli využívať opustené kostoly, kde sa to ešte ako-tak dá. Doteraz sa im nepodarilo zriadiť domov sociálnych služieb v budove bývalej evanjelickej školy, aby bol kostol využitý ešte viac. Tak, ako to povedala pani farárka, nevzdávajú sa však a citovala pieseň z Tranovského kancionála: *Poruč Bohu své cesty...* a k takejto aktivite miestnych sa radi pridáme.

Nesledovali sme naše náramkové hodiny a čas plynul. Pani farárka nás informovala o jednotlivých dejinných udalostiach. Vidno, že takéto exkurzy o histórii toporeckého artrikulárneho kostola neboli ojedinelé. Celý výklad sme sledovali za pochodu. Oči postupne menili smer podľa ukazováka prednášateľky nahor, aby o chvíľu zamierili k oltáru. Detail za detailom z neprerušovaných viet zachytával aj môj diktafón a švagrove fotoaparáty. Keďže sa už vonku zotmievalo, v sakristii cvakli spínače a v kostole bolo svetlo. Prehliadka a príliv slov boli úmerné našej únave, a tak sme si zasadli do lavíc. Ale ešte predtým nás pani farárka odviedla ku vstupným dverám, kde nám ukázala, ako prebiehala rekonštrukcia kostola. Zaujímavé a pre stavbára aj pútavé sledovanie, ako celý dej prebiehal. Opäť treba pochváliť: takto sa má narábať so záchranou historických pamiatok a dokumentov, ktoré túto záchranu garantovali.

Tak a teraz už naše nohy dostali možnosť oddychu, usadili sme sa vo vynovených laviciach, pani farárka na stoličku a miesto jej monológu nasledoval dialóg. Aj my sme sa častejšie zapájali do debaty otázkami, kde prevládali slová *prečo?, ako je to možné?, kto bol hlavný organizátor?, odkiaľ prichádzali podpory? atď., atď.*

– *Kto bol na začiatku rekonštrukcie?* – núkala sa hneď prvá opodstatnená otázka.

– *Myšlienka obnovy tohto chrámu sa bez akéhokoľvek váhania môže posunúť do roku 1989,* – zaznela odpoveď pani farárky na nami vyslovenú otázku a pokračovala, – *kedy brat farár Ján Gdovin v Slovenskej Vsi začal samotnú myšlienku aktívne spájať postupnými krokmi. Objednal si projektovú dokumentáciu u firmy Okresný stavebný podnik, projekcia Kežmarok. Toporecký kostol v tom čase patril pod cirkevný zbor v Slovenskej Vsi. Náplňou tohto projektu bolo riešiť poškodenú strechu, okná a dvere, úpravu fasády a interiéru bez reštaurátorských prác. Odhadovanú cenu vypočítal projektant na sumu 170 549 Kčs. Písal sa vtedy október 1989, teda obdobie, v ktorom sa spoločensky menila situácia v celej krajine. Bývalý ONV v Poprade prisľúbil poskytnúť na opravu sumu 100 000 Kčs. Rozdiel mal zaistiť cirkevný zbor. Po „nežnej" v novembri sa však stal „zázrak", prisľúbené peniaze zmizli – boli „presunuté", a nik nevie kým a ani kam. Cirkevný zbor ich nikdy neuvidel.*

– *To bola ale rana pre ľudí, ktorí toľko svojej energie dávali pre dobrú vec! Ako to teda skončilo a bola to iba jedna „podpásovka" pri rekonštrukcii tohto vzácneho historického objektu?* – nedalo mi neprerušiť a získať zdroj informácie, ktorá visela vo vzduchu.

– *Pre nedostatok financií sa projekt nerealizoval,* – táto strohá informácia zamrazila každého z nás.

– *Ale keďže dnes vidíme zrekonštruovaný kostol, myslíme si, že ste sa nedali znechutiť,* – provokujem pokračovať, ako dopadla významná epopeja tohto svätostánku, – *veriaci sa len tak ľahko nepoddávajú.*

– *Tak to, čo nastalo, na to niet ani slov,* – zosmutneli oči pani farárky a potom nasledovali vety, ktoré aj nám sťahovali hrdlá.

– *Niekoľko rokov, ktoré sa často menili na nekonečne dlhý časový horizont, sa nič nedialo, všetko akoby zmrzlo. No nedialo? To slovo tentoraz nevystihovalo reálnu skutočnosť. Kostol sám osebe sa nedokázal brániť nájazdom zlodejov. A tí nič nešetrili a nič im nebolo sväté. Častejšie prichádzali, demolovali a odnášali, čo sa dalo nejako použiť a speňažiť. Domáci a malá skupinka evanjelikov sa obracala na políciu i iné orgány. Jedných z týchto „profesionálnych" zlodejov raz štátne orgány „načapali" na rakúsko-slovenskej hranici aj s bohatým lupom. V prevažnej väčšine išlo o kultúrne pamiatky, žiaľ, už dosť zničené. Súd prebehol, vinných odsúdil a majetok toporeckého kostola skončil opäť v cirkevnom zbore Slovenská Ves.*

– *To je smutná história, srdcia plačú aj dnes pri počúvaní toho, čo sa dialo – respektíve nedialo,* – na chvíľu prerušujem plynulý výklad pani farárky a pýtam sa, ako to pokračovalo ďalej?

– *Postoj nových politických garnitúr v štáte bol v nasledujúcom období skôr nevšímavý, napriek tomu, že každý čakal obrat v napomáhaní pri záchrane sakrálnych stavieb. Situácia sa ešte zhoršila odchodom brata farára Gdovina zo Slovenskej Vsi do Nemcoviec. Oprava kostola sa dostala do etapy nezáujmu a obnova bola v nedohľadne! Človek býva často v rozpoložení, kedy si nevie rady a upadá do skepsy. Čakali sme tento stav aj my, nik na túto tému s nami nechcel a ani nemal chuť viesť debaty. Nájazdy zlodejov intenzívne pokračovali v demolácii toho, čo sa dalo. Vtedajšia VB – Verejná bezpečnosť – skôr hrala „mŕtveho chrobáka", ako by mala zasahovať. Nájazdy už napadli aj kaštieľ Görgeyovcov. Skepsa narastala a vidina generálnej opravy sa zo dňa na deň stávala menej reálnou, ba niekedy až nemožnou.*

– *To muselo depresívne pôsobiť tak na miestnu malú skupinku evanjelikov, ako aj na tých v Slovenskej Vsi. Ako som sa dopočul, situácia priviedla ľudí k modlitbám. A Všemohúci vypočul a dokázal, že nič nie je také, aby sa to nedalo vyriešiť. Bolo to tak? A čo vlastne nasledovalo?*

– *Pokúsim sa teraz preskočiť dobu temna,* – nasledoval príliv slov, do ktorých pani farárka vkladala stále viac a viac entuziazmu a radosti, – *a z nemožného sa zrazu stalo možné. Termín 16. septembra 1994 bol obratom v tejto smutnej prítomnosti. Starosta obce Jozef Potanko napísal list generálnemu biskupovi evanjelickej cirkvi a požiadal o pomoc pri oprave artikulárneho kostola v Toporci. Ľady sa začali topiť, situácia sa menila zo dňa na deň.*

Do Slovenskej Vsi ešte v roku 1993 nastúpila pani farárka *Ľubica Sobanská*. Tá bola oboznámená s listom od starostu obce. Východiskovým termínom bola porada, zvolaná spomínaným starostom na deň 23. januára 1995. Tu za účasti zástupcov cirkevného zboru, obecného zastupiteľstva a prizvaného zástupcu rímskokatolíckej cirkvi predrokovali, ako pokračovať, aby sa nakoniec dostavil výsledok. Bokom nezostali ani témy ďalšieho vy-

užitia kostola. Obec prejavila záujem, aby sa v budúcnosti uzavrela nájomná zmluva s katolíckou cirkvou v Toporci o budúcom spoločnom užívaní evanjelického kostola. V apríli 1995 sa mali dohodnúť obe strany (obec + katolícka cirkev a evanjelici), kedy a v akom rozsahu sa začne s opravami. Nedostatok finančných prostriedkov však aj tejto iniciatíve zavrel dvere. Po tomto kroku sa hlasnejšie ozvali rodáci z Toporca žijúci v Nemecku a kritizovali, že sa v obci nič pre záchranu kostola nedeje. Nepomohlo ani atakovanie použitia prostriedkov z fondu *Proslovakia* tak zo strany cirkvi, ako aj obce.

Prelomom sa stal rok 1996, kedy v máji do Toporca prišla vdova *Kuchtová* s dcérou *Annou*. Obe opustili svoju rodnú obec v roku 1968 a odišli do Nemecka.

– *Tak to bola tá chvíľa, pani farárka, na ktorú ste všetci čakali a my dnes tento moment spolu s mnohými návštevníkmi vysoko oceňujeme?* – ako výzva znela moja veta na pokračovanie rozprávania o tom, čo sa vlastne dialo potom.

– *Túto chvíľu nemôžem vymazať z mojej mysle,* – reagovala pani farárka na môj komentár a so smútkom v hlase predniesla, čo sa vlastne stalo. – *Kým dcéra Anna so slzami v očiach a s aparátom v uzimených rukách fotila vnútro kostola, my s jej mamičkou sme pokľakli na zašpinené a prachom zanesené kľakátka pred zničeným oltárom a modlili sa. Obom nám stekali slzy a v tichu našich modlitieb sme mysleli na budúcnosť. Obe nás sužovali zdravotné problémy. Jednej už pribúdali rôčky a s nimi aj bolesti, druhá čerstvo po troch operáciách a následnej rádioterapii. Takto utrápené sme obe v tichom príhovore oslovovali nášho Najvyššieho, aby pomohol liečiť neľudský prístup ľudí k záchrane kostola. Nemohli sme vtedy ani len pomyslieť, že by sa naplnil biblický text: „Kde sa dvaja zídu v mojom mene a budú prosiť za tú istú vec, stane sa im."*

Tento dojemný príbeh bol silným impulzom k zamysleniu sa, kde sa mi zdalo, že vidím množstvo ľudí, ktorí pobehujú v útrobách kostola a za nimi sa tu i tam objavujú vynovené časti interiéru. Bolo to moje spontánne zamyslenie sa a za ním už nasledovala pragmatická poznámka.

– *To, čo sme teraz počuli a pred niekoľkými minútami videli na tabuli pred vchodom do kostola, to nebola fantázia, ale milá realita. Náš Pán vypočul vaše priania.*

– *Obnova kostola sa stala skutočnosťou. Pani architektka Anna Schnell, rodená Kuchtová, spolu so svojím strýkom Johannom Bobákom oslovili rodákov z Toporca a koncom júla 1996 zvolali stretnutie do Aidlingenu. Prišlo ich celkom 16 a začali organizovať zbierku peňazí na opravu v USA, Kanade a samozrejme aj v Nemecku. Aby sa dosiahol čo najlepší efekt, stanovili si individuálny limit finančnej podpory 500 – 1 000 DM na osobu. Pani Schnell zaktualizovala dokumentáciu z roku 1989 a vo svojom bydlisku v Stuttgarte tento projekt predstavila aj Oskarovi Marczymu – predsedovi Karpatsko-nemeckého spolku v Nemecku, ktorý ho so žiadosťou postúpil na príslušné ministerstvo v Bonne. Keď sa na konte objavila cifra so štyrmi nulami – 10 000 DM, zaznela „štartovacia pištoľ" a s prácami sa začalo. Každý vedel, čo má robiť, jednotlivé potrebné profesie naklusali do roboty. Dokonca aj firmy pracovali ako švajčiarske hodinky! Jedna, ktorej šéfoval pán Smandra a niesla meno Perfekt, dokonale zvládla prekrytie strechy hliníkovým plechom. Na stavbe sa pracovalo a v Nemecku sa hotovili finančné zdroje, ktoré odsúhlasili v Bonne.* Pani farárka, držiac v ruke papierik, súkala jednu informáciu za druhou.

Z Nemecka sme dostali menný zoznam prispievateľov a tak ho pripájame:

Adamy Andreas – Aidlingen, Adamy Michael – Aidlingen, Baumgartner K+J – Hamilton/Can., Bobak Helmuth Wendelsheim, Bobak Johann – Gärtringen, Bzulak Andreas – Eltwille, Bzulak Helmuth – Eltwille, Bzulak Maria – Aidlingen, Demko Michael – Thunder Bay /Can., Demko Michael – Stäbow, Dr. Neumann – Gärtringen, Ev. Kirche – Gärtringen, Frantz Paul – Mellrichstadt, Gustav Adolf Werk – Stuttgart, Haberern – Thunder Bay /Can., Härtel Hermann – Aidlingen, Hilfskomitee – Stuttgart, Horwath Johann – Aidlingen, Kabas Susanne – Aidlingen, Klimek Andreas – Holzgerlingen, Kobialka Hans – Bad Bergzabern, Kranhold – Gebesee, Kuchta Andreas – Rauenthal, Kuchta Anna – Herrenberg, Kuchta Rudolf – Thunder Bay /Can., Lauff Michael, Emma – Kr. Böblingen, Lepter Anna – USA, Marquard Sig. – Gärtringen, Mayer Gabriele – Gärtringen, Mock Katharina – Gürsbach, Montag Bruno – Gärtringen, Ritter Lydia – Eltwille, Roth Horst – Aidlingen, Roth Michael – Aidlingen, Roth Renate – Aidlingen, Roth Wilh.Joh. – Vermont/USA, Rühle Rudi – Gärtringen, Schnell – Stuttgart, Schulz – Gärtringen, Schwarz Desider – Fürth, Simonides – Grafenau, Simonis Johann – Aidlingen, Simonis Kurt – Gärtringen/Poprad, Volksbank Herr. – Gärtringen, Wallentin – Renningen, Weiss Hans – USA, Wenger Ruth – Gärtringen, Wolf Lothar – Gärtringen, Zeeb Karl – Böblingen, Zwick – Grafenau, Anna Schnell – Stuttgart

– *To ste ale mali frmol na stavbe, viem si to ako stavbár predstaviť,* – prerušujem ju na krátko, ale pani farárka bola *„vo švungu"*.

– *Na stavbe bol ruch ako v mravenisku, stále pribúdali noví a noví „majstri"*, – uznanlivo a s usmiatou tvárou pokračovala a my sme počúvali s úžasom ako tí, čo pred rôčkom pôsobili skepticky, teraz boli plní optimizmu.

– *S radosťou som sledovala,* – pokračovala naša sprievodkyňa, – *ako ľudia z firmy Poľnohospodárske družstvo Tatry zo Spišskej Belej prevádzajú drenáž, kamenár Pavol Simoník z Hniezdneho kladie krásnu dlažbu, Štefan Kovaľ z Vyšných Ružbách reparuje vežové hodiny. Nové lavice z výrobnej dielne Ondreja Šolca zo Slovenskej Vsi a Emila Valeka z Podolínca už dotvárajú efektné ladenie interiéru ako celku. Pán Čikovský z firmy Manata v Kežmarku odborne mieša farby a štetec v jeho rukách ako majster umenia oživuje steny.*

– *Toto dielo, ktoré teraz predstavujeme budúcim čitateľom, vám, pani farárka, prinieslo vrásky na čelo a vlasy menili farbu. Starosti, starosti, ale dnes by vás iste ako kvalifikovanú pracovnú silu rád zamestnal nejeden majiteľ stavebnej firmy.*

– *To teraz prehovoril stavbár,* – ozval sa švagor, ktorý medzitým nenechal odpočívať svoje fotoaparáty.

– *Vymenovanie osôb a firiem by nemalo konca-kraja,* – opäť si zobrala slovo pani farárka, – *mnohé z nich sú zachované v riadkoch našej kroniky, a najmä sa na nikoho nesmie zabudnúť. Ľudia okrem prác dodávali do kostola aj materiál, napríklad rodina Görgey darovala všetko drevo na krov alebo pán Johann Bobák venoval oltárny koberec. To všetko malo aj svoje finančné vyjadrenie. Dielo stálo 3,244.491 Sk, financie prichádzali najmä od rodákov zo zahraničia. Nemecko (Bundesministerium) a Gustav Adolf Werk dali spolu dohromady 2,111.609.– Sk. Domáci darcovia 1,132.882,– Sk. Okrem toho vo verejnoprospešných prácach sa na kostole za pomoci obce Toporec vykonala práca v hodnote*

211.500,– Sk. A nakoniec mi nedá nespomenúť najstaršieho majstra, ktorý sa podieľal na oprave kostola. Bol ním pán František Dragošek z Toporca. Urobil reštaurovanie oltára, kazateľne, maľovaných drevených chórov s biblickými výjavmi. Nakoniec založil oltárny obraz do nového rámu. Ten predstavuje Pána Ježiša v Getsemanskej záhrade pri „krvopotnej modlitbe."

Dňa 30. mája 1999 – po skončení prác na oprave – bol kostol posvätený biskupom Východného dištriktu *Jánom Midriakom.*

Napriek obsiahlym výkladom historických udalostí, spojených s artikulárnym kostolom v Toporci, stále som provokoval, ako teda pani farárka vidí jeho budúcnosť? Musím s veľkou vďakou konštatovať, že ma prekvapila. Poslala mi v liste svoje námety, ktoré nazvala *Čo ďalej s obnoveným chrámom v Toporci?* S vaším súhlasom, pani farárka, odcitujem niekoľko myšlienok.

– Toporecký artikulárny chrám patrí v súčasnosti medzi tie, ktoré po II. svetovej vojne zostali opustené. Pred opravou kostola sa k evanjelickej viere prihlásila iba jedna žena. Týždeň pred posviackou sme sa dozvedeli, že tu žije ešte niekoľko evanjelikov v zmiešaných manželstvách. Chceme veriť, – pokračuje v liste pani farárka, *– že posviacka ich povzbudí k vytvoreniu spoločenstva veriacich. To by bolo najväčšie povzbudenie pre zbor, a najmä pre obnovený chrám. Tento proces je to prvé, čo si teraz z úprimného srdca želáme.*

– Iste aj my s vami, pani farárka, a možno, že malým príspevkom bude aj táto kniha, – dodávam na záver.

– Ale my hľadáme aj iné možnosti, ako tento vynovený chrám využiť, – pokračuje pani farárka Sobanská oduševnene a asi aj všetci, ktorí tieto riadky čítame, sa radi pridávame. *– Chceme tu poriadať stretnutia spevokolov Tatranského seniorátu, mládeže a žien.* Krásna myšlienka, podpory hodná. Ale aj pokračovanie v liste je povzbudivé najmä tým, ako pozýva pani faráka do tohto vynoveného chrámu.

– Pozývame zbory Východného dištriktu, aj celej našej ev.a.v. cirkvi, ktoré prichádzajú na výlety do Vysokých Tatier, aby navštívili aj tento Boží dom modlitieb k duchovnému stíšeniu a službám Božím. Ponúkame možnosť spoznať vzácne pamiatky našich evanjelických duchovných a kultúrnych dejín. K tomu účelu ponúkame sprievodcovskú službu pri farskom úrade v Slovenskej Vsi. Obrátiť sa možno na ňu prostredníctvom tel. čísla 052/4593101. Môže ju využívať aj široká domáca i zahraničná verejnosť. Chceme spolupracovať s Osvetovým strediskom v Kežmarku a osloviť aj múzeá, tlač a mnohé kontakty v zahraničí (Nemecko, USA, Kanada). Budeme radi, keď prídete: „Nech nie je Božia milosť pri nás daromná."

Pekné, poučné, a najmä akčné sú slová týchto predsavzatí pani farárky a my im želáme ich naplnenie.

Tvarožná – neskorobarokový evanjelický kostol

Národná kultúrna pamiatka – kostol č. 995, súp. Č. 19

Do ďalšej obce sme sa za evanjelickým kostolom vybrali smerom na juh od Kežmarku. Už od samého začiatku som s mojimi spolupracovníkmi – fotografom a mojou manželkou, čo má na starosti jazykovú úpravu – vedel, že ideme za riadne poškodeným opusteným kostolom. Veľa som už o ňom počul od pána Szuttora, mnoho napovedali aj debaty v Evanjelickom lýceu v Kežmarku a Štátnom archíve v Spišskej Sobote. To, že je to nielen opustený, ale aj zničený kostol, vedeli všetci, ale zohnať aké-také materiály bolo už obtiažnejšie. Niečo som pozháňal z bežnej tlače, pomohol aj internet a rôzne encyklopédie, ale záchrannú brzdu opäť, ako už viackrát zatiahol – kto iný, ako Miki Lipták. Vďaka. „Jóbovky", čo tam všetko uvidíme, resp. neuvidíme, nás strašili, ale to, aká bola skutočnosť, prekročila naše očakávanie. Exteriér a interiér poznamenal čas, ale, myslím si, že najväčšie poškodenie bolo dokonané bývalým režimom. A dnes už iba zub času pomaly, ale isto napĺňa dielo skazy. Škoda, preškoda – *opustený a zničený kostol*!

Tvarožná je obec nachádzajúca sa vo Vrbovskej kotline a na úpätí Levočských vrchov. Vodu odvádza *Tvarožniansky potok* do Ľubice. Charakteristickým rysom Tvarožnej a jej okolia je striedanie sa lesných komplexov s podhorskými lúkami a pasienkami. Vznik poľnohospodárskej dediny sa viaže k roku 1268, keď ešte niesla meno *Villa Durandi* (niekedy sa tak volal aj potok Tvarožnianka). Obec leží v nadmorskej výške 676 m. Patrila do Spoločenstva spišských Sasov, v rokoch 1412 – 1772 bola v poľskom zálohu a následne v 1778 – 1876 patrila do Provincie XVI spišských miest. Okrem poľnohospodárstva dominoval aj chov koní a oviec, pestovanie a spracovanie ľanu, pálenie liehu a rôzne iné remeslá. Posledné sčítanie hovorí o celkovom počte obyvateľov 593.

Tvarožná – *Durlsdorf* si dnes (2013) pripomína, že už uplynulo 745 rokov od prvej písomnej zmienky o tejto obci. Podľa historicky doložených materiálov bola bývalým spišským mestečkom. Ako skoro všetky obce Horného Spiša, mala Tvarožná tiež svoju pohnutú históriu. V príhovore *Dagmar Mathiovej,* starostky obce, som sa dočítal, o veľkej migrácii obyvateľov. Mala dva základne atribúty:

- dobrovoľný – odchádzali za prácou,
- nútený – povojnový odsun Nemcov.

Pri písaní tejto mojej knihy som zaregistroval, že všetky obce Horného Spiša majú svoj riadne zaevidovaný erb. Tvarožná má na ňom svätého Mateja so vztýčenou zlatou sekerou v pravej ruke. Tento svätý je tiež patrónom rímskokatolíckeho kostola. Obec

mala aj svoje pečate, bolo ich celkom osem. Okrem toho vlastnili ich i farské úrady. Evanjelická fara mala svoju pečať pravdepodobne z 18. storočia. Oválny tvar má rozmer 28 – 30mm s textom: *EVANGELISCHE.GEMEINE.ZU.DURAND.IN.ZIPSEN.* Na nej je biblia s nápisom: BIBLIA SACRA.

Krajina a príroda

Krajina Horného Spiša svojou krásou očarí každého návštevníka. Je čo obdivovať a potešiť nielen oko, ale aj ducha. Ihličnatým lesom, kde prevláda smrek a farebným lúkam nemôže nik odolať. Vydajme sa na lúky v jarných mesiacoch, kedy poskytujú širokú škálu prirodzených farieb s prevahou fialovo – žltých kobercov šafranov a prvosienok. Duša plesá, oči sa nevedia vynadívať na toto umelecké dielo. Okolitá príroda ponúka aj nesmierne množstvo a druhov zveri – nechýbajú salamandra škvrnitá, vretenica obyčajná, rôzne druhy sokolovitých dravcov, z nich najmä orol skalný. Pri špacírkach v prírode nám do kroku iste polahodí spev sýkoriek, stehlíkov, lastovičiek či škorcov a sojok. Lesné zákutia sú promenádou rysa, vlka, ba niekedy sem zablúdi aj medveď. Samozrejme, stretneme aj jelene a srnce, no neradno skrížiť cestu divej svini.

A čo hovoria dejiny?

Podľa všetkého Tvarožná ako obec vznikla na prelome 12. a 13. storočia a založili ju nemeckí kolonisti. O pôvode názvu dediny je viacero dohadov. Jeden hovorí, že za jeho menom stál miestny *lokátor Durand* – osoba, ktorá sa starala o obsadzovanie novoznikajúcich osád. Iné pomenovanie vraj pochádza z nemeckého slova Durand, čo v tomto jazyku znamená tvaroh – ten sa tu po stáročia vyrábal. Ako už bolo uvedené, dátumom vzniku bol rok 1268, čo je aj uverejnené v listine ostrihomského arcibiskupa *Filipa.* Vedci však predpokladajú, že obec existovala už skôr, tak ako napríklad Žakovce. Napovedá tomu existencia fary, zrejme katolíckej, ktorá tu bola už v roku 1226 a kostol s dátumom vzniku 1242.

Saským Nemcom udelil uhorský kráľ Štefan V. rôzne výsady, ktoré im umožnili z dediny vybudovať neskoršie mesto. Stalo sa tak 25. augusta 1271. Toto privilégium im umožnilo založiť miestne Spoločenstvo spišských Sasov – *Communitas Saxonum de Cips* (neskôr *Provincia XXIV spišských miest).* Ako už odznelo, Tvarožná bola „mestečkom", nemala však právo, aké mali slobodné kráľovské mestá Kežmarok a Levoča. Jedno z tých neudelených bolo, že nesmeli nikoho odsúdiť na smrť.

Ďalšou organizačnou zmenou bol tzv. *Poľský záloh*: V roku 1412 za požičanie peňazí kráľovi Žigmundovi poľský panovník Jagelonský vzal do zálohy 16 mestečiek a 2 hradné panstvá. Záloh skončil až v roku 1772. Než sa mohli mestečká spamätať, postihlo ich ďalšie nešťastie, ktoré nazývali „pustošenie husitov". Ich „spanilá jazda" v roku 1433 plienila mestečká až do základov. Patrila k nim aj Tvarožná, ktorá dokonca bola dlhšiu dobu neobývaná.

Hospodárstvo a obyvatelia

Aj keď po reorganizácii v roku 1872 ostala Tvarožná ešte mestom, ekonomicky nevydržala dlho, a tak sa 1. júla 1878 premenila na *veľkú obec.*

Primerane k tejto reorganizácii sa vyvíjal aj stav obyvateľstva:

rok	počet domov	počet obyv.	národnosť			náboženstvo			
			slov.	nem.	maď.	r.kat.	ev.a.v.	gr. kat.	žid.
1773	101	481				49	215		
1800		679				87	592		
1850		725							
1870	153	714				161	534		
1880	152	666	109	525	8	173	486	1	3
1900	146	603	169	444	10	211	377	5	5
1910	147	637	300	324	9	285	335	4	8
2001		593				578			

Ako to už z prehľadnej tabuľky vyplýva, Tvarožná bola a stále je stredne veľkou obcou, keď počty obyvateľov sa pohybujú v rozmedzí 500 až 700 obyvateľov, plus-mínus 10 až 20 ľudí. Na to mali vplyv mnohé okolnosti a aj početná migrácia. Najviac obyvateľov mala v roku 1850 a po roku 1870 následkom vysťahovalectva do USA začal ich počet klesať. Druhá veľká zmena nastala po druhej svetovej vojne odsunom Nemcov. Tento spôsobil skoro vyľudnenie obce, ale zachraňovali ju prisťahovalci z celého Spiša a ako plynul čas, pribúdali aj Rómovia.

Tvarožnú možno od príchodu až do násilného odsunu Nemcov považovať za obec evanjelickú. Čo je pozitívne v tejto kategórii obyvateľov a najmä evanjelikov, bol fakt, že počas rekatolizácie nepodľahli nátlakom a zostali verní svojmu vierovyznaniu. Počet a zloženie obyvateľstva v Tvarožnej v stredoveku sa nezachoval, lebo všetky archiválie po obrovskom požiari mesta v roku 1775 zhoreli.

V úvode sme obec predstavili ako poľnohospodársku s doplňujúcou živočíšnou výrobou, obe boli dominantné. Remeslá zastupovali malé percento obyvateľstva – a aj to iba tie, ktoré potrebovali pre svoj život. Obuvníci, krajčíri, kožiari, kováči, murári či mäsiari, pričom vlastný cech mali iba obuvníci. Obec nemala ani vlastné obchody a nefungovali žiadne trhy. 16. apríla 1918, teda pred koncom prvej svetovej vojny, založili Potravinové družstvo a jeho predsedom bol Michal Krajňák. Domy stavali prevažne drevené, a tak požiar bol vždy veľkým strašiakom pre ich obyvateľov. Najmä tí chudobnejší sa dostávali až do existenčných stavov, ak sa červený kohút zjavil a zničil im ich príbytky. Chudobných nazývali *Gesind,* ich typické domčeky boli skutočne iba malé a tvorili vlastne stred námestia. Najväčší požiar sa stal v roku 1775.

Novodobejšie dejiny obce

Po skončení prvej svetovej vojny a vzniku spoločného štátu Československo sa obec začala rozvíjať. Pripojenie k novému štátoprávnemu usporiadaniu nebolo vo všetkých oblastiach ideálne. Vznikali spory vo výkladoch niektorých práv, o postavení etnických menšín a rade ďalších. A práve na zmiešanom území Spiša bola situácia dosť vyhrote-

ná. Nepokoje vznikali najmä u Maďarov, ktorí smútili za zánikom Uhorska a občas sa k nim pridávali aj Nemci. Tak tomu bolo aj v Tvarožnej, kde toto etnikum tvorilo viac ako polovicu obyvateľov. Práve nemecké obyvateľstvo Spiša ako celku prijalo v Kežmarku dňa 4. novembra 1918 prehlásenie proti vstupu do spoločného štátu. Bojovali dokonca o samostatnú Spišskú republiku v rámci Uhorska. Nakoniec sa situácia v roku 1920 začala stabilizovať a aj nemecké obyvateľstvo sa postavilo na stranu spoločného a demokratického štátu.

V medzivojnovom období patrila Tvarožná do okresu Kežmarok. Všetky potrebné orgány pre život Tvarožnej sa nachádzali v Kežmarku a nakoľko medzi nimi nebolo žiadneho spojenia, doprava bola iba pomocou povozov. Notársky úrad bol napríklad v blízkom Vrbove, kde dokonca bol jeho šéfom *Július Steiner*, tvarožniansky rodák. Vznik samostatného Slovenského štátu a začiatok druhej svetovej vojny sa Tvarožnej veľmi nedotkol, všetky doterajšie orgány fungovali. Dokonca aj zásobovanie bolo uspokojivé a ani nezamestnanosť veľmi neprekvitala. Ako plynul čas, častejšie sa objavovali nepokoje, a to tak medzi Slovákmi a Nemcami, ako aj vo vnútri oboch strán. Aj tento malý ohník nakoniec spľasol a to sa prejavilo najmä v kruhoch DP (Deutsche Partei), ktorým sa postup nemeckej strany vôbec nepáčil a hromadne zo strany vystupovali. Nástupom Slovenského národného povstania sa pomaly začalo iskriť aj v Tvarožnej, kde sa najprv o tom povstaní vedelo veľmi málo. Obchádzalo ju to kvôli početnej skupine nemeckého obyvateľstva. Prechod fronty a s ním spojené odsuny Nemcov sú už v predošlých častiach popísané. Koniec éry nemeckého obyvateľstva bol rovnaký, ako všade inde a zo skoro čisto nemeckej obce táto národnosť zmizla.
Zo štatistiky je evidentné, ako to prebiehalo v Tvarožnej v roku 1946:

počet domov / obyv.	**národnosť**			**náboženstvo**		
	slov.	**nem.**	**maď.**	**katol.**	**evanj.**	**gréckokat.**
156/664	647	16	0	645	16	2

Reformácia a vznik evanjelickej cirkvi

Reformácia vznikla v Nemecku a rýchlo sa šírila do ostatných štátov Európy. Zakotvila aj na Slovensku. Tieto novšie dejiny sa písali v 16. storočí. Do Kežmarku dorazila v tridsiatych rokoch tohto storočia. Postupne sa pridávali aj iné mestá, mestečká, ba aj obce. O Tvarožnej sa píše, že sa reformácia spája s rokom 1543 a miestnym farárom *Andreasom.* Iný zdroj sa hlási k roku 1557, v ktorom sa so zavedením reformácie uvádza meno farára *Tomáša Lemmela,* ktorý potom v roku 1560 pôsobil v Žakovciach. Evanjelickou obcou sa Tvarožná stala v roku 1567. Ale samostatný cirkevný zbor evanjelikov sa o niekoľko rokov oneskoril a jeho vznik sa spája s konaním prípravného cirkevného zhromaždenia (kongregácie) k Spišskopodhradskej synode, ktorá sa konala v Tvarožnej. Bolo to 4. júla 1613. A toto obdobie súvisí so vznikom cirkevného zboru, spomínané rokovanie sa totiž konalo na jeho fare. Samotnú synodu, a najmä jej 400. výročie, si pripomenuli

evanjelici zo Spiša a Šariša na spomienkových službách Božích v evanjelickom chráme v Spišskom Podhradí dňa 26. januára 2014.

Následná rekatolizacia priniesla pre evanjelikov ďalšie príkoria, ktoré niekde končili aj zánikom jej cirkevného zboru. Ako už viete z predošlých kostolov, likvidácia bola silná a vedená odvolávaním evanjelických farárov. Nebolo tomu ináč ani v Tvarožnej. Postihlo to celý Spiš a iba farár z Tvarožnej *Melchior Geuthner* sa nepodrobil, neodišiel, ale musel sa 8 rokov ukrývať v Spišskom Podhradí. Kostol násilne prevzali katolíci, hoci ich bolo iba 26 oproti 256 evanjelikom. Rekatolizácia skončila tak, ako tomu bolo aj v iných mestách a obciach. Ani Tvarožná nebola výnimkou. V roku 1796 sa obec charakterizovala *ako ľudnaté mesto, ktorého zemepánom je mesto Levoča alebo kráľovská komora. Zem je málo úrodná, pretože mesto leží medzi horami a poškodzujú ju dažde. Je kamenistá… Pastviny možno zadeliť do 2. triedy.*

Evanjelická cirkev

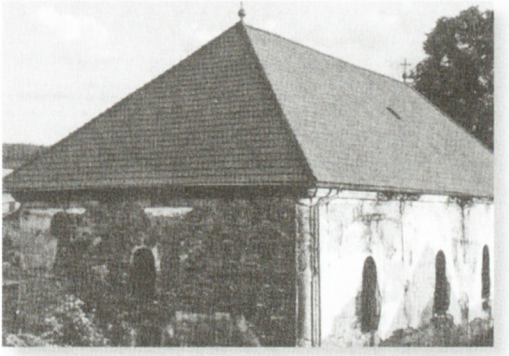

66. Pôvodný ev. kostol po oprave

67. Ev. fara a kostol – 1941

Presný dátum zrodenia vlastného cirkevného zboru sa mi nepodarilo zistiť, ale tak, ako to uvádzam v predošlých častiach, zrejme to bolo niekedy okolo rokov 1567 až 1613. V Evanjelickej encyklopédii Slovenska však evidujú vznik evanjelického cirkevného zboru v polovici 16. storočia. Do roku 1939 patril do Spišského mestského seniorátu a v rokoch 1939 – 1945 pôsobil v Nemeckej evanjelickej cirkvi. Cirkevný zbor po odsune Nemcov v roku 1945 zanikol. Tvarožná bola v určitom období mestečkom. Stav veriacich stále narastal a špičku dosiahol v roku 1800. Stúpal aj počet katolíkov, rozdiely sa zmenšovali a najtesnejší bol v roku 1910. Počas rekatolizácie cirkevný zbor prestal oficiálne existovať, nesmel vykonávať žiadnu verejnú činnosť, ale v rodinných domoch tajne pracovali a udržiavali veriacich v aktivite. Svoj kostol v roku 1674 odovzdali katolíkom. V roku 1694 si po súhlase *Stanislava Heraklia Lubomirskeho* postavili malý nový drevený kostol. Miesto im určili a nazývalo sa *Heiliger Grund* – Sväté miesto. Životnosť tohto kostola bola pomerne krátka, začal veľmi skoro chátrať, a tak si evanjelici za činnosti farára *Andreja Grosza* postavili ďalší nový, opäť drevený, ale to už bolo na inom mieste. Nešťastie vraj chodí po ľuďoch a v Tvarožnej aj po kostoloch. Tento nový podľahol požiaru. Ale ani to ich nezlomilo a už v rokoch 1778 – 1783 si evanjelici postavili nový, tentoraz murovaný kostol v klasicistickom slohu a s ním aj vlastnú faru. A ako dopadol tento, sme už spomínali. Nezlomná viera dokázala ľudí vždy mobilizovať.

68. Druhý evanjelický drevený kostol – 1758

Žiaľ, tento rys dnes už nebadať, a nielen tu, v Tvarožnej. Všetci máme na mysli, čo by bolo potrebné robiť, ale nevieme ako. A tu sa začína epopeja *opustených kostolov*.

Toto smutné a nedôstojné obdobie by bolo vhodné zachytiť pre budúce generácie. No a jej nedeliteľnou súčasťou sú farári. Pokúsme sa identifikovať tých, ktorí boli pritom, ktorí bojovali proti zlobe a stále hlásali slovo Božie:

1. 1543 – 1548 *Andreas*,
2. 1548 – 1558 *Tomáš Lemmel*,
3. 1558 – 1560 *Emericus Roxer*,
4. 1560 – 1563 *Baltazár N.*,
5. 1563 – 1577 *Christophorus Koll(Kohl)*,
6. 1577 – 1581 *Georg Nicasius*,
7. 1581 – 1586 *Ján Díte*,
8. 1586 – 1623 *Ján Erythreus Rumann Roth*,
9. 1610 *Samuel Roth*,
10. 1623 – 1642 *Tobiáš Erythreus Roth*,
11. 1643 – 1651 *Joannes Pilemann ml.* ,
12. 1651 – 1667 *Thomas Dreypfennig*,
13. 1668 *Juraj Langsfeld*,
14. 1668 – 1669 *Ján Wagner*,
15. 1669 – 1674 *Melchior Geuthner*,
16. 1674 *Jozef Seltenreich*,
17. 1710 – 1726 *Juraj Špitko*,
18. 1726 – 1735 *Ján Stieber*,
19. 1735 – 1787 *Andrej Grosz*,
20. 1780 *Matej Franko*,
21. 1787 – 1818 *Ján Brosz*,
22. 1818 – 1856 *Daniel Honétzy*,
23. 1856 – 1858 *Martin Ruman*,
24. 1858 – 1884 *Pavol Ulreich*,
25. 1885 – 1902 *Albert Kübecher*,
26. 1902 – 1914 *Andrej Nikelsky*,
27. 1915 – 1916 *Dezider Grinwald*,
28. 1916 – 1920 *Juraj Wagner*,
29. 1921 – 1923 *Matej Danielis*,
30. 1923 – 1945 *Arpád Ernest Mayerhöffer*,
31. 1948 – 1949 *Konstantin Mohr*.

Albert Kübecher

Andrej Nikelsky

Juraj Wagner

Arpád Ernest Mayerhöffer

69. Niektorí evanjelickí farári, ktorí pôsobili v ev. kostole v Tvarožnej

Školy vo väčšine obcí na Hornom Spiši boli cirkevné a nebolo tomu ináč ani v Tvarožnej. Pokiaľ sa týka samotných objektov školy, tie patrili katolíkom, po reformácii ich vlastnili evanjelici, ktorí po spomínanom požiari si postavili nielen kostol, ale aj svoju vlastnú školu. Tú v roku 1827 navštevovalo 50 chlapcov a 45 dievčat. Učiteľmi boli *Michal Bartsch* (1808 – 1833) a *Jakub Weszter* (1833 – 1883). Ten bol nielen výborným učiteľom, ale aj kantorom a organistom, obe činnosti vykonával 50 rokov. Mimoškolské uznania dosiahol i ako priekopník ovocinárstva. Bol aj funkcionárom v Spišskom učiteľskom spolku.

Po skončení 2. svetovej vojny a odsune Nemcov rapídne klesol počet evanjelikov (až na 11) a neskôr zanikla aj akákoľvek činnosť evanjelického zboru. Dokonca sa od roku 1949 nekonali ani služby Božie, tie sa obnovili 19. júla 1998 pri príležitosti 220. výročia posvätenia kostola. Do roku 2006 pôsobil ako filiálka v Ľubici a v súčasnosti patrí pod cirkevný zbor Kežmarok. V decembri 2005 vznikla *Spoločnosť A. E. Mayerhoffera* a tá sa snaží spájať domácich aj zahraničných evanjelikov, ktorých predkovia pochádzajú z Tvarožnej.

Mayerhoffer sa narodil 25. apríla 1893 v Ľubici v nemeckej rodine. Kňazom sa stal v roku 1917 a začal pôsobiť v cirkevnom zbore Ruskinovce. Do Tvarožnej nastúpil v januári 1924 a pôsobil tu až do roku 1945. Okrem farárskej činnosti bol aj známym básnikom, napísal tri zbierky a niekoľko príležitostných básní a piesní. V Tvarožnej si získal obľubu a jeho snaha o zveľadenie zboru bola viac ako evidentná. Udržiaval čulý kontakt s rodákmi z Tvarožnej v zahraničí, najmä v USA a Argentíne, tí mu pomohli v rokoch 1936 – 1937 urobiť generálnu opravu kostola, fary a školy. Bol známy svojím antifašistickým postojom, odsudzoval konanie Hitlera a jeho vojenskú expanziu. Veľmi mu poškodilo, keď rázne odmietol politiku odsunu Nemcov, za čo bol v roku 1945 internovaný do gulagu s číslom 515. Aj tam slúžil Bohu, spoluväzňom poskytoval Večeru Pánovu, za čo bol mučený a nakoniec 25. apríla 1945 tu skonal. V roku 2013 si evanjelici na Spiši spomenuli na 120. výročie narodenia tohto kazateľa Božieho slova.

Činnosť zahraničných evanjelikov z Tvarožnej je podľa môjho názoru menej efektívna, ako tomu bolo napríklad v Toporci. Treba si položiť otázku: prečo je to tak? Ide o vzťahy ľudí, alebo niečo iné? Veľmi sa prihováram za nájdenie spôsobu, ako spolupracovať a zachovať *opustený* kostol, ale aj históriu evanjelikov.

Vrbov – klasicistický kostol z roku 1784

Národná kultúrna pamiatka – kostol súp. číslo 298, č. UZPF 1011

Patrí medzi najstaršie obce Horného Spiša a od Kežmarku je vzdialená 7 kilometrov. Obkolesuje ju Vrbovská pahorkatina a príslušný chotár je rozložený v nadmorskej výške 640 – 845 m. Samotná obec leží vo výške 662 m.n.m. K vodným tokom, ktoré ju a jej okolie odvodňujú, patria *Horný potok, Vlková,* a najmä *Vrbovský potok.* Na ňom leží trojica v širokom okolí známych rybníkov. Po objavení vyvierania termálnej vody bolo postavené kúpalisko s vodou v teplotnom rozmedzí 56 – 59 stupňov Celzia.

Najstaršia zmienka o obci s pôvodným pomenovaným *Werbew* pochádza z roku 1251. Tento názov sa objavuje po prvýkrát v listine kráľa Bélu IV., v ktorej boli opisované hranice Kežmarku. Na tomto území sa podľa dobových listín preukázateľne dokladuje, že tu žili ľudia a boli to Slováci. Literatúra uvádza, že vo Vrbove boli aj kostoly ešte pred rokom 1251, spomínajú sa roky 1222, 1231. Aj Vrbov menil svoje názvy. Tak sa máme možnosť zoznámiť s *Verbenom, Brbenom* alebo s *Virbom*, ale často to bola aj *Villa Menardi.* Toto pomenovanie sa spája s rokom 1268, neskôr si ho prisvojili aj Nemci a Maďari.

V druhej polovici 13. storočia sem imigrovali Nemci, ktorí patrili v období rokov 1778 – 1876 do Provincie XVI spišských miest. Dominantným zamestnaním obyvateľstva bola poľnohospodárska výroba, ale ľudí živili aj jednotlivé remeslá. Nechýbalo ani pálenie liehu a obchod s plátnom. V 18. storočí tu pracovali aj dve píly. Občania získali mnohé privilégiá, medzi ne patrili najmä obchodné a colné výsady. Vedomosti, ktoré si priniesli z rodnej zeme najmä v oblasti baníctva, náležite aj využívali. Spájali sa so Slovákmi, organizovali rast svojich spoločných sídiel. Nemci si založili samostatnú *Menhardovu Dedinu – Villa Menhardi*, ktorá sa v roku 1260 spojila s Vrbovom. Menhard bol zrejme šikovným šoltýsom, a tak sa v roku 1317 Vrbov spomína ako *Villa Menyhardi quae Virbo appelatur – Meynhardova Dedina – Vrbov.* Rozvoj obce dospel nakoniec k slobodnému mestečku a ako sa z tých čias dozvedáme, mal aj svojho patróna, ktorým bol svätý Servác.

Na naše otázky odpovedá starosta obce Vrbov Ing. Jozef Kovalčík

Aká je súčasná situácia v obci?

Obec Vrbov má v súčasnosti už na pomerne slušnej úrovni vybudovanú infraštruktúru: vodovodná sieť, 350-kubíkový vodojem je zásobovaný prívodným vodovodným radom DN200

kvalitnou pitnou vodou z Liptovskej Tepličky, v obci je pokrytie vodovodným potrubím na 95%. Budovanie kanalizácie začalo už v roku 1994, k dnešnému dňu je pokrytie v obci na 80%. Je potrebné dobudovať prečerpávaciu stanicu a výtlačné potrubie s napojením na kežmarskú čističku odpadných vôd v dĺžke 4,5 km, plynofikácia – rozvody plynu v obci Vrbov, ako aj prepojovacie plynovody do susedných obcí boli vybudované v roku 2001 a v celej obci je možné napojenie každého objektu na rozvod stredotlakového plynu. Okrem toho tu máme telekomunikačnú sieť, ako aj rozvod káblovej televízie. Začali sme ju budovať v roku 1996, každý rodinný dom má možnosť napojenia. Obecná káblová televízia vysiela 20 programov a obyvatelia obce sú informovaní aj o dianí v obci prostredníctvom príspevkov, ktoré spracováva Kežmarská televízia a sú vysielané aj v okresnom meste Kežmarok. V tomto roku pokračujeme v rozšírení týchto služieb už výstavbou optických rozvodov na novej ulici Šípkový vrch.

Po vybudovaní inžinierskych sietí sme začali s výstavbou, resp. opravou narušených povrchov miestnych komunikácií. Máme zrekonštruované námestie, vybudované chodníky a opravené povrchy takmer na všetkých miestnych komunikáciách.

V obci sa nachádza aj pekný, zrešaurovaný kostol sv. Serváca, zrekonštruovaná renesančná zvonica a Immaculata. V roku 2012 sme zahájili výstavbu domu smútku, ktorý bol vybudovaný v priebehu jedného roka.

V lete 2013 sme zrekonštruovali kuchyňu v materskej škole, ktorá bola v havarijnom stave. Realizujeme rekonštrukciu hasičskej zbrojnice, kde bude doškoľovacie stredisko, v máji 2014 začíname s výstavbou detského ihriska a vonkajšieho fitnes, pokračujeme s výstavbou komunikácie na Šípkovom vrchu, taktiež pokračuje výstavba nových šatní pre futbalistov. V priebehu roku 2014 plánujeme výstavbu cyklochodníka medzi Vrbovom a Kežmarkom o dĺžke 4,5 km s asfaltovým povrchom. V júni 2014 rozbiehame výstavbu bytového domu so 16-timi nájomnými bytmi, táto bytovka bude ukončená v roku 2015.

Ako vidíte budúcnosť obce a čo by ste radi predstavili budúcim návštevníkom?

Bez akejkoľvek obavy môžem povedať, že Vrbov má obrovský potenciál, ktorý je k dnešnému dňu (aj keď bol objavený už v sedemdesiatych rokoch) veľmi málo využívaný. Je to geotermálna liečivá voda. Ak si niekto myslel, že predajom geotermálnych vrtov z vlastníctva obce do súkromných rúk nastane rozvoj cestovného ruchu, mýlil sa, nestalo sa tak. Jedinou cestou pre rozvoj obce je výstavba liečebných a rehabilitačných stredísk, ako aj nevyhnutné budovanie ubytovacích či stravovacích kapacít a zázemia.

Kolíznym sa stáva enormný prírastok rómskeho obyvateľstva, ktoré vytvára škaredú vstupnú bránu do obce od Tatier, ale treba podotknúť, že ide o celoslovenský problém. V obci Vrbov je možné užiť si liečivej geotermálnej vody, vidieť kultúrne pamiatky, urobiť si vychádzku do blízkeho okolia peši alebo na bicykli, či zájsť do blízkych národných parkov.

Ako si predstavujete v spolupráci s cirkvami riešenie postavenia opusteného kostola?

Aj napriek skutočnosti, že počet obyvateľov obce s evanjelickým vierovyznaním rapídne poklesol, čoho následkom je opustenosť tohto kostola, domnievam sa, že je v rukách a právo-

moci správcu farnosti organizovať obrady striedavo v okolitých obciach, ktorých sa to týka. Možno takým, nie veľmi populárnym riešením, by mohlo byť zriadenie historicko-náučnej galérie s rôznymi dobovými materiálmi, kde by množstvo turistov, navštevujúcich našu obec, mohlo vidieť a poznať jej históriu.

Obec, ako mnohé iné spišské dediny, sa postupnou imigráciou Nemcov stávala nemeckou so všetkým, čo k tomu patrilo. Ich prítomnosť umožnila rýchlu akceptáciu reformácie a počnúc rokom 1530 sa na území Vrbova rýchlo zvyšoval počet evanjelikov augsburského vierovyznania. Ľubická fara konkurovala s tou vo Vrbove. Boli to najbohatšie fary v širokom okolí. Príliv Lutherovho učenia sa podľa dobových dokumentov pripisuje *Vavrincovi Buchwaldovi.*

Počas vlády evanjelikov vo Vrbove sa vystriedali títo farári:

- 1545 – 1565 senior *Laurentius Buchwald*,
- 1565 – 1588 senior *Jacobus Clemens*,
- 1588 – 1602 *Mattthaeus Praetorius– Scholtz*,
- 1602 – 1645 senior *Stephanus Tamarisci*,
- 1645 – 1646 *Izrael Leibitzer*,
- 1646 – 1667 senior *Daniel Peschovius (Peschkovius)*,
- 1667 – 1669 *Thomas Dreypfennig*,
- 1669 *Michael Fischer*,
- 1669 – 1673 *Filip Heutsch-Hojč* – ten na základe rozsudku súdu v Spišskom Podhradí musel odísť do Nemecka.

V tomto období, počnúc rokom 1671, sa oficiálne začala rekatolizácia. Bolo to pre príslušníkov evanjelickej cirkvi obdobie temna a prebiehala na celom Spiši. Všetky ataky boli rovnaké – o tom sme už mohli čítať pri ostatných kostoloch. Napríklad vo Vrbove v roku 1700 bolo 10 katolíkov oproti 468 evanjelikom.

Ďalšími farármi boli:

- 1715 – 1729 *Samuel Doloviceni*,
- 1729 – 1731 *Jakub Szolkovy*,
- 1731 – ? *Fridrich Lindner*,
- 1736 – ? *Ján Legher (Legler)*
- 1792 – 1838 *Ľudovít Kaiser (Kayser)*,
- 1850 – 1865? *Jakub Gánovszky*,
- ? – 1867 *Július Székely*,
- do 1932 *Július Ivan Kirnbauer*,
- 1932 – 1948 *Konštantín Mohr.*

Aj sem v roku 1671 zavítala rekatolizácia. Obsah tejto dejinnej udalosti je známy už z predošlých kapitol, preto vynechám detaily. Prezradené *Wesselényiho* sprisahanie – pokus o zosadenie Habsburgovcov, ktoré sa nepodarilo – prinieslo aj radikálne riešenie ohľadom evanjelického kostola. V roku 1674 vzali katolíci evanjelikom aj farský kostol. Tí však neprešli na katolícku vieru. Kostol tak zostal síce v majetku katolíkov, ale viac zíval prázdnotou, ako by slúžil novým veriacim. Tých tu totiž toľko nebolo. Slovo Božie šírili evanjelici v rodinných domoch, aby si neskôr – v roku

1694 – postavili svoj nový a vlastný kostol. Nedlho potom vyčínal vo Vrbove ničivý požiar a v marci roku 1556 zhorelo celé mesto, vrátane kostola a fary, ba dokonca zahynulo aj 14 obyvateľov. Mestečko bolo strednej veľkosti s počtom obyvateľov okolo 600. V opisovanom období veľkého požiaru mnohé dokumenty zhoreli, a tak presných údajov z tej doby niet. Neskôr, najmä v rokoch 1700 – 1750 došlo k stabilizácii a Vrbov sa pomaly rozrastal. Pokiaľ sa týka náboženského zloženia, stále tu dominovali evanjelici. Spomínaný pomer 10/468 v prospech evanjelikov aj napriek pribúdaniu katolíkov sa zásadne nemenil. V roku 1731 sa čísla ustálili na hodnote 126/467 a v roku 1751 to bolo 114/549. Táto malá exkurzia do štatistiky potvrdzuje, že aj Vrbov bol v zásade nemecký a evanjelický.

70. Vrbov – ev. kostol

71. Vrbov – organ

Zaujímavá je správa, ktorú som zachytil. Vyšla zo štátneho archívu vo Viedni a z nej sa dozvedáme toto hodnotenie Vrbova:

– *Menhartsdorf – Wrbov sa obyčajne nazýva Menersdorf. Je to malé, ale lepšie mesto ako Tvarožná a Ruskinovce, ale nemá hradby ani brány. Patria mu dva drevené mlyny ležiace nižšie mesta. Lúky sú miestami močaristé, polia však dobrej kvality. Les patriaci mestu je veľmi malý a zarastený.*

Evanjelici, ktorým od roku 1694 slúžil drevený kostol – modlitebňa, sa intenzívne snažili o postavenie nového, murovaného. Podarilo sa im to v roku 1784 spolu s novou školou. Tento drevený kostol osadili v záhrade domu č. 71 (neskôr79) a to miesto sa nachádza na parcele zdravotného strediska.

Pri modlitebni stála aj pôvodná evanjelická fara. V období prípravy výstavby murovaného kostola podľa kanonickej vizitácie žilo vo Vrbove celkom 649 evanjelikov, alebo lepšie povedané 100 rodín. Po vyhlásení Tolerančného patentu v roku 1781 Vrbovčania

72. Vrbov – kazateľnica

žiadali o povolenie postaviť si spomínaný kostol. To im bolo udelené 3. júla 1783 a na jar 1784 skutočne začali s prácami. Bol murovaný a stál na Zadnej ulici pri hlavnej ceste v blízkosti námestia. Doba výstavby trvala 9 mesiacov a posvätili ho 27. novembra 1784. Je to vysoká jednoloďová sieňová stavba so štítovým priečelím zo Zadnej ulice. Typickým prvkom je zaklenutie troma poľami pruskej klenby s polkruhovým uzáverom. Na južnej strane sú osadené tri vysoké, polkruhovo zakončené okná, jedno v uzávere a jedno nad hlavným portálom. Juh kostola má pristavanú aj sakristiu.

Pokiaľ sa týka interiéru, upúta drevená empora, na západnej strane je osadený organ. Terajší oltár postavil v roku 1884 vrbovský stolársky majster *Ján Maurer.* Ide o novoklasicistickú architektúru s dvoma stĺpmi s kompozitnými hlavicami na každej strane, medzi nimi je umiestnený polkruhový obraz Krista na Olivovej hore. Obraz namaľoval a venoval vtedajšiemu farárovi *Gustavovi Justhovi* známy maliar *Ladislav Mednyanský.* Tento farár ho vychovával v Strážkach. Kazateľnica je dielom vrbovského majstra *Ľudovíta Maurera.* Organ s mramorovou a rokokovou výzdobou pochádza z obdobia rokov 1780 – 1785. Vo vrchole skrine medzi dvoma skulptúrami anjelov s hudobnými nástrojmi je lýra. Manuál pochádza z roku 1857, vytvoril ho *Jozef Demeter* vo Viedni. V tomto kostole sa stretneme aj s druhým organom s pseudogotickou skriňou, ktorý sem priviezli zo zrušeného evanjelického kostola v Ruskinovciach. Komplexnú maľbu interiéru urobil matejovský maliar *Hecht.* Nad vchodom do sakristie je osadená pamätná tabuľa z roku 1784, týka sa postavenia kostola.

Bohoslužobné nádoby a ostatné cenné predmety (kalichy, portréty Melanchtona a Luthera, svietniky, vázy, lustre a iné) odcudzili z kostola v období medzi 5. a 9. októbrom 1992. Časť týchto predmetov sa podarilo nájsť a vrátiť (svietniky a luster). Dva cínové svietniky pochádzajú z konca 18. storočia. Dve cínové rokokové vázy z toho istého obdobia vyrastajú z kruhového členeného podstavca a majú odstupňovaný prehýbaný balustrový tvar. K inventáru okrem týchto patria ešte: cínová kanvica, cínový tanier, cínový oválny podnos a dva drevené rokokové svietniky. Drevený čierny lakovaný oltárny krížik pochádza z konca 18. storočia, na jeho podstavci je tenký tepaný strieborný reliéf Poslednej večere. Železný rokokový kľúč pochádza z obdobia okolo roku 1784 a nájsť môžeme aj železné i medené nožnice na strihanie knôtov sviečok.

K fungovaniu evanjelickej cirkvi vo Vrbove popri kostole a škole slúžila samozrejme aj fara. Mala tiež svoju históriu. V období od 3. novembra 1912 až 23. marca 1930 viedol tento úrad *Július Kirnbauer,* rodák z Burgenlandu. Po ňom bol 10. januára 1932 zvolený košický rodák *Konštantím Mohr (1905 –1958),* ktorý tu pôsobil až do evakuácie a odsunu nemeckého obyvateľstva.

Koniec II. svetovej vojny však urobil v tomto rozložení národností mnohé výrazné zmeny. Miestnych Nemcov nedobrovoľne vysídlili a miesto nich sem nasťahovali ľudí z neďalekého Vojenského priestoru Javorina. Tak sa prisťahovali obyvatelia zo zlikvidovaných obcí Ľubické kúpele a Blažov.

Od polovice 20. storočia sa začalo s výstavbou rybníkov, hotela a neskôr aj termálnych kúpeľov. Tie vznikli po navŕtaní výdatného zdroja teplej vody. Stalo sa tak v roku 1981 a to dalo priestor pre novovznikajúcu podnikateľskú aktivitu – pre cestovný ruch. V súčasnosti je tu v prevádzke šesť bazénov, z toho dva detské a jeden detský s prirodzenou masážou pre postihnuté deti. Termálna voda lieči 12 chorôb, najviac srdcovo-cievne choroby, poinfarktové stavy, pohybové ústrojenstvá.

73. Pavol Juríček a „guľometné hniezdo"

Na záver ešte jeden úryvok z článku pod názvom „V centre Vrbového stojí aj dnes ‚guľometné hniezdo'." Od autora Š. Gregoričku sa v ňom dočítame: – *Napriek tomu, že od skončenia druhej svetovej vojny uplynulo viac než šesť desaťročí, ešte aj dnes sa stretávame s jej pozostatkami. Takou je aj pamiatka pána Pavla Juríčka – tento 83-ročný dôchodca prišiel o svoju matku, keď ju zabila črepina vybuchnutej míny. Pred tromi desaťročiami kúpili Juríčkovci dom na Štefánikovej ulici. Upravil si ho a vybudoval aj peknú záhradu, ktorá ich živila. Svedectvom na vojnové časy je na jeho dvore „guľometné hniezdo", ktoré si vybudovali Nemci, aby sa chránili pred postupujúcimi vojskami Sovietskej armády. Dnes slúži majiteľovi domu ako nádrž na vodu, z ktorej polievajú záhradu.*

Výborná – klasicistický kostol z roku 1833

Národná kultúrna pamiatka – kostol – č.83, č. ÚZPF 1014

Obec ležiaca v nadmorskej výške 706 m má toho času 1 010 obyvateľov a nachádza sa v peknom prostredí pod Magurou. Touto krajinou som mnohokrát prechádzal autom po spojnici Spišská Belá – Spišská Stará Ves. Cesta stúpa a čím sme vo vyššej nadmorskej výške, tým sú prírodné scenérie krajšie a krajšie. Vodič musí však sledovať cestu, lebo tá sa vlní ako had a i malá nepozornosť môže spôsobiť patáliu. Ručička na tachometri preto klesá stále viac doľava, preraďujem rýchlostný stupeň na dvojku. Nie preto, že by moje Polo 1,6 nevládalo, ale aj ja chcem vidieť ponúkanú krásu, ktorú tu zanechalo dielo nášho Najvyššieho. Stále som v očakávaní, čo sa objaví za najbližšou ostrejšou zákrutou, ale môj zrak často zablúdi do Popradskej kotliny. Čím viac sa blížime ku Magurskému sedlu, tým je pohľad úžasnejší. Asi v polovici vidíme na jednej odpočinkovej ploche červené auto cudzej značky. Vyhodím smerovku a zaradím sa za neho. Okamžite viem, že ide o štátnu poznávaciu značku D. Pozdravíme sa po nemecky. Z auta vystupuje „mladý šesťdesiatnik" a šteľuje si foták. Odpovedá mi v jeho rodnej reči, ale zároveň aj v našom jazyku. Po krátkej výmene názorov zisťujem, že on je tiež tunajší rodák, a to dokonca z obce Výborná. Niekoľko minút venujeme slovensko – „slovenskej" debate o tom, prečo je Nemec, hovoriaci menej presnou slovenčinou, práve tu? A on sa pýta, ako je to so mnou, keď ja zase hovorím tak dobre po nemecky. Výmenou komplimentov a zaželaním šťastnej cesty sa naše stretnutie skončilo.

Teraz už viem, že som prepásol jednu z výnimočných príležitostí, lebo isto by mi poskytol vzácne informácie o jeho rodnej obci. Ale to som vtedy ani netušil, že raz budem písať knihu, ktorú máte teraz na stole.

Dnešné naše putovanie za ďalším kostolom – spolu s manželkou a švagrom – začína v Slovenskej Vsi, kde priberáme pani farárku. Mierime do Výbornej – k obci, ktorú sa vynasnažím vám priblížiť. Pokúsme sa ju spoznať bližšie na základe podkladov, ktoré som získal. Nachádza sa východne od rázovitej dediny Lendak, je to tiež jeden zo skvostov v oblasti Tatier. Výborná – Viborna sa prvý raz spomínala v roku 1463, má však skorší dátum vzniku – na *berzeviciovskom* území – a to sa písal rok 1289. Ale aj meno bolo iné – *Birbrun.* Získala ho pravdepodobne podľa prameňa minerálnej vody vynikajúcej kvality a hnedej farby. V čase, keď sa vo Výbornej používal maďarský jazyk, nazvali ho „pivný prameň" – *Sörkút.*

Názvy obce sa menili v jednotlivých obdobiach takto:

- 1773 – *Viborna, Berbron,*
- 1786 – *Wiborna, Bierbrunn,*

- 1808 – *Viborna, Výborná,*
- 1863 – 1902 *Viborna,*
- 1907 – *Sörküt.*

Na čele obce stál richtár, ktorý bol volený spravidla na dobu jedného roka. Podľa známych dokladov prvým richtárom bol *Ján Golldain* – 1684. Od 80–tych rokov 13. storočia obec patrila pánom z Lomnice, bolo to v časoch panovania Štefana V. Najstaršou šľachtickou rodinou bol známy rod *Berzeviczyovcov.* Títo významní šľachtici v roku 1522 okrem Výbornej vlastnili aj Huncovce, Veľkú Lomnicu, Starú Lesnú a Stotince. Menovite to bol *Krištof Berzevici.* Identitu obce v roku 1561 zaisťovala aj pečať, ktorá je uložená v Štátnom archíve v Levoči. Na nej je umiestnený nápis: SIGILLUM BIRBRONNENSIUS AN: 1561.

Niekoľko slov o obci si môžeme teraz prečítať od starostky *Ing. Viery Strelovej:*

Obec Výborná má počet obyvateľov 1 130, z toho je 86 % rómskeho obyvateľstva. Spolunažívanie občanov v našej obci je na dobrej úrovni. V obci sa nerobia rozdiely medzi obyvateľmi, t.z. že ak sa organizujú rôzne podujatia, sú prítomní aj Rómovia, aj Nerómovia. V obci sa udržiavajú tradície fašiangov, úcta k starším, organizuje sa Mikuláš, deň detí a rôzne výlety a púte.

Čo nás trápi najviac, je vysoká nezamestnanosť. Obec zamestnáva 13 pracovníkov a v rámci menších obecných služieb je aktivovaných 320 nezamestnaných občanov.

V súčasnosti sa v obci realizuje výstavba obecného vodovodu, kanalizácia a ČOV. V obci sa nachádza minerálny prameň „Kvašná voda." Poslednú sobotu pred pôstom dedina ožíva tradíciou fašiangov, kedy sa zabáva celá dedina. Po sprievode sa organizuje detský karneval. V obci sa nachádza Rímskokatolícky kostol sv. Uršuly, ktorý je národnou kultúrnou pamiatkou. Zaujme kazetovým stropom podopretým tisovými točenými stĺpmi.

Na severe od obce je chotár mierne zalesnený, a to v okolí *Partizánskej hory* – 936,9 m.n.m. V oblasti Výbornej začína svoju púť *Slovenský potok*, západnú časť odvodňuje potôčik s menom *Barich.* Oba nakoniec svoju púť končia v rieke *Belá.*

Ak máme mať predstavu o dedinskej architektúre, načim ju označiť, ako mnohé iné na Hornom Spiši, za *potočnú radovú zástavbu.* Ide o trojpriestorové zrubové, hlinou omietané a bielou farbou natreté domčeky (domy). Časove vznikali v 19. storočí a každý mal vstupnú sieň v priečelí. Strechy boli väčšinou sedlové aj s dvojstupňovou podlomenicou. V starších domoch ohniská – krby alebo pece – boli umiestnené v sieni. V neskoršom období si už obyvatelia budovali domy murované, trojpriestorové s tvrdou krytinou. Podobnou technológiou si stavali aj sypance, tie boli orientované oproti ich obydliam na druhej strane cesty. Po roku 1945 sa menili domy aj pôdorysom a boli štvorcové.

Hlavnou činnosťou, ktorou sa živili obyvatelia obce, bola poľnohospodárska výroba. Panovali tu zemepáni z rodu Berzeviczyovcov. Aj vo Výbornej mala väčšina nemeckú národnosť. Po vojne ich postihol všeobecne známy odsun, po ňom sa sem nasťahovali ľudia z oblasti Zamaguria a Lendaku. Podľa štatistiky v roku 1855 žilo vo Výbornej 468 obyvateľov, z nich bola 401 Nemcov. Náboženské zloženie bolo takéto: 95 katolíci, 370 evanjelici a 3 židia. V roku 1900 bolo zmenené zloženie obyvateľov podľa jednotlivých náboženstiev takto: 193 rímskokatolíkov, 2 gréckokatolíci, 281 evanjelikov a 5 židov.

74. Výborná – evanjelický kostol

Evanjelická cirkev

Evanjelici, ako to vidieť zo štatistík, tvorili vo Výbornej väčšinu tak, ako to bolo aj v iných obciach Horného Spiša. Cirkevný zbor vznikol okolo roku 1536 a patril do Dolnopopradského seniorátu (*fraternitas inferioris fluvii Poprad*). Správa tohto zboru – ako aj všetkých, čo patrili pod spomínaný seniorát – sa riadila závermi Spišsko-podhradskej synody z r. 1614. Terajší zbor pôsobil do roku 1945 ako samostatný.

Podľa všetkého prvým evanjelickým farárom bol *Andrej Fischer.*

Predstavme si teraz zoznam farárov vo Výbornej v jednotlivých rokoch, keď tu pôsobili:

- 1534 – *Andrej Fischer,*
- 1536 – *Andreas Kerl,*
- 1585 – *Martin Behr,*
- 1599 – *Michal Kossik (Kasszitsch),*
- 1646 – *Andreas Langius,*
- 1645 – 1658 *Tomáš Greb (Grieb),*
- 1659 – *Valerián Berlinius,*
- 1659 – 1686 *Ján Hertely,*
- 1659 – ? *Martin Kereschko (Kreszko),*
- 1696 – *Samuel Günther,*
- 1889 – 1890 *Teodor Lipták,*
- 1890 – 1911 *Matej Alexy,*
- 1913 – 1924 *Andrej Tarczay,*
- 1924 – 1945 *Johann Petreasz.*

75. Výborná – interiér v kostole

Začiatok 17. storočia bol aj pre evanjelikov vo Výbornej obdobím smutnej histórie. Po celom Spiši sa šírila tvrdá rekatolizácia. Priebeh a dôsledky tohto protievanjelického hnutia sú známe z predošlých kapitol a niet dôvodu ich opakovať. Evanjelici prišli o kostoly, farári boli vyhnaní a niektoré zbory zastavili svoju činnosť. Po krátkom čase evanjelici začali aktívne hľadať riešenie vzniknutej situácie. Nakoľko nemali svoj vlastný kostol, pripojili sa k Toporcu a boli tak jeho súčasťou. Potom však prišiel rok 1788 – po Tolerančnom patente, kedy sa jednotlivé cirkevné zbory snažil spojiť do Podtatranského seniorátu superintendant *Ján Rufíni.* Pre odpor *Imricha Horváta* sa to udialo až v roku 1806.

Evanjelická cirkev vo Výbornej patrila v rokoch 1806 – 1861 do Potiského dištriktu, Podtatranského seniorátu a materskej cirkvi v Toporci s počtom spolu 696 evanjelikov. V roku 1889 bol zbor znovu obnovený a patril k cirkevným zborom s nemeckou bohoslužobnou rečou. V roku 1928 mal 286 členov.

Evanjelický klasicistický kostol si Výborňania postavili v rokoch 1832 – 1833, keď ich ohrozovali aj požiare. Kostol má charakter sieňového priestoru s polkruhovým uzáverom s konchou, zaklenutý pruskou klenbou s medziklenbovými pásmi, dosadajúcimi na vtiahnuté piliere s rímsovou hlavicou. Nad vchodom sa nachádza drevená organová empora na štyroch stĺpoch a za oltárom sakristia z rovným stropom. Hlavnú fasádu tvorí predstavaná veža s ihlanom a nárožnými štítkami.

V kostole sa nachádza klasicistický oltár so stĺpmi a tympanónmi. Na oltárnom obraze je zobrazený Kristus signovaný autorom *Boemmom Teodorom* z roku 1872. Je tu aj zachovalá drevená barokova truhlica z roku 1876. Organ bol zhotovený v roku 1853 v dielni *Jozefa Kolbayho.* V roku 1880 vyrobila nemecká firma *Bochumer Verein Verkehrstechnik und Gussstahlfabrikation GmbH* veľký zvon s priemerom 98 cm.

Stručne o zvonoch

Myslím si, že kostol a zvon sú spojené nádoby v prenesenom slova zmysle. A ako sme to už mohli aj v tejto knihe čítať, mnohé z kostolov museli byť práve bez nich. V knihe o ihlianskom kostole som sa podrobnejšie zapodieval spomínanou nemeckou fabrikou, ktorá na západe Nemecka v meste Bochum vyrobila viacero zvonov aj pre tunajšie kostoly. Na väčšine z nich sú vyliate dokonca nemecké texty. Fabrika vznikla v roku 1845 pod názvom *Die Gussstahlfabrik Mayer & Kühne.* Výroba začala v roku 1847 a neskôr sa menila štruktúra výroby, fabrika vyrástla vo veľký železiarenský kolos. V špičke v tejto firme pracovalo okolo 20 000 pracovníkov. Mnohé zo zvonov prežili aj vojnové obdobia a slúžia dodnes, iné skončili na bojisku ako zdroj bojového arzenálu. Niekde sú dokonca aj tri, inde iba jeden – podľa toho, ako to bolo so zdrojom financií. Jeden zvolával veriacich na bohoslužby, druhý, zvaný umieračik, pozýval pozostalých na rozlúčku. A asi väčšina ľudí – a aj ja som donedávna patril medzi nich – ani netuší, že oni sú tu už viac ako deväť storočí. Najprv to boli kované a neskôr, v 13. storočí, už boli vyrábané ako liate. V článku *Jána Jančoviča* som sa dozvedel, že najstarší liaty pochádza z roku 1057. Autor dokonca spomína poslanie zvonov mimo funkciu súvisiacu s postavením kostolov. Martin Luther pred blížiacou sa búrkou vyzýval zvoniť, aby sa veriaci modlili. Možno nezaškodí uviesť, že skladba zliatiny pozostáva z medi s vysokým obsahom cínu, skoro 20 %.

Ale zvony sa nedovážali iba zo zahraničia, vyrábali sme ich aj na Slovensku a tých, ktorí to vyrábali, sme volali *zvonolejári.* Takéto výrobne existovali vo viacerých mestách. Na začiatku najvýznamnejšie boli v Spišskej Novej Vsi a v Košiciach. V Spišskej Novej Vsi v rokoch 1357 – 1516 ako prvý zvonolejár pôsobil *Konrád Gaal.* Postupne klesala požiadavka na ich výrobu, a tak na konci 20. rokov 20. storočia zostali dielne už iba v Trnave a v Prešove.

Evanjelické školstvo

Nakoľko evanjelický cirkevný zbor mal v obci počtom prevahu, bolo celkom prirodzené, že v roku 1786 zriadili aj svoju ľudovú školu. Prvým učiteľom sa stal *Jakub Greisiger,* ktorý bol vo Výbornej zároveň aj notárom. Zo školskej kroniky sme sa dozvedeli aj o ďalšom, *Andrejovi Lačnom,* ten vyučoval vo Výbornej striedavo tri dni v týždni. Neskôr v rokoch 1890 – 1912 tu vyučoval miestny farár *Matej Alexy.* Pôvodná škola však časom už nevyhovovala, a tak si evanjelici postavili v roku 1912 novú. Na tejto neskôr pôsobila aj učiteľka *Petronela Schwartzová,* bola tam činná od 20. augusta 1916. V škole bola jedna učebňa o rozmeroch 8x6x4 metrov, jeden kabinet a trojizbový byt pre pedagógov. Budovu renovovali v roku 1938. Pôsobilo tu viacero učiteľov a funkcionárov. Medzi nich patrili *Matej Nitsch* a *Samuel Szontágh,* obaja učitelia a správcovia, jeho manželka *Melánia Szontághová* – učiteľka ručných prác a *Ružena Brunnsteinerová.* V roku 1926 navštevovalo školu 43 žiakov, z toho 22 chlapcov a 21 dievčat. Od 1. septembra 1930 bol dočasným správcom *Ján Toppercer* a tieto učiteľky: *Mária Harwayová, Gizela Cziriaková, Katarína Toppercerová.* Postupom času začali evanjelickú ľudovú školu navštevovať aj deti katolíckych rodičov a keď sa ich stavy zvyšovali, rozhodlo sa, že od 1. septembra 1944 bude škola premenovaná na Obecnú ľudovú školu.

Keď sa hornospišské obce, a samozrejme aj Výborná, postupne stabilizovali, ľudia sa s dedinou zžili a infraštruktúra sa postupne dobudovávala, bola pred nimi celkom pekná perspektíva. Život však písal pre jej obyvateľov ťažké chvíle, práce veľmi nebolo, a tak nastala početná migrácia obyvateľstva. Veľa ľudí odchádzalo za zárobkami aj do ďalekej Ameriky. *Michal Lauf,* občan Výbornej, to pekne opísal. Vyberám z jeho zdôvodnenia časť textu: – *Nemajetných rodičov som syn a žiadnej práce nemám, kedy moja teta v Amerike prácu mi zaistila, kedy moje živobytie zaistené bolo.* A veru ťažko zarobené peniaze pomáhali aj tým, ktorí ostali doma. Hospodárska kríza však bola neúprosná a ľudia sa museli veľmi nadrieť, aby prežívali.

Trápení však neubúdalo, ba neúprosne tlačili aj na plecia Výborňanov, prišli totiž zlé vojnové časy. Prvá svetová vojna 1918 – 1938, a za ňou druhá zanechali ťažké jazvy nielen na tele, ale aj na dušiach. Dve desaťročia sú v živote národa a štátu veľmi krátke obdobia, ale stačili na to, aby priťažili všetkým – najviac tým nevinným – teda obyvateľom.

Najviac šrámov zanechala na obyvateľoch a obci samotnej druhá svetová vojna. Už viackrát spomínaný povinný odsun obyvateľov nemeckej národnosti postihol tak, ako ostatné dediny, aj Výbornú. Obec bola silne nemecká, 65 % obyvateľov tejto národnosti muselo odísť a po ich odsune sa vyľudnila. V roku 1927 tu žilo 447 obyvateľov v 80 domoch, V roku 1935 mierne poklesol počet obyvateľov na 423 v 82 domoch, z toho 193 katolíkov a 238 evanjelikov. Prekvapila aj prítomnosť Rómov s počtom 36. Odsun Nemcov sa udial v rokoch 1944 – 1945 na tri etapy: najprv deti, potom ženy a nakoniec muži. Svoju rodnú obec opúšťali s hlbokým smútkom. Stonanie chorých a starých ľudí sa miešalo s krikom žien a detí. Väčšina neniesla žiadnu vinu na vojenských udalostiach. Niektorí sa aj teraz vracajú do rodnej obce, spomínajú a kde sa dá, aj pomáhajú, považujú ju za svoju. A tak dnes v obci už niet ani jedného evanjelika. Ostal už iba kostol, sám

a *opustený,* ale nie bez starostlivosti oň a snahy aspoň príležitostne v ňom zhromaždiť veriacich tohto vierovyznanie, rodákov žijúcich v okolitých obciach a mestách i z cirkevného zboru, do ktorého v tomto čase Výborná ako diaspora patrí.

V kostole bolo celkom 300 miest na sedenie. V rokoch 1996 – 1998 prebehla generálna oprava a v roku 2012 bola vymenená strešná krytina. Napriek tomu dnes potrebuje novú maľbu a je potrebná aj elektroinštalácia. V kostole sa toho času konajú bohoslužby iba raz do roka, a to pri príležitosti výročia posvätenia.

Žakovce – pôvodný evanjelický kostol z roku 1793

Národná kultúrna pamiatka – súp.č. 76, č. ÚPZF 1019

Obec Žakovce leží na severe Slovenska v okrese Kežmarok a jeho nadmorská výška je 671 m. Pri sčítaní obyvateľov v roku 2011 tu bývalo celkom 856 ľudí. Prvá spomienka sa objavila už v roku 1209 a v roku 2009 oslávila osemsto rokov svojej existencie. Hovorí sa, že bola prvou obcou na Spiši vôbec. Ak historické dokumenty neklamú, jej pôvodný názov bol *Villa Isaac,* teda *Izákovce,* alebo *Izákova dedina,* a nakoniec dnešné pomenovanie *Žakovce.* Po celú dobu svojej existencie mala pestrú históriu a často menila štruktúru obyvateľov tak, ako to bolo v celom Spiši. V určitom období tu bývali nemeckí prisťahovalci a práve oni sa postarali o nemecký názov *Eisdorf.*

Okolo tejto obce viedla moja cesta za prácou v Poprade. Priznávam, že ma lákalo navštíviť ju, ale nakoniec sa mi to nepodarilo vôbec. V závere svojej aktívnej činnosti som okúsil, ako chutia tzv. týždňovky. V pondelok skoro ráno viedla moja cesta do Popradu, aby som sa v piatok či v sobotu na krátku dobu vrátil do Prešova ku svojej rodine. Trasa bola po E50, alebo 18, diaľnice v tom čase ešte nedorazili na východ. Keď skončili serpentíny Braniska a pred mojimi očami sa objavil majestátny Spišský hrad, už mi bolo jasné, že za krátku dobu ma orientačná tabuľa presmeruje vpravo do Huncoviec. Minul som Abrahámovce a Vlkovú a okolo renesančného námestia vo Vrbove a odbočení naľavo ostala za mnou aj miestna rómska osada. Po málo kilometroch som vľavo registroval obec Žakovce. Viac ako dva roky ma to ťahalo zabočiť a pozrieť sa, ako to tam katolícky farár Kuffa organizuje. Nakoniec všetko vyriešil internet, keď už s mojím autom sa mi tam zakerovať nepodarilo. Ľutujem, že sa osobná návšteva neuskutočnila, ale teraz pri písaní knihy bude dôvod splniť si tento cieľ. *Ing. Mgr. Marián Kuffa,* ako vidieť, je nielen farárom, ale vie aj riadiť – vedie *Inštitút Krista Veľkňaza.*

Archeologické bádania v priebehu 19. storočia dokázali, že osídlenie územia dnešných Žakoviec je omnoho staršie, ako je jeho prvá písomná zmienka o existencii. *Alexander Münich* hovorí o tom, že nálezy napovedajú prítomnosť Keltov. Pri evanjelickom kostole farár *ThDr. Pataky* objavil črepy, ktoré spájajú obec s halštatskou dobou. Nebudeme teraz rozoberať mnohé výsledky archeológov na území dnešných Žakoviec, možno sa s nimi oboznámiť v knihe *Chalupeckého*: *Osemstoročné Žakovce.* Pre ich históriu je však dôležitý rok 1209 – stalo sa totiž to, že na popud uhorského kráľa Ondreja II. bola uznaná existencia obce *Izákova dedina.* Svoje meno pravdepodobne dostala obec podľa *Izáka,* zemepána, alebo richtára – to je tiež neisté.

Okolité chotáry *Hnojník, Jasenov, Poprad* napovedajú, že išlo o slovenskú obec. V roku 1285 Žakovce boli nemeckou dedinou, ale až v roku 1553 sa v dokumentoch objavil už skôr spomínaný nemecký názov obce. Čo sa týka Nemcov, ako skoro v celom Spiši tu pôsobili *saskí Nemci,* ktorí postupne získavali osobitné práva. Medzi hlavné patrila možnosť zriadenia súdov v duchu tzv. *Zipser Willkür.* Nešlo však iba o ojedinelé právo pre Žakovce, ale patrilo viacerým mestám a obciam ako kolektívne právo. Tým boli privilegované a vytvorili Provinciu spišských Sasov. Nakoľko sa o osude i histórii týchto miest hovorí často pri každej obci s opustenými kostolmi, podrobnosti opakovať nebudem. Aj keď v súvislosti so Žakovcami stále spomínam, že ide o obec alebo dedinu, dejiny dokladajú, že boli mestečkom a mali aj tak postavené práva. V roku 1553 sa postupne menili na obec, neskôr poddanskú. Toto obdobie spájali s pôsobením *Thurzovského rodu.* 17. storočie bolo pre Žakovce pohnutým obdobím, drobné stavovské povstania prinášali do života obyvateľstva nemalé obete. Sprievodným javom sa stala chudoba a všadeprítomný mor. V roku 1710 bol hotovou katastrofou pre viacero spišských miest a obcí. V Žakovciach zahynula polovica obyvateľov, zostalo ich 128, a to iba Nemci. Vymrel aj Thurzovský rod a nahradili ho *Csákyovci.*

S prítomnosťou Nemcov na Spiši, teda aj na Hornom, a samozrejme i v Žakovciach, sa v 16. storočí objavila reformácia. Myšlienky nemeckého teológa *Martina Luthera* (1483 – 1546) sa rýchlo šírili a po Kežmarku a Levoči sa dostali aj do Žakoviec. Evanjelizácia v tejto obci pravdepodobne vrcholila v období, keď tam pôsobili farári *Šimon Mauritius* a *Tomáš Lemmel.* Išlo o roky 1549 – 1560. Keď zostručním historický vývoj v cirkevnej oblasti, sprievodným javom bola napätosť medzi evanjelikmi a katolíkmi. Rekatolizácia sa pomaly rozširovala až po rok 1671, keď sa odhalilo *Wesselényiho sprisahanie.* Prejavilo sa to násilnými akciami proti evanjelikom – týmto spôsobom im odoberali kostoly. Ten v Žakovciach vzali v januári 1672. Celé sa to udialo napriek tomu, že počet katolíkov bol iba 12 oproti 116 evanjelikom.

Evanjelickými farármi v jednotlivých rokoch boli:

- 1542 *Valentinus (Bálint),*
- 1542 – 1559 Šimon *Maritius,*
- 1559 – 1573 *Tomáš Lemmel,*
- 1573 – 1587 *František Hankotzy (Hankoczy),*
- 1588 – 1603 *Matthias Ricelius Picca,*
- 1603 – 1608 *Ján Sylvester,*
- 1608 – 1639 *Daniel Ján Cornides st.,* senior,
- 1611 *Filip Reinmann,*
- 1640 – 1645 *Georg Schelich,*
- 1645 – 1657 *Daniel Gniesner,*
- 1658 – 1672 *Martin Greb,*
- 1694 *Blanár,*
- 1704 – 1706 (1709?) *Tobiáš Chwistkovitz,*
- do 1709 *Daniel Truher (Trunner).*

Po uplatnení Tolerančného patentu cisárom Jozefom II. sa opäť vrátila evanjelikom možnosť budovať si svoje svätostánky a viesť riadny cirkevný život v obciach a mestách. Artikulárne kostoly na Hornom Spiši v tom čase mali oveľa viac práv a skôr mohli začať s oživením cirkevného života. V Žakovciach však pretrvával spor medzi katolíkmi a evanjelikmi, ktorí, ako bolo už uvedené, mali prevahu. V roku 1786 poslali evanjelici sťažnosť priamo cisárovi. Celé to organizoval *Wolfgang Neumann* preto, že katolíci uplatňovali mnohé obmedzenia pre evanjelickú väčšinu. Okrem iného museli vykonávať niektoré činnosti v prospech katolíckej menšiny – medzi ne patrili: obrábanie ich pozemkov, za richtárov volili iba katolíkov a podobne. Na druhej strane luteráni im robili prieky v používaní zvonov, ktoré mali v evanjelickej veži.

Týmto žabomyším vojnám bol koniec, keď si evanjelici postavili svoj kostol. Museli si na jeho stavbu zabezpečiť financovanie, do ktorého sa zapojilo 97 rodín, zozbierali celkom 1 763 zl. S výstavbou začali na začiatku roka 1793 na pozemku, ktorý darovala cirkvi evanjelická rodina a vysvätenie sa uskutočnilo 2. decembra 1793. Naprojektovali a postavili ho podľa vzoru viacerých kostolov na Spiši. Oltár je polkruhového tvaru, z východného vchodu boli postavené dva rady lavíc, osobitne pre ženy a dievčatá. Muži svoje lavice mali zvlášť osadené oproti južnému východu. Pravými drevenými schodmi sa vychádzalo na emporu – v žakovskom žargóne chór, ktorý bol postavený krížom kostolnej lode od východu. Na ňom sa nachádzal organ. V predĺžení po severnej strane pokračoval chór ďalej. Žakovce boli samostatným cirkevným zborom – až na obdobie rokov 1780 – 1850, kedy patrili ako filia do Vrbova.

76. Evanjelicky kostol v Žakovciach

77. Žakovce – Evanjelická škola

V prvých desaťročiach 20. storočia došlo k viacerým opravám a rekonštrukciám. Domáci stolár *Alexy* vymenil všetky drevené lavice a hlavný oltár. Oltárny obraz zobrazoval Ježiša v Getsemanskej záhrade. Postavili aj novú barokovú kazateľnicu. Podlaha kostola bola prevedená z bielych dlaždíc, tie pokryli červeným kobercom. Vľavo vedľa kazateľnice osadili čiernu mramorovú pamätnú dosku na počesť bratov evanjelikov, ktorí zahynuli v 1. svetovej vojne. Na balustráde vľavo a vpravo od oltára viseli obrazy Martina Luthera a Philipa Melanchtona. Žakovce sa v roku 1850 stali samostatnou farnosťou.

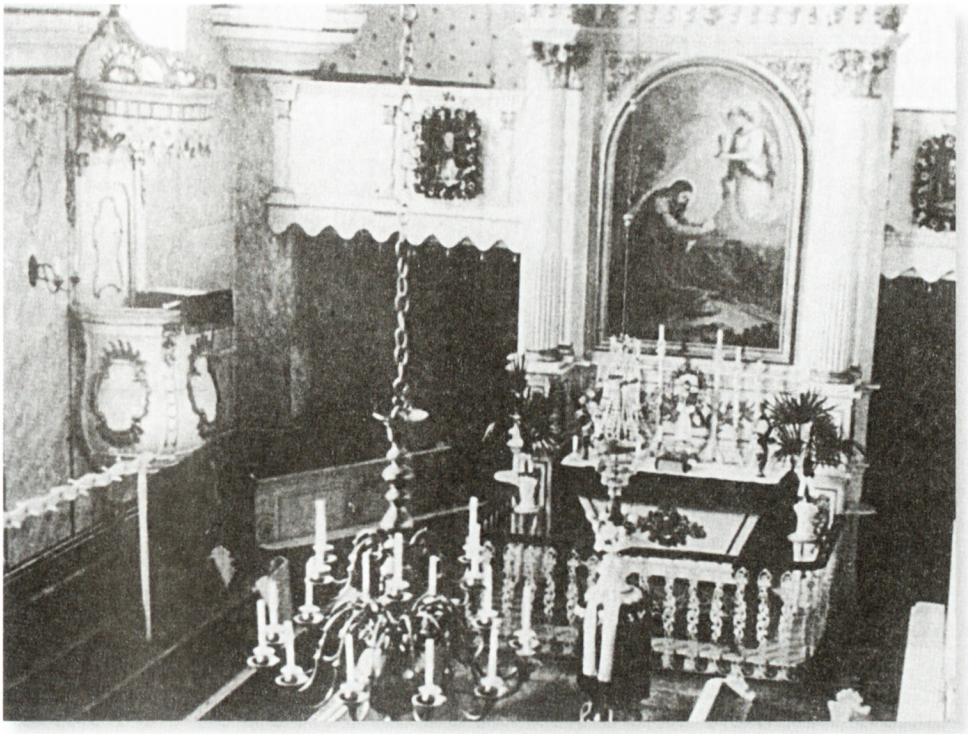

78. Žakovce – interiér evanjelického kostola

Dovtedy tu pôsobili títo farári:

- 1783 – 1792 *Martin Thann*,
- 1792 – 1838 *Ľudovít Kayser*,
- 1838 – 1849 *Karol Klein*.

Evanjelickú školu po rôznych peripetiách ohľadom miesta, kde mala stáť, postavili v roku 1841. Ako učitelia tu pôsobili *Ľudovít Lindtner* a *Michal Czentner*.

Od roku 1850 boli v Žakovciach títo farári:

- 1850 – 1867 *Ján Schövieszner*,
- 1867 – 1882 *Július Székely*,
- 1882 – 1902 *Andor Nikelszky*,
- 1902 – 1905 *Gustav Hajsó*,
- 1905 – 1916 *Teodor Lipták*,
- 1916 – 1944 *Eduard Hönsch*.

79. Evanjelický farár – Eduard Hönsch

Posledne menovaný kňaz, ktorý vlastne ukončil históriu existencie evanjelického cirkevného zboru v Žakovciach, bol veľmi aktívny a charizmatický farár. Narodil sa v Mlynici 18. apríla 1891 a zomrel opäť 18. apríla, ale v roku 1955 už v nemeckom mestečku Ezelheim, kam evakuoval s nemeckým obyvateľstvom

v roku 1945. Vyštudoval na Bohosloveckej fakulte v Prešove a svoju aktívnu činnosť začal ako kaplán vo Veľkej Lomnici, aby nakoniec pôsobil až do svojho odchodu do Nemecka v Žakovciach. Bol činný aj mimo cirkevného zboru, zapájal sa do spoločenských aktivít, mal viacero funkcií, dokonca aj v politických stranách. Ba zastával určitý čas aj predsedu spišskonemeckej strany – ZDP. Zaoberal sa písaním a štúdiom histórie, čo je obsahom knihy *Dejiny obce do roku 1934*.

Tak, ako vo viacerých hornospišských mestách a obciach, aj v Žakovciach sa často menilo obyvateľstvo. Príčinou boli migrácie Nemcov. Pôvodne tu žili Slováci, ale okrem nich aj menšie komunity Poliakov a Rusínov. Požiare a častejšie hromadné epidémie riadne decimovali ich počty, ktoré miestami ústili až do vyľudnenia obce. Potom nasledovalo prisťahovateľstvo, ktoré menilo štruktúru obyvateľstva a jeho náboženského zloženia. To vo veľkom pokračovalo po skončení druhej svetovej vojny a odsune Nemcov. Najviac prisťahovalcov prišlo z Blažova, neskôr v menšom počte aj Rómovia. Žakovce tieto migrácie poznačili v oblasti rozvoja jednotlivých podnikaní, objavovali sa nové a nové remeslá a tento proces pokračuje aj v súčasnosti. Pre zdokumentovanie tohto vývoja uvádzam prehľad náboženskej štruktúry obyvateľov v obci v rokoch 1921 – 1944:

Rok	**1921**	**1930**	**1940**	**1944**
rímskokatolíci	181	207	210	208
evanjelici	408	425	413	418
ev.ref.v.	1	1	–	1
židovské náboženstvo	3	4	3	2
iné + bez vyznania	13	3	5	12

Uvedená mapa Žakoviec ukazuje, ako to vyzeralo v obci v roku 1945. Ružovo vyfarbené sú obytné domy označené číslami, hnedé sú stodoly a hlinené objekty. Ak sa dnes prejdeme po obci, niekoľko domov je už po rekonštrukcii, to sa však vôbec nedá povedať o stodolách a hlinených domoch. Mnohé z nich už v roku 1945 boli poznačené zubom času a dnes už skoro niet po nich ani stopy. Čas sa prosto nedá zastaviť. Uprostred obce pri kostole je pod písmenom C pranier zo 17. storočia a pod písmenom B sú protipožiarne nádrže. V obci mali aj pomenované ulice, a tak – v slovenčine – tam existovali *Krížna cesta, Cisarska cesta, Letná ulica a Zimná ulica*. Katolícky kostol má číslo 141, evanjelický 137, ev. škola 139, ev. fara 32, obecný úrad 118, požiarnica 140, Kaplnka sv. Nepomuka 143 a domy s jednotlivými obyvateľmi majú svoje čísla aj mená.

Je to teda opustený kostol ?

Cirkevný zbor v Kežmarku dal svoj kostol v Žakovciach od roku 1952 do prenájmu tamojšej pravoslávnej cirkvi. V roku 2010, teda v roku, kedy obec slávila 800. výročie svojho vzniku, ho odpredal cirkevný zbor Evanjelickej cirkvi a.v. v Kežmarku Gréckokatolíckej cirkvi v Žakovciach – podľa zmluvy zo dňa 4. februára 2010. Do Žakoviec prišli obyvatelia z Blažova, ktorí museli nedobrovoľne odísť z vojenského priestoru v Le-

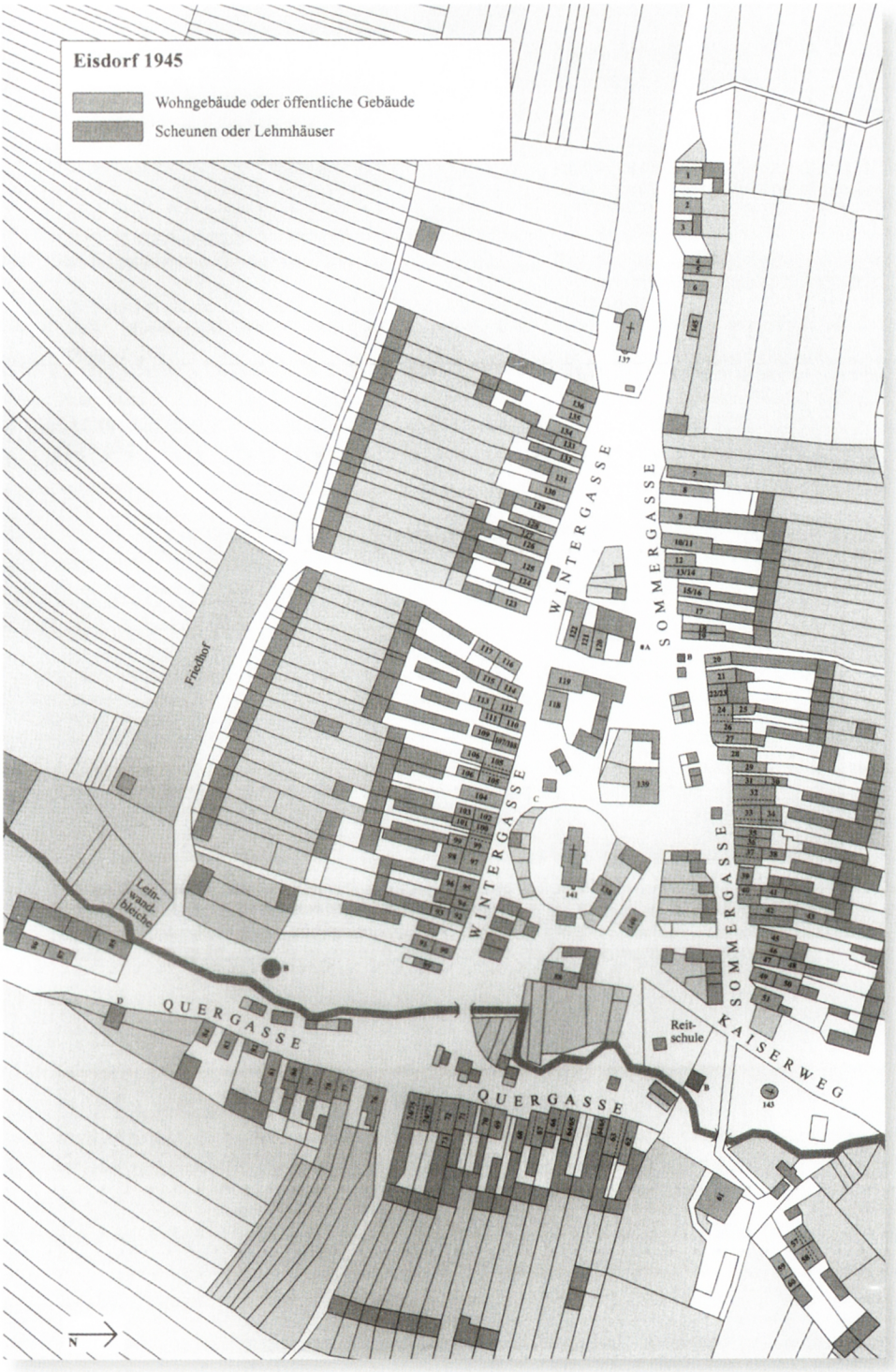

80. Žakovce – mapa

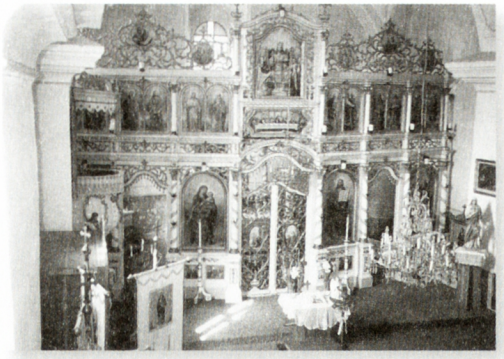

81. Ikonostas z gréckokatolíckeho kostola v Blažove

vočských horách. Prevažná časť z nich boli gréckokatolíci a tí si medzitým zo zbúraného kostola doniesli aj krásny ikonostas a zvon.

Vybudovaním Vojenského priestoru Javoriná sa rozhodlo, že všetky obce v Levočských vrchoch budú zbúrané a obyvatelia vysťahovaní. Písal sa vtedy rok 1952 a pre ľudí žijúcich v tomto priestore nastali krušné dni. Boli to aj obyvatelia obce *Blažov*.

Mnohí si nevieme ani predstaviť, aká je to bolesť, keď niekoho vyháňajú z domova. Nebolo však pomoci, sťahovanie sa stalo krutou realitou. Väčšina obyvateľov sa vybrala na svojich povozoch, ťahaných ich vlastnými koníkmi, do Žakoviec. Tu im ponúkli bývanie po odsťahovaných Nemcoch, takže strechu nad hlavou predsa len mali. Ale ich vlastný domov a majetky spolu s kostolom zostali za kopcom. Keď bagre a buldozéry pomaly zrovnávali objekt za objektom, ľudia iba smutne pozerali na toto nešťastie. Prevažná časť obyvateľov bola gréckokatolíckeho vierovyznania, a tí sa snažili zachrániť, čo sa len dalo. Trpké chvíle nastali v roku 1950, kedy vtedajšia československá vláda rozhodla o zrušení gréckokatolíckej cirkvi ako celku a všetky jej majetky prisúdila cirkvi pravoslávnej. Teda pohroma za pohromou pre ľudí z čarovnej dedinky Blažov. Rozhodnutím vtedajšej moci stratili všetko, svoj domov, kostol, a aby bolo dielo dokonané, zrušili aj cirkev ich prapradedkov. Vysťahovaných bolo celkom 212 rodín. Okrem do Žakoviec putovali niektorí aj do Šarišských Michalian, Sabinova, Sobraniec, Huncoviec, Sniny a Spišského Podhradia. Blažovčania sa aj po rokoch stretávajú pri pamätníku, ktorý si vybudovali nad obcou.

Po presťahovaní si obyvatelia z Blažova hľadali spôsob, ako pokračovať v aktívnom vykonávaní svojich cirkevných povinností. Jedna z možností bola postaviť si nový kostol. Ale keď zistili, že evanjelický je opustený, lebo slúžil nemeckým evanjelikom –tých odsunuli z územia Československa, a teda aj zo Žakoviec – obrátili sa na cirkevný zbor v Kežmarku, ktorému tento kostol patril. Dohodli sa, že si ho vezmú do prenájmu na dobu určitú. Rokovania boli krátke a obe strany nakoniec dňa 3. januára 2000 uzavreli vzájomnú zmluvu o prenájme kostola na dobu 10 rokov. Nájomné stanovili na 1.– Sk ročne ako symbolickú sumu. Dohodli sa, že evanjelici budú môcť v budúcnosti po predošlom oznámení vykonávať svoju činnosť (slávnostné služby Božie, pohreby a pod.). Po uplynutí desiatich rokov pristúpili obe strany k dohode o predaji a odkúpení tohto kostola. A tak dňa 4. februára 2010 uzavreli kúpnu a záložnú zmluvu. Polovicu dohodnutej ceny gréckokatolícka cirkev uhradila okamžite po podpise a druhú polovicu sa zaviazali, že budú splácať pravidelnými splátkami 10 rokov.

Gréckokatolícka cirkev mala však pripravenú už spomínanú alternatívu postavenia nového kostola. V tejto veci neboli jednotní, a preto o konečnom rozhodnutí uskutočni-

li referendum. Jeden z hlavných motívov bolo urýchliť možnosť inštalácie ich vlastného ikonostasu, ktorý si doniesli z Blažova. Dnes je kostol plne využívaný na cirkevné účely a o jeho pôvodnom majiteľovi a užívateľovi sa už verejnosť dozvie iba z pamätnej tabule umiestnenej na vonkajšej stene kostola. **Tento prípad je teda vzorom, ako voliť alternatívu riešenia opustenosti kostolov.**

26. júla roku 2009 sa konali v tomto kostole slávnostné služby Božie na počesť 800-ročnej histórie vzniku obce. Zorganizovali ich bývalí nemeckí občania. Hlavným mottom týchto slávností bolo: *Pane, Tvoje milosrdenstvo siaha až k nebu, a Tvoja vernosť tak ďaleko ako sú mraky.* Hostí privítal *Béla Schwartz,* ktorý bol aj hlavným kazateľom na biblický text: *Ježiš Kristus povedal*: *Ja som Alfa a Omega, Prvý i Posledný, Počiatok i Koniec – Zjavenie Jána 22,13.* Pozdrav predniesol *Albert Gotthardt.* Modlitby i básne prečítali *Luise Gally, Inge Schmidt, Hildegart Gombert.*

Niekoľko príbehov pred záverom

Pohnuté dejiny Horného Spiša a rôznorodosť jednotlivých období prinášali mnoho, niekedy až bizarných príbehov, ktoré písal život. *Opustené kostoly* boli a samozrejme aj sú úzko späté s obyvateľmi, ktorí sa na ich výstavbe a využívaní priamo podieľali. Tí už, žiaľ, nemali priamy dosah na ich osamelosť. Ľudia museli nedobrovoľne opustiť svoje dielo i kraj, v ktorom žili a tvorili súčasť svojich a našich dejín. Túto bohatú históriu s kostolmi, ktoré ako pamätníky stoja väčšinou už v chátrajúcom šate, o interiéroch ani nehovoriac, zachytili Nemci. Niekde boli ako menšiny, ale často tvorili až 90%-né zastúpenie obyvateľstva obcí tohto regiónu. Ich nedobrovoľný odchod nechal svoje svätostánky napospas osudu, ktorý im písali jednotlivé politické režimy. A autori týchto diel sú dnes, ak ešte žijú, roztrúsení po všetkých kútoch našej zemegule. Poniektorí sa sporadicky, iní aj častejšie, do svojej rodnej zeme vracali a občas aj dnes prichádzajú. Sponzorovali rekonštrukcie, opravy kostolov, ale to dnes už pominulo. Starosť o ne je teraz na pleciach súčasníkov, ktorým však dochádza para – niet peňazí. Žiaľ, stretávame sa aj s menším záujmom a chabou starostlivosťou. Potom sa čudujeme, ak vidíme na tvárach prichádzajúcich smútok nielen pri pohľade na kostoly, ale aj na dediny. Tie zle reprezentujú ošarpané domy i novodobé obyvateľstvo.

Prečítajte si niekoľko príbehov k tejto téme od bývalých rodákov.

Mathias Breuer sa podelil s príbehmi, ktoré sa mu stali pri návšteve u nás:

– Od roku 1950 som 22-krát navštívil moju domovinu v Eisdorfe – Žakovciach. Vždy som sa stretával a rozprával s veľmi srdečnými a ochotnými Slovákmi. Nepočul som nikdy ani jedno zlé slovo, ktoré by pripomínalo našu kolektívnu zodpovednosť za konanie Nemecka v druhej svetovej vojne. Naopak, vždy to spolu odsudzujeme. To sa nikdy nemalo stať a dúfam, že sa ani nebude opakovať!

Teraz, keď prichádzam domov, na hranici ma vítajú rampy, silno ozbrojení vojaci – colníci, neskutočné kontroly osôb i áut a to nás delí na dva svety. Pri jednej ceste ma kontrolovali viac ako pol hodiny. O auto sa postaral jeden colník a ja som bol v opatere u druhého. Keď nič nenachádzali, pomaly sa začal rozhovor medzi nami zlepšovať.

– Čo prevážate? – znela policajtova otázka vyslovená ešte s namosúrenou tvárou. Nehovoril vôbec po nemecky – nevedel. Povedal som mu teda:

– Môžete so mnou hovoriť po slovensky, ja som nemecký Slovák – pardon, slovenský Nemec. Policajtova tvár sa ihneď vyjasnila a prehliadka auta náhle skončila. Položil mi však otázku, či neveziem nejaký darček pre svoju manželku. – Nemám manželku, načo nosiť darčeky? – stručne som odpovedal. Policajt sa uškrnul a mňa hneď napadla jedna pekná slovenská pieseň – Len bez ženy môže byť človek blažený… To už sa policajt nesmial, ale to, čo vydával zo seba, spokojne možno nazvať rehotom. Poradil mi, aby som si nejakú našiel. Pozdravil ma a šiel kontrolovať ďalšie auto. Nevšimol si však na mojej ruke snubný prsteň!

Osudným v dejinách obcí Horného Spiša bolo nedobrovoľné vysťahovanie Nemcov, po ktorých ostali ich evanjelické kostoly opustené. Toto obdobie sa stáva témou pre spisovateľov, historikov, ale aj filmárov. Iste si niektorí z vás pozorne pozreli film režiséra Juraja Herza *Habermannov mlyn*. Podkladom mu bola kniha Josefa Urbana. Mlynár Habermann a jeho rodina nažívali s miestnymi obyvateľmi v priateľskom vzťahu a navzájom si pomáhali. Po oslobodení mlynár zmizol a celú jeho rodinu násilne odsunuli. V máji 1945 ho zavraždili. Brutalita opisovanej doby je najviac poznačená neľudským prístupom k nevinným.

Samotný režisér toto obdobie a jeho krutosť prežil, keď sa musel v Žakovciach spolu s Nemcami skrývať pred odvlečením. Po vojne sa vrátil do spomínanej dediny a zistil, že Nemcov vyhnali a dedinu niekto úplne vyraboval.

Jednu príhodu som si prečítal od *Tomáša Šalamouna* uverejnenom v denníku Britské listy 23. januára 2013.

– *Ide o spomienky mojej mamky,* – píše autor článku, – *ktorá ako mladé dievča prišla do našej dediny spolu s celou rodinou. Nasťahovali sa do domu, ktorý im bol pridelený v roku 1946. V tom čase tu žili aj predošlí nemeckí majitelia. Bývali pod jednou strechou. Nemci mali stanovené, že majú dom opustiť do 4 mesiacov. Zobrať si mohli so sebou iba batožinu do váhy 70 kilogramov. Ostatný hnuteľný i nehnuteľný majetok im odobrali a museli ho ponechať novým majiteľom. Napriek týmto rozhodnutiam sa pôvodní obyvatelia zachovali s rozvahou a nielen odovzdali spomínaný majetok, ale aj vysvetlili, ako majú s ním narábať. Deti oboch rodín sa spolu pekne hrali. Jedenásťročný nemecký chlapec vozil po dvore na malom rebrináku slovenské dievčatko a jeho matka šila pre ňu šaty. Nažívali medzi sebou v porozumení, priateľstve a nezištne si pomáhali. Otcovia oboch rodín si občas vyrazili do miestnej krčmy, dali si poriadne do nosa a cestou domov spoločne spievali. Jeden po nemecky, druhý po slovensky, a vôbec im to nevadilo. Keď prišiel čas ich odchodu, môj otec im majetok odviezol na voze do Rakúska a bol celkom iste ťažší, ako tých predpísaných 70 kilogramov.*

Nie všetci sa však tak zachovali. Spomínam si na prípad, keď sa jeden vraj „tiežčlovek" obul do toho, že Nemec niesol so sebou nad povolených 70 kg nejaké to deko naviac. Tento „spravodlivec" sa na pravdepodobne „vinnom" Nemcovi pomstil tak, že mu násilne otvoril kufor, vybral jednu košeľu, roztrhal ju na polovicu, a tak naplnil „zákon". Aké ľudské, však?!

S opismi jednotlivých osudov v súvislosti s touto tematikou sa na rôznych miestach stretávame aj dnes. Väčšinou sú to smutné udalosti, plné ľudského nešťastia, ktoré vzniklo na základe nehoráznej politiky jedného šialenca v drese Nemeckej ríše. V internetovom portáli sme.sk z oblasti Turca ma zaujal článok *Petra Štencela: Príbeh Hedvigy.* Malá dedinka zo spomínanej oblasti mala tiež niečo spoločné s odsunom Nemcov. Vybral som si tento príbeh:

– *Počet obyvateľov dediny sa po oslobodení rapídne menil a sústavne klesal. Keď sa nakoniec v roku 1970 legálne vysťahovala posledná časť rodín do Nemecka, zostal tu bývať ešte občan menom Gustáv Liener s rodinou. Podujal sa niečo urobiť s opravou miestneho kostola a požiadal bývalých obyvateľov a ich potomkov v Nemecku o finančnú podporu. Dostali ju*

a spolu so synmi urobili opravu nielen kostola, ale aj celého okolia. Bez tejto injekcie a ich práce by dnes kostol celkom iste už neexistoval. Žiaľ, čas je neúprosný a obec, kde kostol opravili, sa už vytratila z mapy Slovenska. Nahradilo ju „Údolie pokoja" bez vody a elektriny, sú tu iba chalupy a ich občasní obyvatelia.

Miesto záveru

Je koniec? Bol by som rád, keby to tak nebolo, ale nech vznikne u mnohých i menej zodpovedných presvedčenie, že sme na začiatku. 15 kostolov Horného Spiša sme spolu s mojimi spolupracovníkmi prešli. Bola to poučná cesta plná prekvapení, veľa sme videli i čítali a spoznali aj prírodu Horného Spiša. Stretávali sme ľudí, ktorí radi poskytli informácie a rozprávali, ako to bolo. Bez nich by sme sa z toho, čo priniesla história, nedozvedeli mnoho. Oplatí sa vybrať po našich stopách a dozviete sa viac. Mojou snahou je iniciovať nás, súčasníkov, ku hľadaniu ciest, ako pomôcť. Pre tých, ktorí majú záujem, dávam do pozornosti jednu z možností – navštívte na internete webovú stránku www.ohrozenekostoly.sk

Na začiatku knihy som prisľúbil, že vyslovím niekoľko subjektívnych názorov, ako konať pri probléme riešenia opustených kostolov. Chcem však povedať, že patent na rozum nemám. Mnoho z toho, čo chcem napísať na záver, je získané z poznania iných, najmä zahraničných zdrojov. Som si vedomý, že univerzálny recept neexistuje, ale konať treba. Zrejme mnohí už napísali a povedali, že každý opustený kostol je osobitnou kapitolou, a tak k nemu a riešeniu bude potrebné prijímať adekvátne opatrenia. Moja kniha hovorí o Hornom Spiši a jeho 15 opustených kostoloch. Keďže sa touto témou zaoberám už dlhšiu dobu, po ich návštevách je mi jasné, že môžem urobiť na záver rekapituláciu. Na základe toho som tieto kostoly rozdelil nasledovne:

- Ruiny – sem radím najmä ten v Lomničke. Predkladám jednu z možností, ale isto budú aj iné alternatívy. Napadá mi vypracovať projekt malého námestníčka, kde by v jeho centre bola saturovaná ruina a priestor okolo vyčistený s náučnou cestou, ktorá by pripomínala bohatú históriu obce. Vansovci, nemeckí imigranti, makety architektúry bývalých domov, a podobne, by mohli byť jeho náplňou. Osobne vidím cestu k takémuto a jemu podobnému riešeniu vo vypísaní architektonickej súťaže pre vysoké školy, ale aj odborné projekčné kancelárie. Možno by neškodilo aj vypísanie medzinárodnej súťaže, lebo bývalí rodáci by mohli mať nápady spolu s finančným riešením.
- Kostoly, ktoré stratili svoju identitu – interiéry sa odstránili a teraz stoja iba múry bývalých kostolov – Tvarožná, Mlynica.
- Kostoly značne schátralé tak z vonku, ako aj z vnútra. Medzi ne by som zaradil Bušovce.
- Kostoly rekonštruované a v dobrom stave, prevádzky schopné – sem radím Jurské, Tatranská kotlina, a najmä Toporec.
- Osobitnou kapitolou je bývalý evanjelický kostol v Žakovciach, ktorý sa predal gréckokatolíckej cirkvi – a toto je jedno z konkrétnych riešení, ako opustené zmeniť vo funkčné svätostánky.
- Ostatné kostoly – medzi nich podľa mňa patria tie, ktoré síce majú potrebu rekonštrukcie, ale za určitých podmienok by mohli slúžiť zmysluplným účelom – história,

múzeum, sociálne objekty a popri tom by plnili aj občasné bohoslužebné funkcie. Medzi ne patria Ihľany, Huncovce, Podhorany, Rakúsy, Stráne pod Tatrami, Výborná a Vrbov.

Horný Spiš okrem krásy prírody nám predstavil aj opustené kostoly. V tomto kraji oproti iným je najviac takýchto sakrálnych stavieb. Hlavným dôvodom bol odsun Nemcov po druhej svetovej vojne, lebo z nich odišlo skoro 100% evanjelikov. Je to teda špecificky jav, ktorý rozhodol o opustenosti. Ale ak sa dívame aj do budúcnosti, musíme priznať, že takýto pohyb v jednotlivých cirkvách má aj iné dôvody. Skúsenosti zo zahraničných zdrojov a tamojších výskumov hovoria, že takými sú:

- Sústavný pokles veriacich, plošne prebieha skoro na celom svete. Európa je silne napadnutá touto tendenciou a ani Slovensko nie je chránené pred podobným trendom.
- Stúpa počet ateistov a hlásia sa aj agitátori iných drobných cirkví a siekt na čele s príchodom islamu a budhizmu.
- Konzervativizmus a menšia prispôsobivosť cirkví, ich učení i liturgie k modernej dobe v najširšom slova zmysle. Strácajú sa nielen veriaci, ale – čo je najhoršie – najmä mladá generácia.
- Špecifikom je budovanie nových kostolov aj v tých miestach, kde existuje starý. Financie sa tak nerozumne míňajú najmä pre pohodlnosť robiť kvalifikovanú analýzu stavu. Stále sa ponúka tento proces konfrontovať so snahou zachovávať dielo našich predkov ako kultúrny odkaz budúcim generáciam. Málo sa využíva snaha o zachovanie histórie a investovanie práve tým smerom. Niektoré zdôvodnenia, že kostol je starý, ďaleko od centra, či nie je prístupný autom, sa zdá prinajmenšom nekvalifikovaným. Zatiaľ sa tento fenomén na Hornom Spiši neobjavil, čo je výsledkom totálneho odlivu veriacich z jednotlivých lokalít z dôvodov často spomínaného odsunu Nemcov.

Po preštudovaní početnej literatúry zo sveta som sa rozhodol načrieť do problému, „ako na to“:

- Predovšetkým je nutné mať spracovanú koncepciu, ako narábať s opustenými kostolmi. K tomu je nevyhnutné spracovať inventarizáciu všetkých kostolov s takýmto štatútom. Započalo sa s tým v evanjelickej cirkvi, o čom som sa už zmienil. Nevyhnutné však je pokračovať a navrhovať ďalšie kroky.
- Prehodnotiť súčasný stav legislatívnych predpisov tak štátu, ako aj cirkví. Byť aktívny v kontakte s vládou, lebo kultúrne pamiatky sa musia stať súčasťou konania štátu, a nie iba formálne. Chýbajú zákony na podporu záchrany vzácneho odkazu našich predkov v sakrálnych objektoch.
- Hľadať zdroje, ktoré by mohli riešeniu napomôcť. Granty z Ministerstva kultúry, systémové finančné zdroje z Generálneho biskupského úradu, zaradiť, lepšie povedané presadiť, aby táto aktivita sa stala možnosťou poskytovania 2% z daní firiem a obyvateľstva, hľadať možnosť, ako aktivizovať zbierkovú činnosť na podporu obnovy a prestavby týchto sakrálnych stavieb. Podobné aktivity získavať i zo zahraničia. K celému tomtuto okruhu starostlivosti o realizáciu vytvoriť na všetkých úrovniach potrebné personálne a iné obsadenie.

- Jednotlivé cirkevné zbory aktivizovať ku kvalifikovanej príprave projektov opráv a rekonštrukcií svojich kostolov za priamej asistencie odborných projektových a výskumných ústavov i vysokých škôl. Vytvoriť súbor využitia sakrálnych objektov pre rôzne druhy činností, nabádať na vznik databázy možností prestavby a využitia toho času nefunkčných kostolov ako pomoc pre ich majiteľov.
- Úplne nezávisle na predošlých opatreniach sa núka potreba permanentne sledovať trendy návštevnosti bohoslužieb – pri tendencii sústavného znižovania počtu by sa dalo okrem iného predvídať, aký bude vývoj v budúcnosti a vopred pripraviť riešenia pred vznikom statusu opustenosti. Celý tento proces je namieste iba preto, aby sme včas reagovali na vznikajúce situácie a príjimali k nej adekvátne opatrenia.
- Pre úspešný priebeh riešenia sa núka potreba zriadenia inštitúcie, ktorá by bola garantom a posudzovateľom riešení, bez ktorých by sa nemalo pristupovať k nim individualisticky, ale systémovo. Kde by mala pôsobiť, aké by boli jej kompetencie, evokuje jej postavenie v centre. Teda asi by bolo vhodné jej umiestnenie pri vláde. Tento môj pohľad som oprel o to, že pri poznaní komplikovanosti procesných ciest by sa nemalo stále zabúdať na zachovanie kultúrnych hodnôt minulosti. Problém sa isto nerieši iba zaradením tej či onej kultúrnej pamiatky do akéhosi zoznamu bez pokračovania „čo teraz, ako ďalej".

Stretol som sa s jedinou existujúcou prácou v tejto oblasti, ktorou je dizertačná práca *Andreja Boteka,* vydaná v roku 2005 na Fakulte architektúry STU v Bratislave. Jej obsah je možné preštudovať a na základe nej začať tvoriť koncepcie, ako ďalej zo sakrálnymi stavbami. Asi by sa mala venovať pozornosť snahe čiastočnej využiteľnosti v iných činnostiach, a zároveň zachovať možnosť vykonávania pôvodnej funkcie.

Veľa napovedajú aj závery zo sveta. V roku 2010 sa v novembri konala konferencia v anglickom meste *Canterbury* s medzinárodnou účasťou. Hlavnou témou boli otázky, čo s nevyužívanými sakrálnymi stavbami. Veľká Británia, ktorá má viac ako 10% kostolov v tomto stave, sa rozhodla poskytovať pomoc zo strany štátu a neziskových organizácií. V Anglicku dokonca vydali zákon o nadbytočných kostoloch! Ináč je to v Holandsku, kde denno-denne pribúda počet kostolov s postavením opustených – nemajú žiadne riešenia podobné anglickým. Preto tam spontánne vznikajú oblastné iniciatívy a nadácie na podporu. Francúzsko má všetky kostoly v majetku obcí a úlohu prevzali na seba organizácie vznikajúce na pomoc opusteným kostolom. V každej krajine sú problémy síce špecifické a hľadajú sa rozličné riešenia. Sumárne možno povedať, že kresťanské krajiny majú spoločné problémy s opustenosťou sakrálnych stavieb, ale postupy sú osobitné, nekoordinované. Tu u nás, teda na Hornom Spiši, by bolo asi namieste vybrať z mnohých alternatív tie, ktoré by najviac vyhovovali a na základe toho by sa mala tvoriť koncepcia „ako na to".

A úplne na záver, samozrejme tiež zo získaných nápadov zo zahraničia, niekoľko námetov na riešenia:

- Pri zachovaní liturgických funkcií – ak je ešte taká možnosť, aj keď nepravidelných bohoslužieb – možno uvažovať o budovaní múzejných častí a spájať ich s turizmom. Obzvlášť túto kombináciu je možné spájať s našou oblasťou – nemecká kultúra, evanjelizácia a významnosť osobností, ale aj propagácia krajiny.
- Zvážiť, ako by bolo možné do týchto stavieb dostať aj sociálne programy – starostlivosť o sociálne slabšie vrstvy obyvateľov.
- Kultúrne ustanovizne by si iste našli miesto v nepoužívaných, alebo menej často využívaných kostoloch – rôzne výstavy, koncerty, spevokoly a gospelové koncerty. Všade, alebo skoro všade, sú k tomu vytvorené aj materiálne i akustické podmienky.
- Je aj viacero publikovaných nápadov, napríklad vytvárať byty a iné účelové zariadenia. Tu však už zrejme odchádzame od možností zachovania liturgických činností.
- Pri totálnom zničení kostola – viď Lomnička – zopakujem alternatívu z predošlých riadkov.
- Nemožno odmietnuť ani predaj, či spoločné využívanie kostolov s inými cirkvami v tej-ktorej obci.

Problematika je pomerne široká, riešenia existujú nekoordinovane a chátranie nerieši nik iný ako plynúci čas. Asi treba začatú snahu Generálneho biskupského úradu ďalej skvalitňovať a kompletovať ucelené riešenia. A nakoniec volám po koncepcii a inštitualizácii na všetkých úrovniach. Asi nebudem kacírom, ak vyslovím názor všeobecne platný – gazda sa musí starať, aby zveľaďoval svoj majetok. Aktivita musí vychádzať z jednotlivých cirkevných zborov, ale opora nesmie chýbať od nadriadených orgánov až po samotný štát. Iba tak sa naplní motto tejto mojej knihy.

Poďakovanie, spomínanie a venovanie

Túto novú knihu chcem venovať mojej rodine. V prvom rade mojej manželke. Hodnoty, akými sú láska, cieľavedomosť a ochota pomáhať, som cítil počas spoločného života. Ona stmeľuje rodinu – je semaforom na križovatke života a vždy vie pre nás nájsť tú správnu cestu. A má značný podiel aj na mojej novej knihe. **Ďakujem!**

Spomínam si aj na rodičov, mamička odišla po mojom narodení a otecko sa druhý raz oženil. Mal som troch súrodencov: Richarda, Evu a Jána, ale dnes sme už iba my dvaja – Evička a ja. Nezabúdam na všetko, čo mi dali rodičia – boli dobrí a oddávali sa celkom rodine, aj keď to obdobie bolo veľmi ťažké. Mnohé veci som si od nich uchoval dodnes. Krátka, ale stále živá spomienka je aj na svokrovcov. Moji milí rodičia, súrodenci i svokrovci, ja si na vás aj takouto cestou veľmi milo spomínam.

Venujem túto knihu aj Vám, Zuzka, Marián a Janka i všetkým vnúčatám: Oskarovi, Petre, Deniske a Martinke. Nevynechávam ani pravnúčatá Richarda a Lukáška. Všetci ste mojimi drahými a dodávate mi životnú energiu. Vám všetkým vyslovujem srdečné ďakujem.

Nemecko-slovenské názvy obcí na Hornom Spiši

Deutsche Ortsnamen in der Slowakei
Zostavil: I. Lasslob – Stuttgart 1974

1.	Altendorf	Spišská Stará Ves
2.	Altlublau	Stará Ľubovňa
3.	Altwaldorf	Stará Lesná
4.	Asthorn	Osturňa
5.	Batzdorf	Batizovce
6.	Bauschendorf	Bušovce
7.	Burgerhof	Dvorce
8.	Durelsdorf	Tvarožná
9.	Eisdorf	Žakovce
10.	Farksdorf	Vlková
11.	Felka	Veľká – Poprad
12.	Fillendorf	Gánovce
13.	Forberg	Stráne pod Tatrami
14.	Forbs	Forbasy
15.	Gansdorf	Gánovce
16.	Georgenberg	Spišská Sobota
17.	Gerlsdorf	Gerlachov
18.	Girm	Jarabina
19.	Grenitz	Hranovnica
20.	Grenzdorf	Hraničné
21.	Grosslomnitz	Veľká Lomnica
22.	Grossschlagendorf	Veľký Slavkov
23.	Hagen	Hágy
24.	Helbingsau	Haligovce
25.	Henschau	Spišské Hanušovce

26.	Hodermark	Stotince – Ihlany
27.	Hohesalz	Hozelec
28.	Höhlenhain	Tatranská Kotlina
29.	Hollumnitz	Holumnica
30.	Hopgarten	Chmeľnica
31.	Hunsdorf	Huncovce
32.	Jakobsau	Jakubany
33.	Johannsdorf	Janovce
34.	Kahlenberg	Lysá nad Dunajcom
35.	Käsmark	Kežmarok
36.	Klautsch	Kolačkov
37.	Kleifrankenau	Malá Franková
38.	Kleinlomnitz	Lomnička
39.	Kleinschlagendorf	Malý Slavkov
40.	Kniesen	Hniezdne
41.	Kreig	Vojňany
42.	Krembach	Kremná
43.	Kreutz	Krížová Ves
44.	Kuhbach	Spišské Bystré
45.	Kuntschhofchen	Hradisko
46.	Latzenseifen	Lacková
47.	Lautschburg	Lučivná
48.	Legenau	Legnava
49.	Leibitz	Ľubica
50.	Lendeck	Lendak
51.	Littmannsau	Litmanová
52.	Maltern	Podhorany
53.	Matshaus	Matiašovce
54.	Matzdorf	Matejovce
55.	Meierhôfen	Majerka

56.	Mengsdorf	Mengušovce
57.	Menhardsdorf	Vrbov
58.	Michelsorf	Stráže pod Tatrami
59.	Morgenröthe	Ždiar
60.	Nehre	Strážky nad Popradom
61.	Neulublau	Nová Ľubovňa
62.	Neuschmecks	Nový Smokovec
63.	Neuwalddorf	Nová Lesná
64.	Oberrauschenbach	Vyšné Ružbachy
65.	Oberschmecks	Horný Smokovec
66.	Oberschönau	Vyšný Šuňava
67.	Pilhof	Mníšek n.Popradom
68.	Plautsch	Plaveč
69.	Pudlein	Podolínec
70.	Reichwald	Veľká Lesná
71.	Remz	Mníšek nad Popradom
72.	Rillen	Reľov
73.	Rissdorf	Ruskinovce
74.	Roks	Rakúsy
75.	Sankt Girgen	Jurské
76.	Schawnik	Spišský Štiavnik
77.	Schönbrunn	Šambron
78.	Schwabsdorf	Švábovce
79.	Stein	Kamienka
80.	Stollen	Štôla
81.	Tatralomnitz	Tatranská Lomnica
82.	Teichenau	Jezersko
83.	Teplitz	Spišská Teplica
84.	Topporz	Toporec
85.	Tschirm	Štrba

86.	Uhrngarten	Javorina
87.	Unterrauschenbach	Nižné Ružbachy
88.	Unterschmecks	Dolný Smokovec
89.	Unterschönau	Nižná Šuňava
90.	Weigsdorf	Vikartovce
91.	Windschöndorf	Slovenská Ves
92.	Zipser Bela	Spišská Belá

Použitá literatúra

A. Loisch, Julius: Mühlenbach, Ein Dorf am Fusse der Hohen Tatra, Kežmarok, ViViT s.r.o., 1997

Bán, Andrej: Planéta Lomnička. In. Týždeň, september 2013

Bocek, Karol: Die Zips – ein Sorgenkind heute. In: Karpaten Jahrbuch 1969, str. 148 – 159

Čekovský, Ján a kol.: Obec Rakúsy, Obec pod Belianskými Tatrami, Vydal:Kultúrna komisia pri Obecnom zastupitľstve Rakúsy 2005, Vydvateľstvo a tlač: MABUTO-PRESS, Banská Bystrica

Dr. E. Emeritzy, Aurel: Das Oberzipser Bethlehemspiel. In: Karpaten Jahrbuch 1980, str. 83 – 89

Dr. E. Emeritzy, Aurel: Menhard und seine 1784 erbaute evangelische Kirche. In: Karpaten Jahrbuch 1978, str.85

Dr. Tremba, Johann: Meierhöfen – ein deutsches Dorf in der Oberzips. In: Karpaten Jahrbuch 1982, str. 63 – 72

Dr.E. Emeritzy, Aurel: Dr. Michael Schwartz 65 geworden. In: Karpaten Jahrbuch 1975, str. 148 – 152

Erdélyi, Robert: Ohrozené kostoly kresťanských denominácií na Slovensku. In: Cirkevné listy, ročník 137, číslo 7 – 8 str. 7 – 11

Faix Hans: 1945 – 1995 50 Jahre Erinnerung an die Flucht und Vertreibung aus Kleinlomnitz/Zips. Vydané 1. polrok 1995

Forberg damals und heute. Vydavateľ ViViT s.r.o. Kežmarok, Oskar Marczy, Stuttgart 1999

Gabzdilová, Soňa, Olejník, Milan: Nemecká menšina na Slovensku po roku 1918 so zameraním na oblasť Spiša. In: Čas – archív 4 – 98

Glaser, Alex: 200 Jahre evangelische Kirche Matzdorf. In: Karpaten Jahrbuch 1998, str. 107 – 110

Hudak, Adalbert – Lasslob, Isidor: Leidensweg der Karpatendeutschen 1944 – 1946, Eine Dokumentation. Stuttgart,1995

Hunsdorfer, Emmerich: Danach, Geschichten und Erzählungen, Kežmarok, ViViT 2006

Chalupecký, Ivan a kol.: Tvarožná v priebehu dejín. Kežmarok, ViViT s.r.o., 2007

Chalupecký, Ivan: Osemstoročné Žakovce. Kežmarok ViViT, 2009

Chalupecký, Ivan: Dejiny Vrbova. Levoča, Vydal Modrý Peter,1996

Jančovic, Ján: Posolstvo zvonov. In: Evanjelický posol spod Tatier, 18 december 2013

Kobialka, Hans: Die Artikularkirche in Topportz – Nachruf oder Aufruf. In: Karpaten Jahrbuch 1994, str. 92 – 99

Kobialka, Hans: Erinnerung an eine ferne Heimat, Chronik der Zipser Gemeinde Topportz, Stuttgart, Hilfskomitee für die evangelisch-lutherischenSlowakeideutschen,1996

Kobialka, Hans: General Artur Görgey – ein Patriot aus der Zips. In: Karpaten Jahrbuch 2002, str.67–77

Kollárová, Zuzana – Šlampová, Martina: V Tvojich rukách sú naše časy... Kežmarok: VIVIT, s. r. o. 2014.

Kollárová, Zuzana: Podhorany 1297 – 1997, Kežmarom, ViViT 1997

Kollárová, Zuzana: Postavenie dedinskej šľachty na Spiši. In.: Forum Historiae

Kollárová, Zuzana: Spišská šľachta In.: Podtatranský kuriér, Poprad 2012

Kopkáš, Marcel: Malý slovník spišských obcí. Abrahamovce,: Vydavateľstvo Šafran, 2010

Labuda, Vladimír: Huncovce v zrkadle času. ViViT s.r.o. Kežmarok, 2006

Majovský, Vladimír: Kleinlomnitz Gestern und Heute. In: Karpatenblatt, január 2003

Malovcová, Božena a kolektív: Výborná – Bierbrunn. Vydal Obecný úrad Výborná, 2006

Malovcová, Božena: Evanjelická a. v. cirkevná správa na Spiši od roku 1918 do polovice 20. storočia. In: Slovenská archivistika XLIII, 2008, č, 1, s. 46 – 63.

Marczy, Oskar: Forberg damals und heute, Kežmarok, vydavateľstvo ViViT 1999, Stuttgart,1999

Meinhardt, Martin: Sangesfreudiges Hauerland. In: Karpaten Jahrbuch 1978, str. 176 – 178

Melzer, Rudolf: Die Evakuirung der Karpatendeutschen. In: Karpaten Jahrbuch 1986, str. 32 – 50

Mgr.Klátik,PhD., Miloš: Schematizmus Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, Kežmarom, Vydavateľstvi ViViT, s.r.o., 2008

Moser, Alexius: Vor zwanzig Jahren. In: Karpaten Jahrbuch 1966, str. 87 – 91

Neznámy autor: In Kleinlomnitz sieht es traurig aus. In: Karpateblatt, január 2003

Obec Rakúsy: In: www.rakusy.sk

Petrík, Borislav a Rybár, Peter: Evanjelická encyklopédia Slovenska, Bratislava 2001, Vydavateľstvo BoPo

PhDr. Hesse, Vladimír, Národný Inštitút Francois Marie Voltaire, Mgr. Ďurkovská, Mária, Spoločenský ústav SAV: Nemecké obyvateľstvo na Spiši do 19 storočia

Porubän, Roman: Správa o chátrajúcich, ohrozených a málo používaných kostolov Evanjelických cirkvi a.v. na Slovensku

Schmidt, Inge a kolektív: 800 Jahre Eisdorf, Erstes deutsches Dorf unter der Hohen Tatra. Kežmarok, ViViT s.r.o., 2009

Schurdakova, Petra: Metamorfózy ľudských osudov v obci Lomnička, bakalárska práca. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Praha – 2010

Solár, Vladimír: Index rastu obyvateľstva Popradskej kotliny v r. 1787 – 2007, Zborník vedeckých prác doktorandov, 2010

Spitzkopf, Irene: Oberzipser Webmuster. In: Karpaten Jahrbuch 1965, str. 124 – 127

Szuttor, Andreas: Básnik nemeckej menšiny 20 storočia. In: Evanjelický posol spod Tatier, 13 november 2013

Szuttor, Andreas: Jubileum zničeného chrámu v Lomničke. In: Podtatranské noviny 07. 9. 2010, č. 37/2010

Weber, Alice: Der Historiker Samuel Weber (1835 – 1908). In: Karpaten Jahrbuch 1977, str. 76 – 84

Zemba, Josef und Chalupecky, Ivan: Vrbov 700. In: Karpaten Jahrbuch 1975, str. 160 – 162

Internetové zdroje:

www.toporec.ocu.sk – história – obce

www.kdv.sk – Karpatsko nemecký spolok na Slovensku

www.wikipedia.org/Zoznam obcí Spišskej župy

www.wikipedia.org/wiki/Spiš-región

www.toporec/4kulturne_dedičstvo.html, /3-príroda.html

www.pieniny.sk/ciele/zamagurie.html

www.e-obce.sk/obec/vyborna/2-historia.html

O autorovi

82 František Šťastný

František Šťastný sa narodil 31. októbra 1935 v Nitre. Po absolvovaní základnej a strednej škole v Topoľčanoch a Nitre vyštudoval na Stavebnej fakulte v Bratislave za stavebného inžiniera. Toto remeslo sa mu stalo celoživotným a ako stavbár sa dožil aj starobného dôchodku. Pôsobil v Pozemných stavbách v Prešove. V tomto meste žije so svojou rodinou a po dosiahnutí dôchodku sa venuje písaniu kníh. Doteraz mu vyšli tieto: *Sabinovská padla, historky ostali, Stavbárske epizódy, Túlavé topánky, Kostol na konci sveta.* Prispel jednou kapitolou do knihy autora Milana Stana *Dva životy Rudolfa Schustra.*

Opustené kostoly Horného Spiša
František Šťastný

Vydal: ViViT s.r.o., Kežmarok, www.vivit.sk

Jazyková korektúra: Alžbeta Šťastná, Natália Kolenčíková a Mikuláš Lipták

Grafická úprava:
obálka: Lucius Kováč
vnútro: Jana Nemcová

Zdroje obrázkov (v abecednom poradí s označením čísla obrázku):
autori fotografií: Gregorička: 73; Ján Gurník: 7; Lucius Kováč: 16, 18, 19, 31-33, 49-53, 58, 59, 61-65, 74 ,75, 82-88, 92-96, 98, 99, 103, 104, 106-120, 125-128; Mikuláš Lipták: 5, 105, 120, 129, 130; Darina Petranská: 17; Roman Porubän: 11, 12, 13, 47, 71, 72, 89-91, 101, 102, 121, 123, 124; starostovia jednotlivých obcí: 4, 8, 15, 48, 60; Anna Schnell rod. Kuchta: 112, 114; Alžbeta Šťastná: 27, 97

archívne dokumenty a fotografie: Petra Demínová rod. Schurdáková: 23-26; archív cirkevného zboru ECAV Podolínec: 20; archív cirkevného zboru ECAV Poprad-Veľká: 36-42

publikácie: Dejiny Vrbova: 70, 122; Forberg – Damals und heute: 54, 56, 57; Holzkirche in Kesmark: 43, 44; Huncovce v zrkadle času: 14; Karpatenpost: 6; Mühlenbach: 30, 35; Podhorany 1297-1997: 45, 46; Tvarožná – Durlsdorf: 3, 66-69; Žakovce – Eisdorf: 77-81

ilustrácia: Eugen Haug: 2

internet: 1, 9, 10, 21, 29, 34, 100

Tlač: Alfaprint, Martin

ISBN 978-80-89264-96-4

83. Bušovce – oltárny obraz od Ladislava Medňanského – Uzdravenie Jairovej dcéry

84. Bušovce – organ

85. Bušovce – obraz Luthera

86. Bušovce – obraz Melanchtona

87. Bušovce – detail zámku na vstupných dverách

88. Bušovce – krstiteľnica

89. Huncovce – oltár

90. Huncovce – oltárna časť

91. Huncovce – organová časť

92. Ihľany – oltár

93. Ihľany – organový pozitív

94. Jurské – oltárna časť

95. Jurské – organový pozitív

96. Jurské – oltár

101. Podhorany – oltárna časť

102. Podhorany – organová časť

103. Rakúsy – oltár a kazateľnica

104. Rakúsy – organová časť

105. Stráne pod Tatrami – oltár

106. Tatranská Kotlina – oltárna časť

107. Tatranská Kotlina – oltár

108. Tatranská Kotlina
– pamätná tabuľa Samuela Webera

109. Toporec – pohľad od vchodu k oltáru

110. Toporec – pohľad na chór nad vchodom

111. Toporec – oltárna časť

112. Toporec – posviacka obnoveného kostola r. 1999

113. Toporec – bočný chór naľavo od oltára

114. Toporec – posviacka obnoveného kostola r. 1999

115. Toporec – maľby na chóre – výjavy zo Starej Zmluvy

116. Toporec – maľby na chóre – výjavy zo Starej Zmluvy

117. Toporec – maľby na chóre – výjavy z Novej Zmluvy

118. Toporec – maľby na chóre – výjavy z Novej Zmluvy

119. Toporec – anjel držiaci kazateľnicu

120. Tvarožná – oltárny obraz – v súčasnosti v ľubickom kostole

121. Tvarožná – interiér

122. Vrbov – historický pohľad na interiér s dvomi organmi

123. Vrbov – organová časť

124. Vrbov – oltár

125. Výborná – oltárna časť

126. Výborná – organ

127. Výborná – interiér

128. Výborná – ornamenty na dverách za oltárom

129. Žakovce – slávnostné bohoslužbu pri 800. výročí zmienky o obci

130. Žakovce – kázeň nemeckého farára pri 800-ročnici obce

Fenomén opustených kostolov na Hornom Spiši, z ktorých sa postupne stali ohrozené až chátrajúce, je jav, pred ktorým si Evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku a ani slovenská spoločnosť nemôže zakrývať oči, pretože tieto kostoly sú reprezentantmi určitej kultúry, no predovšetkým života viery našich predkov, ktorí tu žili a ktorí ich postavili po tvrdých bojoch o náboženskú slobodu. V dôsledku určitých dejinných skutočností, politických rozhodnutí, migrácie obyvateľstva, ale neraz i našej ľahostajnosti sa tu po II. svetovej vojne začal objavovať tento fenomén. Dnes stojíme pred vážnym problémom, ako túto skutočnosť zvrátiť, aby proces chátrania neviedol k úplnému zániku stavieb, ktoré majú aj z historického pohľadu svoj význam, pretože mnohé z nich sú kultúrnymi pamiatkami.

Kniha Františka Šťastného mapuje opustené kostoly Horného Spiša a upozorňuje na existenciu tohto vypuklého problému. Poukazuje nielen na príčiny jeho vzniku, ale zároveň necháva priestor na riešenie, čo by malo iniciovať záujem kompetentných, a tak vyvolať v cirkvi ale i v spoločnosti širšiu diskusiu o možnostiach záchrany týchto sakrálnych stavieb a ich ďalšieho využívania.

V Markovom evanjeliu čítame: „Pozri, učiteľ, aké kamene a aké stavby! Ježiš odpovedal: Vidíš tieto mohutné stavby? Nezostane tu kameň na kameni, všetko bude zbúrané“ (Mk 13,1.2). Toto proroctvo Ježiša Krista sa stalo realitou a dnes z jeruzalemského chrámu zostala iba západná stena, ktorú poznáme pod názvom Múr nárekov. Podobná skutočnosť sa môže opakovať pri každom chráme a to nielen v dôsledku politických rozhodnutí, ale predovšetkým v dôsledku ľahostajnosti viery človeka, ktorá v dnešnej pluralitnej spoločnosti, do ktorej prenikajú čoraz viacej liberálne postoje, stráca z obzoru svojho Stvoriteľa a vieru v Neho.

Prorocká výstraha pre nás spočíva v tom, že ak od zmyslu a poslania týchto stavieb ľud odbočí, ak sa Bohu spreneverí, ak ju vyhlási len za kultúrnu pamiatku, tak všetka hrdosť a uveličenie, ktoré boli pri zrode týchto stavieb, alebo pri ich opravách, vyjde navnivoč. Keď tu nebude ľud, ktorý sa v tomto priestore bude stretávať k oslave Božej a k počúvaniu Kristovho evanjelia o záchrane hriešneho človeka, potom aj nad týmito kostolmi môže zaznieť Ježišovo bolestné slovo: „Vidíš tieto mohutné stavby? Nezostane tu kameň na kameni, všetko bude zbúrané.“

Roman Porubän
senior Tatranského seniorátu ECAV na Slovensku

ISBN 978-80-89264-96-4